

**Πράξη «Επιστημονική υποστήριξη σχεδιασμού εξειδίκευσης δράσεων ΠΕΣ»
- MIS 5001036**

**Μελέτη-Εμπειρογνωμοσύνη
για τη συσχέτιση Μαθητικής Διαρροής (ΜΔ) και
Πρόωρης Εγκατάλειψης του Σχολείου (ΠΕΣ)
Προτάσεις στοχευμένων δράσεων**

Γιώργος Διακουμάκος

Εμπειρογνώμονας ΙΕΠ
βάσει της υπ' αριθ. 19/27-4-2018 Πράξης του Δ.Σ. του ΙΕΠ
(αρ. πρωτ. 4461/27-4-2018, ΑΔΑ 6ΣΧ1ΟΞΛΔ-ΔΙΥ)

ΙΕΠ 2019

Όπου διατυπώνονται απόψεις στην παρούσα μελέτη αποτελούν απόψεις του συγγραφέα και όχι απαραίτητα επίσημες θέσεις του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Συσχέτιση της Μαθητικής Διαρροής και της Πρόωρης Εγκατάλειψης Σχολείου και προτάσεις στοχευμένων δράσεων

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Αθήνα, Ιανουάριος 2019

Η μελέτη/εμπειρογνωμοσύνη *Συσχέτιση της Μαθητικής Διαρροής και της Πρόωρης Εγκατάλειψης Σχολείου και προτάσεις στοχευμένων δράσεων* εκπονήθηκε στο πλαίσιο της Πράξης «Επιστημονική υποστήριξη σχεδιασμού εξειδίκευσης δράσεων ΠΕΣ» (κωδικός ΟΠΣ 5001036), που εντάσσεται στο επιχειρησιακό πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση 2014-2020».

Ο **Γιώργος Διακουμάκος** είναι μεταδιδακτορικός ερευνητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και διδάκτωρ πολιτικής επιστήμης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πίνακας συντομογραφιών.....	5
Περίληψη/Abstract.....	6
Αντικείμενο, στόχοι, αναγκαιότητα και καινοτομία της μελέτης.....	8
Η έννοια της Πρόωρης Εγκατάλειψης Σχολείου (ΠΕΣ).....	10
Κριτικές της ΠΕΣ και εθνικοί δείκτες.....	15
Η έννοια της Μαθητικής Διαρροής.....	19
Προβλήματα σύγκρισης Μαθητικής Διαρροής και ΠΕΣ.....	26
Η καταγραφή της Μαθητικής Διαρροής μέσω των δεδομένων της ΕΛΣΤΑΤ.....	30
Η Μαθητική Διαρροή στο Δημοτικό, 2006-16.....	36
Η Μαθητική Διαρροή στο Γυμνάσιο, 2003-18.....	42
Η Μαθητική Διαρροή στο Λύκειο, 2003-18.....	49
Η Μαθητική Διαρροή στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 2006-18.....	56
Συσχέτιση Μαθητικής Διαρροής και ΠΕΣ.....	60
Εκτίμηση της ΠΕΣ για τα έτη 2018-2021.....	65
Προτάσεις στοχευμένων δράσεων.....	68
Παράρτημα: Μεταγραφές μαθητών/τριων και τρόποι υπολογισμού της Μαθητικής Διαρροής.....	76
Βιβλιογραφία.....	81
Ευρετήριο Πινάκων.....	84
Ευρετήριο Διαγραμμάτων.....	85

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΓΕΛ	Γενικό Λύκειο
ΓΣΕΕ	Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚΠΑ	Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΠΑΛ	Επαγγελματικό Λύκειο
ΕΣΠΑ	Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης
ΙΕΠ	Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
ΙΤΥΕ Διόφαντος	Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων Διόφαντος
ΚΑΝΕΠ	Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής
ΜΔ	Μαθητική Διαρροή
ΠΕΣ	Πρόωρη Εγκατάλειψη Σχολείου
ΠΙ	Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
ΤΕΕ	Τεχνικό Επαγγελματικό Εκπαιδευτήριο
ΥΠΠΕΘ	Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων
CEDEFOP	European Centre for the Development of Vocational Training
ELET	Early Leaving from Education and Training
ESL	Early School Leaving
EUROSTAT	European Statistical Office
ISCED	International Standard Classification of Education
LFS	Labour Force Survey
SD	Student Dropout
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Περίληψη

Το φαινόμενο των μαθητών/τριών που διακόπτουν το σχολείο πριν ολοκληρώσουν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση έχει αρνητικές συνέπειες στην οικονομία, την κοινωνική συνοχή και την ισότητα, τόσο σε εθνικό, όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ωστόσο, αυτό το φαινόμενο εξετάζεται με πολύ διαφορετικό τρόπο από τις ευρωπαϊκές και τις ελληνικές αρχές, καθώς η ΕΕ χρησιμοποιεί τον δείκτη της Πρόωρης Εγκατάλειψης Σχολείου (ΠΕΣ), που εξετάζει το φαινόμενο στην ηλικιακή ομάδα 18-24 ετών, ενώ στην Ελλάδα χρησιμοποιείται ο δείκτης της Μαθητικής Διαρροής (ΜΔ) που εξετάζει το φαινόμενο στα σχολεία τη στιγμή που συντελείται. Με την παρούσα μελέτη συσχετίζονται για πρώτη φορά οι δύο δείκτες, κάτι που επιτυγχάνεται μέσω της συγκέντρωσης και πρωτότυπης επεξεργασίας στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ, της Eurostat, του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, και του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζει συστηματικά τις διαφορές και τα προβλήματα σύγκρισης των δύο δεικτών, και εν συνεχεία παρουσιάζει μια πρωτότυπη προσέγγιση της διαχρονικής καταγραφής της Μαθητικής Διαρροής, με έμφαση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, για τη χρονική περίοδο 2003-2018, με βάση την οποία γίνεται η συσχέτιση της ΜΔ και της ΠΕΣ. Επιπρόσθετα, σε αυτή τη μελέτη γίνεται μια εκτίμηση για την πορεία της ΠΕΣ στην Ελλάδα την επόμενη τριετία. Τέλος, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία σε επίπεδο επικράτειας και περιφέρειας, γίνονται προτάσεις δράσεων για τη διατήρηση της ΜΔ και της ΠΕΣ σε χαμηλά επίπεδα καθώς και την περαιτέρω μείωση τους.

Abstract

The fact that a number of students abandon their studies before they complete secondary education has negative consequences for the economy, social cohesion, and equality, in both Greece and Europe. However, this phenomenon is studied in quite different ways by the European and Greek agencies, as the EU applies the indicator of Early School Leavers (ESL), which examines it amongst the young aged 18 to 24, while Greece uses the indicator of Student Dropout (SD), which examines the phenomenon at schools where it actually happens. With this study these two indicators are correlated for the first time, which is achieved through the collection and original analysis of data drawn from the Hellenic Statistical Authority, Eurostat, the Greek Institute of Educational Policy, and the Greek Pedagogical Institute. In particular, this study examines thoroughly the differences and correlation issues between the two indicators, and then presents an

original approach of the measurement of SD rates in Greece over time, with particular emphasis on secondary education, for the period between 2003 and 2018. This approach not only makes possible the correlation between the SD and ESL indicators, but also allows estimating the future development of ESL rates in Greece for the next three years. Finally, thanks to the available national and regional data, this study proposes ways which can help keeping SD and ESL rates under control.

Αντικείμενο, στόχοι, αναγκαιότητα και καινοτομία της μελέτης

Οι ανισότητες στην εκπαίδευση έχουν αναγνωριστεί σαν κεντρικό πρόβλημα, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, και η καταπολέμηση τους αποτελεί κύριο στρατηγικό στόχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα, στην τελευταία έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την κατάρτιση και την εκπαίδευση αναφέρεται πως “τα υψηλά επίπεδα ανισότητας μπορεί να διαβρώσουν την κοινωνική συνοχή και την οικονομική βιωσιμότητα... η εκπαίδευση μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στην ισότητα των ευκαιριών. Το να δοθεί εκπαίδευση ίσης ποιότητας σε παιδιά με φτωχή κοινωνικοοικονομική προέλευση ή με μεταναστευτική προέλευση σημαίνει ότι θα έχουν μεγαλύτερες ευκαιρίες επιτυχημένης διαβίωσης. Αντίθετα, τα άνισα εκπαιδευτικά συστήματα επιδεινώνουν τις ανισότητες” (European Commition 2017:21).

Σε αυτό το πλαίσιο η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει εισάγει τον δείκτη της *Πρώρης Εγκατάλειψης Σχολείου (ΠΕΣ)*. Με το στρατηγικό πλαίσιο για την ευρωπαϊκή συνεργασία στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, που τεκνοθετήθηκε το 2009 από το Συμβούλιο της ΕΕ, έχει τεθεί ο στόχος της μείωσης της ΠΕΣ σε κάτω από 10% σε ευρωπαϊκό επίπεδο μέχρι το 2020 (EU Council 2009), ενώ επιπλέον τέθηκαν επιμέρους στόχοι για κάθε κράτος-μέλος, με τον στόχο για την Ελλάδα να βρίσκεται στο 9,7% (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2017). Σύμφωνα με τα τελευταία δεδομένα, το 2017 η ΠΕΣ υπολογίστηκε στο 10,6% στην ΕΕ, με το στόχο του 10% να φαίνεται εφικτός, ενώ στην Ελλάδα ο στόχος έχει ήδη επιτευχθεί καθώς η ΠΕΣ υπολογίστηκε στο 6% (Eurostat 2018α).

Ωστόσο, αν και η εισαγωγή του δείκτη της ΠΕΣ ήταν αναγκαία προκειμένου να είναι δυνατές οι συγκρίσεις μεταξύ χωρών, η συντριπτική πλειονότητα των ευρωπαϊκών κρατών χρησιμοποιούν τους δικούς τους δείκτες μέτρησης του φαινομένου της εγκατάλειψης του σχολείου, οι οποίοι προϋπήρχαν του ευρωπαϊκού δείκτη (Dale 2010). Οι διαφορές μεταξύ των επιμέρους δεικτών και της ΠΕΣ είναι πολύ βαθύτερες από απλές διαφορές στην ορολογία ή στη μεθοδολογία, με αποτέλεσμα να μην είναι συγκρίσιμοι.

Στην Ελλάδα, ειδικότερα, χρησιμοποιείται ο δείκτης της *Μαθητικής Διαρροής (ΜΔ)*, ο οποίος έχει διερευνηθεί συστηματικά με πέντε διαφορετικές μελέτες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (ΠΙ) και του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) από το 1996, και ο οποίος στηρίζεται σε ριζικά διαφορετική λογική από την Πρώρη Εγκατάλειψη Σχολείου. Αν στην τελευταία μελέτη του ΙΕΠ

γίνεται μια απόπειρα σύγκρισης μεταξύ των δυο δεικτών (Παπαδοπούλου κ.α. 2017:229-232), η σύγκριση είναι κατ' ανάγκη αποσπασματική καθώς, όπως αναφέρουν οι συντάκτες/τριες της μελέτης, οι καθοριστικές εννοιολογικές και μεθοδολογικές διαφορές των δυο προσεγγίσεων απαιτούν "να δοθεί χρόνος για την εφαρμογή των μεθόδων, ώστε να ωριμάσουν και να γίνουν οι απαραίτητες προσαρμογές-βελτιώσεις" (Παπαδοπούλου κ.α. 2017:232). Στις δε προηγούμενες έρευνες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, στις οποίες βασίστηκαν οι συντάκτες/τριες της έρευνας του ΙΕΠ, είχαν γίνει απόπειρες εκτίμησης της Μαθητικής Διαρροής στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Βρετάκου και Ρουσέας 2006:143-146 & 2008:109-113), οι οποίες αποτέλεσαν έμμεσες, αλλά όχι ρητές, προσπάθειες να συνδεθεί η Μαθητική Διαρροή με την ΠΕΣ. Αυτές οι πρώτες απόπειρες βρέθηκαν αντιμέτωπες με την έλλειψη επαρκών δεδομένων, με αποτέλεσμα να είναι κατ' ανάγκη πρωτόλειες και να μην επιτυγχάνουν τη συσχέτιση των δυο δεικτών.

Παρόλο που οι έννοιες της ΠΕΣ και της Μαθητικής Διαρροής είναι πολύ διαφορετικές – ενδεικτικά, η πρώτη αναφέρεται σε ενήλικο πληθυσμό ενώ η δεύτερη σε σχολεία – οι δυο όροι συχνά χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι, ακόμη και σε επίσημα έγγραφα περιλαμβανομένης και της εκτελεστικής απόφασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το επιχειρησιακό πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» στην Ελλάδα, στην οποία χρησιμοποιείται κυρίως ο όρος ΠΕΣ παρόλο που σε πολλές περιπτώσεις το κείμενο αναφέρεται εμφανώς στη Μαθητική Διαρροή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2014). Συνεπώς, είναι επιτακτικό να διερευνηθούν συστηματικά οι διαφορές των δύο εννοιών και να εξεταστεί το πως μπορούν να συσχετιστούν. Έτσι, με την παρούσα μελέτη καλύπτεται η *αναγκαιότητα* της διευκρίνισης των ορίων μεταξύ της ΠΕΣ και της ΜΔ και της συσχέτισης τους.

Συνεπώς, ο *κύριος στόχος* της παρούσας μελέτης είναι να καλύψει αυτό το κενό σύγκρισης μεταξύ του ελληνικού δείκτη της Μαθητικής Διαρροής και του ευρωπαϊκού δείκτη της Πρόωρης Εγκατάλειψης Σχολείου. Δεδομένου των σημαντικών διαφορών τους και την έλλειψη νέων δεδομένων που θα καθιστούσαν εφικτή τη συσχέτιση τους, αυτή θα πραγματοποιηθεί παραβάλλοντας τα δεδομένα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ). Επιπλέον, θα εξεταστούν διαχρονικά τα στοιχεία της Μαθητικής Διαρροής, σύμφωνα με τις χρονοσειρές που θα προκύψουν από τα δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ, προκειμένου να διερευνηθούν οι ανισότητες μεταξύ των περιφερειών της χώρας και να γίνουν προτάσεις στοχευμένων δράσεων στις περιοχές όπου το φαινόμενο είναι πιο έντονο.

Αφού πρώτα γίνει μια παρουσίαση των εννοιών της Μαθητικής Διαρροής και της ΠΕΣ, θα γίνει εκτενής καταγραφή των διαφορών τους και των προβλημάτων συγκρισιμότητάς τους. Εν συνεχεία θα εξηγηθεί πως η αξιοποίηση των δεδομένων της ΕΛΣΤΑΤ, σύμφωνα με τη μεθοδολογία που ακολουθείται για την καταγραφή της Μαθητικής Διαρροής, μπορεί να προσφέρει τα δεδομένα που χρειάζονται προκειμένου να λυθούν τα κυριότερα εμπόδια της σύγκρισης. Έτσι θα γίνει καταγραφή της Μαθητικής Διαρροής σύμφωνα με τα δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ για τη χρονική περίοδο 2003-2018 κι η οποία, αφού συμπληρωθεί, συγκριθεί και σταθμιστεί με βάση τα ευρήματα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, του ΙΕΠ και του myschool όπου χρειάζεται, θα αποτελέσει ένα δείκτη Μαθητικής Διαρροής που μπορεί να συσχετιστεί άμεσα με την ΠΕΣ. Όπως θα φανεί, παρά τις διαφορές στους τρόπους καταμέτρησης, οι δυο δείκτες χαρακτηρίζονται από μια πολύ ισχυρή συσχέτιση που μπορεί να οδηγήσει στην εκτίμηση του ενός από τον άλλο. Συνεπώς, αυτή η συσχέτιση θα αξιοποιηθεί επιπρόσθετα για να γίνει μια εκτίμηση της ΠΕΣ για τα επόμενα τρία έτη σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία Μαθητικής Διαρροής. Τέλος, το κείμενο θα κλείσει με προτάσεις για μελλοντική μελέτη και τρόπους πρόληψης της ΠΕΣ, σύμφωνα με τα δεδομένα για τη Μαθητική Διαρροή και την ΠΕΣ ανά περιφέρεια.

Η προσέγγιση της παρούσας μελέτης διακρίνεται από αρκετά *καινοτόμα χαρακτηριστικά*. Πρώτον, με αυτή επιτυγχάνεται για πρώτη φορά η συσχέτιση των δεικτών της ΠΕΣ και της ΜΔ. Δεύτερον, είναι η πρώτη μελέτη που αξιοποιεί τα δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ προκειμένου να υπολογίσει τη Μαθητική Διαρροή σύμφωνα με τη μέθοδο της κοόρτης. Τρίτον, με αυτή για πρώτη φορά δημιουργούνται χρονοσειρές που καταμετρούν τη Μαθητική Διαρροή διαχρονικά για ένα συνεχές διάστημα 15 ετών. Τέταρτον, η παρούσα μελέτη κάνει μια εκτίμηση για την εξέλιξη της ΠΕΣ στην Ελλάδα μέχρι το 2021 σύμφωνα με τα δεδομένα της Μαθητικής Διαρροής. Το τελευταίο σημείο, δηλαδή η πρόβλεψη της εξέλιξης του Ευρωπαϊκού δείκτη της ΠΕΣ σύμφωνα με τα στοιχεία ενός εθνικού δείκτη, είναι κάτι που, απ' όσο γνωρίζουμε, δεν έχει γίνει ποτέ στο παρελθόν και αποτελεί ευρωπαϊκή πρωτοτυπία.

Η έννοια της Πρόωρης Εγκατάλειψης Σχολείου (ΠΕΣ)

Η έννοια της Πρόωρης Εγκατάλειψης Σχολείου (Early School Leaving), η οποία εναλλακτικά ονομάζεται Πρόωρη Εγκατάλειψη της Εκπαίδευσης και της Κατάρτισης (Early Leaving from Education and Training), αναφέρεται "στα άτομα ηλικίας από 18 έως 24 ετών που έχουν ολοκληρώσει το πολύ την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (ISCED 0, 1, 2 ή 3c) και δεν

συμμετέχουν πλέον στην τυπική ή τη μη-τυπική εκπαίδευση και κατάρτιση" (Ευρωπαϊκή Επιτροπή/ΓΔ Εκπαίδευσης και Πολιτισμού 2015:6).¹

Η καταγραφή της ΠΕΣ γίνεται από τη Eurostat σύμφωνα με τα δεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (Labour Force Survey – LFS), που έχει σαν κύριο στόχο να εξετάσει τον πληθυσμό άνω των 15 ετών σύμφωνα με τη θέση του στην εργασία. Η έρευνα LFS διεξάγεται τέσσερις φορές το χρόνο σε 35 χώρες, και συγκεκριμένα στα 28 μέλη της ΕΕ καθώς και στις υποψήφιες προς ένταξη χώρες (Μαυροβούνιο, ΠΓΔΜ, Σερβία, Τουρκία) και στα μέλη της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών (Ισλανδία, Νορβηγία, Ελβετία). Στο πλαίσιο της LFS πραγματοποιούνται πάνω από 1,7 εκατομμύρια συνεντεύξεις κάθε τρίμηνο (Eurostat χ.η. α), που πρόκειται για δείγμα που φτάνει το 0,4% του εξεταζόμενου πληθυσμού, με αποτέλεσμα η LFS να αποτελεί την μεγαλύτερη δειγματοληπτική ευρωπαϊκή έρευνα. Ο δείκτης ΠΕΣ καταγράφεται σε ετήσια βάση σύμφωνα με τους μέσους όρους των τριμηνιαίων ερευνών και, αν και αναφέρεται στις απαντήσεις ενός υποσυνόλου της έρευνας – τα άτομα μεταξύ 18 και 24 ετών – δεν παύει να κατασκευάζεται βάση ενός μεγάλου δείγματος που, στην περίπτωση της Ελλάδας, ξεπερνάει τα 3000 άτομα ανά τρίμηνο.

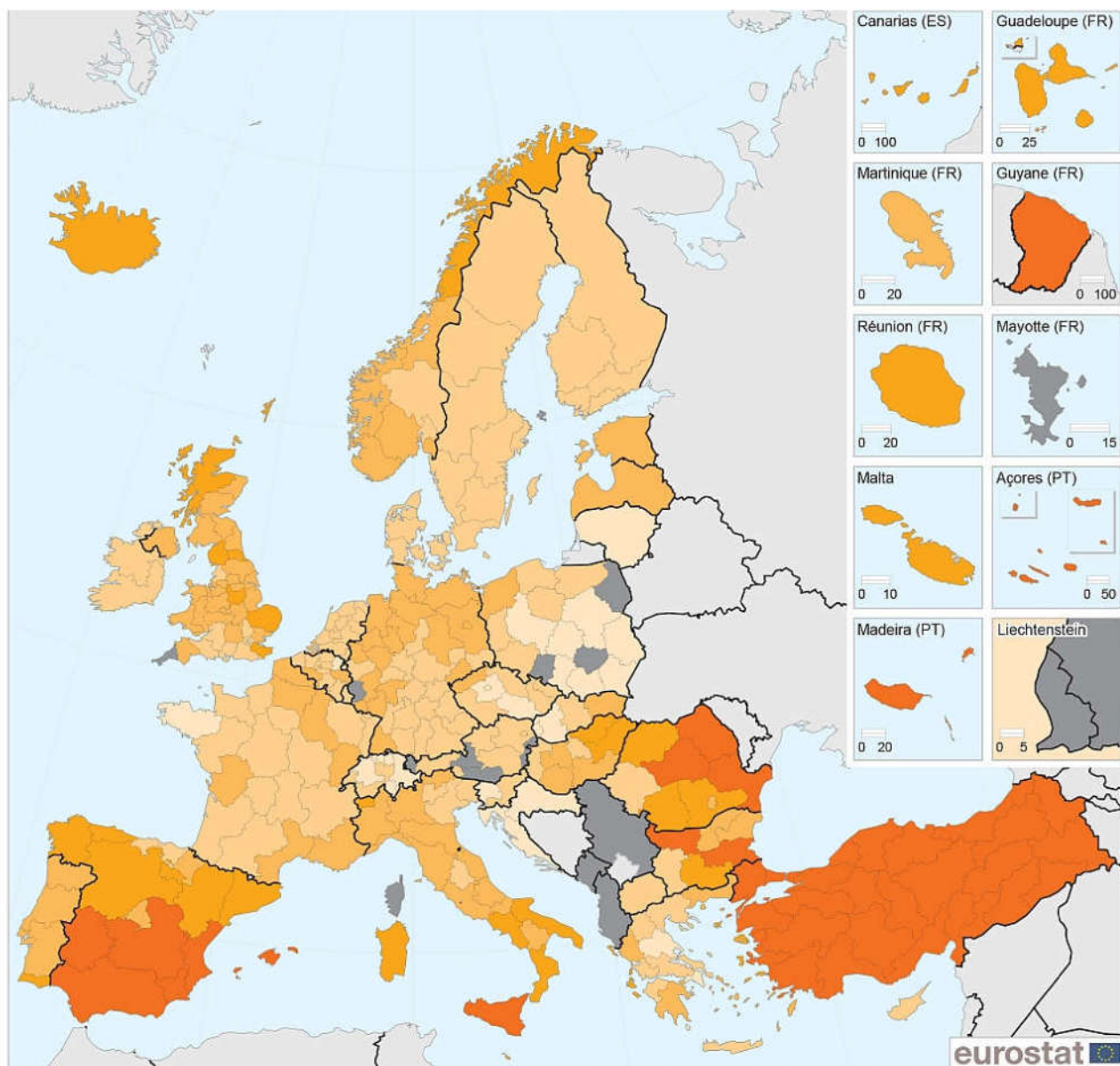
Τι είναι Πρόωρη Εγκατάλειψη Σχολείου (ΠΕΣ);

Η ΠΕΣ περιλαμβάνει τα άτομα ηλικίας από 18 έως 24 ετών που έχουν ολοκληρώσει το πολύ την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (επίπεδα ISCED 0, 1, 2 ή 3c) και δεν συμμετέχουν πλέον στην τυπική ή τη μη-τυπική εκπαίδευση και κατάρτιση.

Συνεπώς, η ΠΕΣ υπολογίζεται σύμφωνα με δύο επιμέρους δείκτες: Πρώτον, από το ποσοστό των ατόμων 18-24 ετών που δεν έχει ολοκληρώσει την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (ΓΕΛ, Ενιαίο Λύκειο, ΕΠΑΛ ή τον δεύτερο κύκλο των ΤΕΕ). Δεύτερον, από το ποσοστό των ατόμων αυτής της κατηγορίας που δεν συμμετέχει σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

¹ Ο όρος ISCED είναι ακρωνύμιο του International Standard Classification of Education (Διεθνής Τυποποιημένη Ταξινόμηση της Εκπαίδευσης) και έχει εισαχθεί από την UNESCO προκειμένου να μπορούν να συγκριθούν τα επίπεδα εκπαίδευσης μεταξύ διαφορετικών χωρών. Τα επίπεδα της ISCED αντιστοιχούν σε διαφορετικά εκπαιδευτικά επίπεδα και, συγκεκριμένα, το ISCED 0 αναφέρεται στην προσχολική εκπαίδευση, το ISCED 1 στη δημοτική εκπαίδευση, το ISCED 2 στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και το ISCED 3 στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Επιπλέον, το επίπεδο ISCED 3c αναφέρεται σε εκπαιδευτικά προγράμματα της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που δεν οδηγούν άμεσα στην ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση.

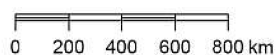
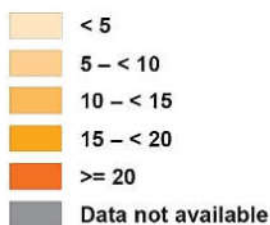
Διάγραμμα 1: ΠΕΣ στην Ευρώπη ανά περιφέρεια, 2016

(%)

Administrative boundaries: © EuroGeographics © UN-FAO © Turkstat
Cartography: Eurostat - GISCO, 07/2017

EU-28 = 10.7

Πηγή: Eurostat

Η έρευνα LFS πρόκειται για μια από τις παλαιότερες επαναλαμβανόμενες δειγματοληπτικές έρευνες, καθώς η πρώτη διεξάγεται το 1960 από τη Eurostat στα έξι ιδρυτικά μέλη της τότε ΕΟΚ, ενώ στην Ελλάδα διεξάγεται για πρώτη φορά μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ το 1980 (Eurostat, χ.η. β). Ωστόσο, ο δείκτης της συμμετοχής στην εκπαίδευση – που αποτελεί κύριο συστατικό της ΠΕΣ – εισήχθη στην πρώτη του μορφή το 1992, ενώ ο υπολογισμός της ΠΕΣ σύμφωνα με τα επίπεδα ISCED της Unesco καθιερώνεται το από 1997 (Eurostat 2018β).

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονιστεί πως ο δείκτης ΠΕΣ αποτελείται από δύο επιμέρους δείκτες. Πρώτον, από το ποσοστό των ατόμων 18-24 ετών που δεν έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Δεύτερον, από το ποσοστό των ατόμων της προηγούμενης κατηγορίας που έχει συμμετάσχει σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα κατά τις τελευταίες 4 εβδομάδες (και, για την ακρίβεια, από την αντιστροφή του δείκτη, δηλαδή τη μη συμμετοχή στην εκπαίδευση).

Πίνακας 1: ΠΕΣ και οι συστατικοί της δείκτες στην Ελλάδα και την ΕΕ, 2007-2017 (%)²

	Άτομα 18-24 ετών που δεν έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση		Άτομα 18-24 ετών που συμμετέχουν σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα (απόφοιτοι/ες κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ή λιγότερο)		Πρόωρη Εγκατάλειψη Σχολείου	
	ΕΕ	Ελλάδα	ΕΕ	Ελλάδα	ΕΕ	Ελλάδα
2007	31,9	21,5	52,8	33,6	14,9	14,3
2008	31,6	21,0	53,3	31,6	14,7	14,4
2009	31,4	20,8	54,5	32,0	14,2	14,2
2010	30,6	20,9	54,6	35,6	13,9	13,5
2011	29,9	20,8	55,2	38,1	13,4	12,9
2012	29,0	20,0	56,2	43,5	12,7	11,3
2013	27,9	18,7	57,3	46,1	11,9	10,1
2014	28,8	16,2	58,2	44,3	11,2	9,0
2015	26,6	15,9	58,7	50,1	11,0	7,9
2016	26,1	13,6	58,8	54,1	10,7	6,2
2017	25,9	13,4	59,9	55,2	10,6	6,0

Πηγή: Eurostat/LFS

Πράγματι, ο δείκτης της ΠΕΣ προκύπτει από τον πολλαπλασιασμό του πρώτου δείκτη (άτομα που δεν έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση) και την αντιστροφή του δεύτερου δείκτη

2 Τη στιγμή της συγγραφής της τελικής έκδοχής της μελέτης (Ιανουάριος 2019) η Eurostat δεν είχε κάνει διαθέσιμα τα στοιχεία του 2018.

(άτομα που βρίσκονται εκτός εκπαίδευσης). Για παράδειγμα, το 2017 για την Ελλάδα ο δείκτης προκύπτει από την πράξη $13,4 \cdot (100 - 55,2) / 100 = 13,4 \cdot 44,8 / 100 = 13,4 \cdot 0,448 = 6,0032$.

Αυτό συνεπάγεται πως δύο παράγοντες συντελούν στην ΠΕΣ: Πρώτον, το εκπαιδευτικό επίπεδο, και δεύτερον η συμμετοχή ή μη στην εκπαίδευση και την κατάρτιση. Ο πρώτος αναφέρεται σε μια διαδικασία που συντελέστηκε στο παρελθόν – την ολοκλήρωση του σχολείου – και ο δεύτερος σε μια διαδικασία που συντελείται στο παρόν – τη συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Οι δύο παράμετροι αναφέρονται σε διαφορετικές πλευρές της εκπαίδευσης και, συνεπώς, η αντιμετώπιση τους απαιτεί διαφορετικές πολιτικές. Επιπρόσθετα, οι επιδόσεις των χωρών είναι δυνατό να απέχουν σημαντικά μεταξύ των δυο παραμέτρων. Για παράδειγμα, από τον πίνακα 1 μπορεί να διαπιστωθεί ότι η Ελλάδα πάντα υπερείχε σαφώς σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ όσον αφορά την ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά αντίθετα, μέχρι πρόσφατα υστερούσε σημαντικά στη συμμετοχή στην εκπαίδευση και την κατάρτιση. Μάλιστα, είναι ακριβώς η σημαντική αύξηση της συμμετοχής στην εκπαίδευση κατά τα τελευταία χρόνια που έχει καθοριστικό ρόλο στη σημαντική μείωση της ΠΕΣ στην Ελλάδα.

Μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση είναι πως, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα 1, η συμμετοχή στην εκπαίδευση αρχίζει να αυξάνεται σημαντικά από το 2010-11, δηλαδή από όταν η οικονομική κρίση γίνεται έντονα αισθητή στην Ελλάδα. Η σύμπτωση οικονομικής κρίσης και αύξησης της συμμετοχής στην εκπαίδευση οφείλεται πιθανότατα στο γεγονός ότι πολλοί νέοι και νέες που δεν είχαν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, βρισκόμενοι/ες αντιμέτωποι/ες με την αυξανόμενη ανεργία, επέλεξαν να επιστρέψουν στο σχολείο για να αυξήσουν τις μελλοντικές τους ευκαιρίες εργασίας. Όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια της μελέτης, αν αυτή η υπόθεση στέκει φαίνεται πως, παραδόξως, η οικονομική κρίση συντέλεσε σημαντικά στη μείωση της ΠΕΣ στην Ελλάδα.

Ορισμός της ΠΕΣ και ΤΕΕ: Όταν οι ορισμοί αγνοούν τις ιδιαιτερότητες των εκπαιδευτικών συστημάτων

Σύμφωνα με τον ορισμό της ΠΕΣ, τα άτομα που έχουν ολοκληρώσει το επίπεδο ISCED 3c, το οποίο αναφέρεται σε εκπαιδευτικά προγράμματα της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που δεν οδηγούν άμεσα στην ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση, θεωρείται πως εγκατέλειψαν πρόωρα την εκπαίδευση και συνεπώς εντάσσονται στην ΠΕΣ. Αυτή η, φαινομενικά, λεπτομέρεια του ορισμού της ΠΕΣ έχει σημαντική επίδραση στη μείωση της ΠΕΣ στην Ελλάδα κατά την τελευταία δεκαετία, με τρόπο που σχετίζεται περισσότερο με εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις παρά με την συγκράτηση του μαθητικού πληθυσμού.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με αυτή την ταξινόμηση, στο επίπεδο ISCED 3c περιλαμβάνονται τα διετή εκπαιδευτικά προγράμματα του πρώτου κύκλου των πρώην ΤΕΕ, και άρα τα άτομα που έχουν ολοκληρώσει μόνο τον πρώτο κύκλο εντάσσονται στην ΠΕΣ. Ωστόσο, όσο λειτουργούσαν τα ΤΕΕ δύο κύκλων στην Ελλάδα, ήταν συνηθισμένο το φαινόμενο οι μαθητές/τριες να σταματούν την φοίτηση τους αφού λάμβαναν το πτυχίο του πρώτου κύκλου. Έτσι, αν και επί της ουσίας τα συγκεκριμένα παιδιά είχαν ολοκληρώσει με επιτυχία τις σπουδές τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σύμφωνα με τον ορισμό της ΠΕΣ θεωρούνταν διαρρέοντα.

Η κατάργηση των ΤΕΕ δύο κύκλων και η αντικατάστασή τους από τα ΕΠΑΛ το 2006 διέκοψε αυτό το φαινόμενο, καθώς με αυτή την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση καταργήθηκε η βαθμίδα ISCED 3c από την τυπική εκπαίδευση. Έτσι, όπως θα φανεί και στη σχετική ενότητα με ποσοτικά δεδομένα, αυτή η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση συνδέθηκε με μια σημαντική μείωση της ΠΕΣ.

Κριτικές της ΠΕΣ και εθνικοί δείκτες

Παρά τη χρησιμότητα του δείκτη, ο οποίος καλύπτει την ανάγκη συγκρίσεων μεταξύ των χωρών της ΕΕ, η ΠΕΣ έχει γίνει αντικείμενο ισχυρών κριτικών ήδη από τα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας (GHK 2005, Psacharopoulos 2007), με μια από τις πιο τεκμηριωμένες κριτικές να βρίσκεται στην ανεξάρτητη έκθεση του Cedefop - European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop 2016:29-34). Ακολουθώντας αυτές τις εκθέσεις, τα μειονεκτήματα της ΠΕΣ μπορούν να συνοψιστούν στα εξής :

Πρώτον, η έμφαση της ΠΕΣ στις ηλικίες 18-24 ετών σημαίνει πως μετράει το φαινόμενο εκ των υστέρων. Συνεπώς δεν παρέχει καμία ένδειξη για τις επιδόσεις των σχολείων στη συγκράτηση του μαθητικού πληθυσμού, καθώς αυτός περιλαμβάνει κατά βάση ανήλικα άτομα.

Δεύτερον, βάζει υπό τον κοινό όρο της πρόωρης εγκατάλειψης άτομα που διέκοψαν τις σπουδές τους σε διαφορετικά στάδια και για διαφορετικούς λόγους. Αντίστοιχα, δεν λαμβάνει υπόψη το επίπεδο εκπαίδευσης που ολοκλήρωσαν τα άτομα που εντάσσονται υπό την κοινή κατηγορία ΠΕΣ. Έτσι, η ΠΕΣ βάζει στην ίδια ομάδα άτομα που, για παράδειγμα, ολοκλήρωσαν μόνο την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και μετά δεν συνέχισαν τις σπουδές τους, με αυτά που συμμετείχαν κανονικά σε όλη τη διαδικασία της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και διέκοψαν κατά το τελευταίο έτος των σπουδών τους.

Τρίτον, ως συνέπεια των δύο προηγούμενων σημείων, είναι σαφές ότι η ΠΕΣ δεν προσφέρεται παρά μόνο για χονδρικές συγκρίσεις και όχι για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών πολιτικών, καθώς οι τελευταίες απαιτούν να είναι γνωστοί οι λόγοι και το ακριβές στάδιο που εγκαταλείφθηκε η εκπαίδευση, καθώς και τη μελέτη της εγκατάλειψης της εκπαίδευσης τη στιγμή που συντελείται και όχι εκ των υστέρων.

Τέταρτον, δεν λαμβάνει υπόψη τη φύση του εκπαιδευτικού προγράμματος που παρακολούθησαν οι ερωτώμενοι/ες κατά τις τελευταίες 4 εβδομάδες, καθώς δεν διακρίνει μεταξύ εκπαιδευτικών προγραμμάτων ούτε ως προς τη διάρκεια τους, ούτε ως προς το αν οδηγούν στη λήψη τίτλου επιπέδου ISCED 3 ή όχι. Πράγματι, ο δείκτης ΠΕΣ βάζει στην ίδια κατηγορία τη συμμετοχή σε προγράμματα της τυπικής ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με τη συμμετοχή σε άτυπα σεμινάρια εκμάθησης ξένων γλωσσών ή υπολογιστών. Επιπρόσθετα, ο περιορισμός των 4 εβδομάδων που θέτει η ΠΕΣ σημαίνει πως υποτιμά τη συμμετοχή στην εκπαίδευση, με πιο χαρακτηριστική την περίπτωση των ενήλικων ατόμων που συμμετέχουν στην τυπική εκπαίδευση του σχολείου αλλά ρωτώνται από την έρευνα LFS κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, 4 εβδομάδες αφού έχουν κλείσει τα σχολεία.

Τέλος, στο βαθμό που η ΠΕΣ βασίζεται σε δειγματοληπτική έρευνα, χαρακτηρίζεται από όλα τα μειονεκτήματα των δειγματοληπτικών ερευνών. Ανάμεσα σε άλλα, είναι ιδιαίτερα πιθανό τα δεδομένα του LFS να υποαντιπροσωπεύουν ευάλωτες κοινωνικές ομάδες που είναι πιο δύσκολο να βρεθούν και να απαντήσουν σε τέτοιες έρευνες (πχ μειονοτικές ομάδες όπως οι Ρομά ή τους

μεταναστευτικούς πληθυσμούς), ενώ το γεγονός ότι βασίζεται σε δείγμα καθιστά κάποιες μετρήσεις σε μικρότερο επίπεδο, όπως αυτό μικρών περιφερειών, αμφίβολης αξίας λόγω του σχετικά μικρού δείγματος.

Μειονεκτήματα της ΠΕΣ

1. Μετράει το φαινόμενο της εγκατάλειψης της εκπαίδευσης εκ των υστέρων και όχι τη στιγμή που συντελείται, καθώς υπολογίζεται στις ηλικίες 18-24 ετών.
2. Συναθροίζει άτομα που εγκατέλειψαν την εκπαίδευση σε διαφορετικά στάδια και διαφορετικούς λόγους και που διαφέρουν σημαντικά στα προσόντα που κατέχουν.
3. Δεν λαμβάνει υπόψη τη φύση του εκπαιδευτικού προγράμματος που παρακολουθούν τα άτομα που συμμετέχουν στην εκπαίδευση.
4. Καθώς βασίζεται σε δειγματοληπτική έρευνα και όχι σε διοικητικά δεδομένα χαρακτηρίζεται από όλα τα μειονεκτήματα των δειγματοληπτικών ερευνών (πχ υποαντιπροσώπηση ευάλωτων κοινωνικών ομάδων).
5. Είναι ακατάλληλος δείκτης για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών πολιτικών.

Δεδομένου αυτών των μειονεκτημάτων της ΠΕΣ, δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι η συντριπτική πλειονότητα των ευρωπαϊκών κρατών συνεχίζει να χρησιμοποιεί εθνικούς δείκτες καταγραφής του φαινομένου (GHK 2005:135-137, Cedefop 2016:34-46) καθώς, παρά τις δυσκολίες που προκαλούν για διεθνείς συγκρίσεις, είναι πιο ευαίσθητοι σε τέτοιες διαφοροποιήσεις και συνεπώς καταλληλότεροι για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών πολιτικών.

Κάποιες ευρωπαϊκές χώρες χρησιμοποιούν επίσημους ορισμούς για το φαινόμενο της πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης, ενώ σε άλλες προσδιορίζεται άτυπα. Για παράδειγμα, στην Ολλανδία ως “άτομο που εγκαταλείπει πρόωρα το σχολείο ορίζεται ένας νέος/α μεταξύ 12 και 23 ετών που έχει σταματήσει την εκπαίδευση χωρίς κάποιο βασικό τίτλο σπουδών και δεν επανεγγράφηκε εντός ενός μηνός αφού σταμάτησε το σχολείο”, ενώ ο επίσημος ορισμός της Ισπανίας περιλαμβάνει “νέους ανθρώπους που δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση (που κανονικά ολοκληρώνεται στην ηλικία των 16) και που, γι’ αυτό το λόγο, απέτυχαν να αποκτήσουν ένα τίτλο σπουδών που να τους δίνει πρόσβαση στην εργασία ή να επιτρέπει να συνεχίσουν τις σπουδές τους στις επόμενες εκπαιδευτικές βαθμίδες” (GHK 2005:136).

Συνολικότερα, οι εθνικοί ορισμοί της πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης προκύπτουν με βάση οποιοδήποτε συνδυασμό των εξής κριτηρίων: α) αποτυχία ολοκλήρωσης της ανώτερης (ή της κατώτερης) δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και μη συμμετοχή σε αυτή β) αποτυχία ολοκλήρωσης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης γ) αποτυχία απόκτησης σχολικών τίτλων σπουδών δ) αποτυχία συμμετοχής στην εκπαίδευση των ατόμων που βρίσκονται σε ηλικία σπουδών ε) αποτυχία απόκτησης των προσόντων που απαιτούνται για συμμετοχή στις ανώτερες βαθμίδες εκπαίδευσης στ) αποτυχία απόκτησης των προσόντων που απαιτούνται για την πρόσβαση στην εργασία (GHK 2005:137).

Από την άλλη, οι πιο συχνές διαφορές των εθνικών ορισμών από τον ευρωπαϊκό ορισμό της ΠΕΣ μπορούν να συνοψιστούν στα εξής: α) αρκετοί εθνικοί ορισμοί δίνουν έμφαση στην καταμέτρηση της συμμετοχής στην εκπαίδευση και τη διαρροή από το σχολείο, χωρίς αναγκαστικά να θέτουν ως κριτήριο την κατοχή κάποιου τίτλου σπουδών β) αντίθετα με τον ορισμό της ΠΕΣ, που επικεντρώνεται στην ολοκλήρωση της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αρκετοί εθνικοί ορισμοί αντιμετωπίζουν ως επαρκή την υποχρεωτική εκπαίδευση ή την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση γ) σύμφωνα με όλους τους εθνικούς ορισμούς, ως συμμετοχή στην εκπαίδευση λογίζεται μόνο η τυπική εκπαίδευση μέσω του σχολείου, ενώ η ΠΕΣ περιλαμβάνει οποιαδήποτε μορφή εκπαίδευσης δ) διαφέρουν οι ηλικίες που προσμετρώνται στην εγκατάλειψη της εκπαίδευσης, καθώς κάποιες χώρες βάζουν διαφορετικά όρια ενώ άλλες αναφέρονται σε όλο τον πληθυσμό που μετέχει σε μια βαθμίδα εκπαίδευσης, ανεξαρτήτως της ηλικίας τους ε) τέλος, αντίθετα με την ΠΕΣ που προσμετράται σύμφωνα με τα δεδομένα δειγματοληπτικής έρευνας, οι περισσότερες χώρες χρησιμοποιούν διοικητικά δεδομένα που περιλαμβάνουν το σύνολο του εξεταζόμενου πληθυσμού (Cedefop 2016:34-35).

Υπάρχει λοιπόν μια πληθώρα εθνικών ορισμών του φαινομένου, οι οποίοι διαφέρουν σημαντικά τόσο με την ΠΕΣ όσο και μεταξύ τους, κάτι που είναι αναμενόμενο καθώς αντικατοπτρίζουν καλύτερα τις εκπαιδευτικές ανάγκες κάθε κράτους και στοχεύουν στον σχεδιασμό εθνικών πολιτικών. Ωστόσο, οι τόσο σημαντικές διαφορές τους κάνουν πρακτικά αδύνατη οποιαδήποτε σύγκριση σε ευρωπαϊκό επίπεδο και τον σχεδιασμό ευρωπαϊκών πολιτικών. Αυτός είναι λοιπόν ο λόγος που η χρήση του δείκτη της ΠΕΣ, παρά τα μειονεκτήματά του, είναι αναγκαία.

Η έννοια της Μαθητικής Διαρροής

Ως Μαθητική Διαρροή μπορεί να οριστεί “η εγκατάλειψη μιας οποιασδήποτε βαθμίδας εκπαίδευσης, στην οποία έχει εισέλθει ο «μαθητής», πριν να την ολοκληρώσει” (Παπαδοπούλου κ.α. 2017:28) ή, εναλλακτικά, ως “η εγκατάλειψη του σχολείου πριν από τη συμπλήρωση της θεωρούμενης, από το εκάστοτε εκπαιδευτικό σύστημα, ως «υποχρεωτικής» σχολικής βαθμίδας” (Παπαδοπούλου κ.α. 2017:28). Η Μαθητική Διαρροή συνεπάγεται “την αποστέρηση της δυνατότητας ολοκλήρωσης του σχολείου, το οποίο βρίσκεται στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής πολιτικής για την επίτευξη πολλαπλών στόχων και συνιστά την αναγκαία συνθήκη για την προσωπική, κοινωνική, πολιτική, πολιτιστική και οικονομική εξέλιξη” (Παπαδοπούλου κ.α. 2017:16) και συνεπώς η αντιμετώπιση της είναι κρίσιμη για να εξασφαλιστεί ότι οι νέοι και οι νέες θα έχουν ευκαιρίες να ζήσουν μια αξιοπρεπή ζωή.

Ο δείκτης της Μαθητικής Διαρροής διαφέρει σημαντικά από την ΠΕΣ, τόσο στον τρόπο υπολογισμού, κάτι που θα εξεταστεί στην επόμενη ενότητα, όσο και εννοιολογικά. Πιο συγκεκριμένα, πρώτον, η Μαθητική Διαρροή επικεντρώνεται στην εγκατάλειψη του σχολείου και συνεπώς αφορά αποκλειστικά την τυπική εκπαίδευση, ενώ η ΠΕΣ αναφέρεται σε μια πιο γενικευτική προσέγγιση της εκπαίδευσης και περιλαμβάνει εξίσου την τυπική και την άτυπη εκπαίδευση (γι’ αυτό άλλωστε εναλλακτικά ονομάζεται πρόωρη εγκατάλειψη της εκπαίδευσης και της κατάρτισης). Δεύτερον, η Μαθητική Διαρροή δεν θέτει αναγκαστικά κάποιο συγκεκριμένο εκπαιδευτικό επίπεδο ως όριο μεταξύ διαρροής και μη διαρροής, αλλά επικεντρώνεται στο φαινόμενο της εγκατάλειψης του σχολείου σε όλα τα στάδια της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τρίτον, η Μαθητική Διαρροή δεν βάζει κάποιο συγκεκριμένο ηλικιακό περιορισμό, όπως τα 18 έως 24 έτη της ΠΕΣ, αλλά ενδιαφέρεται για όλους τους εγγεγραμμένους μαθητές και μαθήτριες, ανεξάρτητα από την ηλικία τους. Τέταρτον, η Μαθητική Διαρροή παρατηρεί το φαινόμενο της εγκατάλειψης σχολείου τη στιγμή που συντελείται, ενώ η ΠΕΣ επικεντρώνεται περισσότερο στην εκ των υστέρων μέτρηση του καθώς αναφέρεται σε ενήλικα άτομα τα οποία, υπό κανονικές συνθήκες, θα έπρεπε να είχαν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τέλος, βάσει και των προηγούμενων, η Μαθητική Διαρροή δεν είναι τόσο ένας απλός δείκτης, όσο μια έννοια που επικεντρώνεται στην εξέταση του φαινομένου σε μεγαλύτερο βάθος από την ΠΕΣ και, συνεπώς, μπορεί να οδηγήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων ιδιαίτερα χρήσιμων για τη χάραξη εκπαιδευτικών πολιτικών.

Τι είναι η Μαθητική Διαρροή (ΜΔ);

Μαθητική Διαρροή είναι ο εθνικός δείκτης της εγκατάλειψης της εκπαίδευσης και ορίζεται ως “η εγκατάλειψη μιας οποιασδήποτε βαθμίδας εκπαίδευσης, στην οποία έχει εισέλθει ο «μαθητής», πριν να την ολοκληρώσει” (Παπαδοπούλου κ.α. 2017:28).

Οι κύριες διαφορές της ΜΔ από την ΠΕΣ εντοπίζονται στα εξής:

1. Η ΜΔ αφορά αποκλειστικά την εγκατάλειψη του σχολείου και την τυπική εκπαίδευση, ενώ η ΠΕΣ περιλαμβάνει εξίσου την τυπική και την άτυπη εκπαίδευση.
2. Η ΜΔ δεν θέτει ως όριο κάποιο εκπαιδευτικό επίπεδο που πρέπει να ολοκληρωθεί, αλλά εξετάζει το φαινόμενο σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.
3. Αντίθετα με την ΠΕΣ, που βάζει τον ηλικιακό περιορισμό των 18-24 ετών, η ΜΔ υπολογίζει όλα τα άτομα που συμμετέχουν στην τυπική εκπαίδευση, τα οποία είναι συνήθως ανήλικα.
4. Η ΜΔ εξετάζει το φαινόμενο της εγκατάλειψης του σχολείου τη στιγμή που συντελείται, ενώ η ΠΕΣ το εξετάζει εκ των υστέρων.
5. Ο στόχος της ΜΔ είναι να εξετάσει το φαινόμενο σε βάθος ώστε να οδηγήσει στον σχεδιασμό εκπαιδευτικών πολιτικών, και όχι να επιτρέψει διεθνείς συγκρίσεις.

Το φαινόμενο της μαθητικής διαρροής μπορεί να εξεταστεί με δύο διαφορετικές προσεγγίσεις. Η πρώτη είναι η συγχρονική προσέγγιση που έχει τεκνοθετηθεί από το Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΚΑΝΕΠ) της ΓΣΕΕ και συνδέεται με τον “δείκτη συγκράτησης μαθητικού πληθυσμού” ο οποίος “αποδίδει το ποσοστό των μαθητών που παρακολουθούν τα μαθήματα μέχρι τη λήξη του σχολικού έτους και παίρνουν μέρος στις τελικές εξετάσεις, ως προς το σύνολο των εγγεγραμμένων μαθητών” (ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ 2017:498). Αυτή η προσέγγιση υπολογίζει την εγκατάλειψη του σχολείου σε ετήσια βάση, συγκρίνοντας των αριθμό των μαθητών/τριων που εγγράφηκαν σε κάθε τάξη με τον αριθμό αυτών που διακόπτουν αδικαιολόγητα τις σπουδές τους και δεν συμμετέχουν στις τελικές εξετάσεις της τάξης τους. Αυτή η προσέγγιση έχει αξιοποιηθεί από την Ετήσια Έκθεση για την Εκπαίδευση 2016 του ΚΑΝΕΠ προκειμένου να γίνει μια διαχρονική εκτίμηση του φαινομένου της εγκατάλειψης του σχολείου για την περίοδο μεταξύ 2002 και 2014, σύμφωνα με τα δεδομένα που παρέχει η ΕΛΣΤΑΤ (ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ 2017:498-510).

Ωστόσο, αυτή η προσέγγιση δεν μετράει με ακρίβεια τη Μαθητική Διαρροή, αλλά αποδίδει μόνο μία όψη της καθώς, όπως επισημαίνουν οι συντάκτες/τριες της έκθεσης, “(α) δεν υπάρχουν στοιχεία

για το εάν οι μαθητές που εγκαταλείπουν αδικαιολόγητα τη φοίτησή τους επιστρέφουν, ή όχι, τα επόμενα έτη στο εκπαιδευτικό σύστημα, και (β) δεν καταγράφονται στοιχεία για τους μαθητές εκείνους που, διαρρέουν κατά τη μετάβαση από τη μία εκπαιδευτική βαθμίδα στην επόμενη” (ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ 2017:499). Σε αυτά θα πρέπει να προστεθεί πως η μέτρηση σε ετήσια βάση, στην οποία στηρίζεται η συγχρονική προσέγγιση, εξετάζει τη διαρροή μόνο των μαθητών/τριων που ξεκίνησαν τη φοίτηση τους σε μία συγκεκριμένη τάξη του σχολείου και την διέκοψαν κατά τη διάρκεια του ίδιου σχολικού έτους πριν ολοκληρώσουν την τάξη. Συνεπώς, δεν εξετάζει τη διαρροή μεταξύ τάξεων, δηλαδή των μαθητών/τριων που ολοκλήρωσαν την παρακολούθηση των μαθημάτων σε μία τάξη (πχ την πρώτη) αλλά δεν παρακολουθούν καθόλου μαθήματα το επόμενο σχολικό έτος (τα μαθήματα της δεύτερης τάξης ή, αν δεν προβιβάστηκαν, της πρώτης τάξης).

Πίνακας 2: Μαθητές/τριες που εγκατέλειψαν αδικαιολόγητα τη φοίτηση τους σε ετήσια βάση (%)

	Δημοτικό	Γυμνάσιο	Γενικό Λύκειο	ΤΕΕ/ΕΠΑΛ
2002	0,6	4,1	1,6	11,7
2003	0,6	4,3	1,7	13,7
2004	0,6	4,2	1,7	15,4
2005	0,7	4,2	1,9	17,0
2006	0,6	4,1	2,1	18,2
2007	0,6	4,1	2,3	16,7
2008	0,5	4,0	2,2	17,0
2009	0,5	4,0	2,2	17,6
2010	0,6	3,7	1,9	13,9
2011	0,6	3,9	1,9	15,6
2012	0,6	4,2	2,0	17,7
2013	0,8	4,4	2,1	18,0
2014	0,7	4,2	2,0	16,2

Πηγή: ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ. Περιλαμβάνονται τα σχολεία όλων των τύπων (ημερήσια και εσπερινά, δημόσια και ιδιωτικά)

Η δεύτερη προσέγγιση του φαινομένου είναι η μέθοδος της εκπαιδευτικής κοόρτης (cohort), η οποία ορίζεται ως η “ομάδα ατόμων που ολοκληρώνει ένα συγκεκριμένο επίπεδο εκπαίδευσης στη διάρκεια μιας δεδομένης χρονικής περιόδου” (Glenn 1997:6). Πιο συγκεκριμένα, μια κοόρτη αφορά τους μαθητές και μαθήτριες που ξεκίνησαν τις σπουδές τους στην πρώτη τάξη μιας εκπαιδευτικής βαθμίδας (πχ στην πρώτη Γυμνασίου) και η μελέτη της παρακολουθεί την εξέλιξη των σπουδών τους σε όλη την διάρκεια της κανονικής φοίτησης σε αυτή την εκπαιδευτική βαθμίδα (μέχρι την ολοκλήρωση της τρίτης Γυμνασίου τρία χρόνια αργότερα). Αυτή η προσέγγιση επιτρέπει να εξεταστεί λεπτομερώς η εκπαιδευτική πορεία κάθε νέας “φουρνιάς” μαθητών/τριων σε κάθε

επίπεδο του εκπαιδευτικού συστήματος (Βρετάκου και Ρουσέας 2006:21-22).

Η μέθοδος της κοόρτης είναι απαιτητική μεθοδολογικά καθώς, στην περίπτωση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, απαιτεί τη συγκέντρωση δεδομένων σε βάθος τριετίας από τρία συνεχόμενα σχολικά έτη προκειμένου να παρακολουθήσει την πορεία μια κοόρτης μαθητών/τριων. Η συγκέντρωση των δεδομένων μπορεί να γίνει είτε μέσω των συγκεντρωτικών στατιστικών στοιχείων, η οποία είναι πιο εύκολη αλλά έχει κάποια μειονεκτήματα που την κάνει να μην καλύπτει πλήρως τον ορισμό της κοόρτης, είτε μέσω του αρχειακού υλικού των σχολικών μονάδων. Ωστόσο, παρά τις απαιτήσεις της, αυτή η προσέγγιση καταγράφει με πολύ μεγαλύτερη αξιοπιστία το φαινόμενο της μαθητικής διαρροής σε σχέση με την συγχρονική προσέγγιση. Βασικά πλεονεκτήματα της είναι ότι λαμβάνει υπόψη τόσο τη διαρροή μεταξύ τάξεων όσο και την επιστροφή μαθητών/τριων στο εκπαιδευτικό σύστημα και, κυρίως, επιτρέπει τη διαχρονική εξέταση της διαρροής. Όπως έχει παρατηρηθεί, “η πορεία των μαθητών/τριών παρακολουθείται όχι απλώς από χρονιά σε χρονιά, βάσει των διακοπών φοίτησης, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν σε εσφαλμένα συμπεράσματα για τη μαθητική διαρροή (αφού διακοπή και διαρροή δεν ταυτίζονται απαραίτητα), αλλά σε βάθος τριετίας, με κριτήριο την ολοκλήρωση ή μη μίας εκπαιδευτικής βαθμίδας από τους/τις μαθητές/τριες” (Παπαδοπούλου κ.α. 2017:42).³

Στην Ελλάδα έχουν πραγματοποιηθεί πέντε έρευνες Μαθητικής Διαρροής σύμφωνα με τη μέθοδο της κοόρτης, με τις πρώτες τέσσερις έρευνες να διεξάγονται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και την τελευταία έρευνα από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Συγκεκριμένα, η πρώτη έρευνα εξέτασε τις κοόρτες των μαθητών/τριών των ημερησίων Γυμνασίων που εγγράφηκαν στην πρώτη τάξη κατά τα σχολικά έτη 1987-88, 1989-90, και 1991-92 (Βρετάκου κ.α. 1996). Η δεύτερη ήταν πανομοιότυπη μεθοδολογικά με την πρώτη και εξέτασε την κοόρτη των μαθητών/τριών που γράφτηκαν στην πρώτη τάξη του Γυμνασίου τη σχολική χρονιά 1997-98 (Βρετάκου κ.α. 2001). Ακολούθησαν δύο ακόμα έρευνες με την ίδια μεθοδολογία σχετικά με τις κοόρτες που γράφτηκαν κατά τα σχολικά έτη 2000-01 και 2003-04 αντίστοιχα, με τη διαφορά ότι το πεδίο της έρευνας επεκτάθηκε και εκτός από τα ημερήσια Γυμνάσια περιέλαβε και τα ημερήσια Ενιαία Λύκεια και τα ΤΕΕ (Βρετάκου και Ρουσέας 2006 & 2008). Και οι τέσσερις πρώτες έρευνες συγκέντρωσαν το

3 Αξίζει πάντως να επισημανθεί ότι οι συντάκτες/τριες της έκθεσης για την εκπαίδευση του ΚΑΝΕΠ, που χρησιμοποιούν τη συγχρονική προσέγγιση, συσχέτισαν τα δεδομένα τους με αυτά που προέκυψαν από δύο έρευνες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Βρετάκου και Ρουσέας 2006 & 2008) που ακολούθησαν τη μέθοδο της κοόρτης, και βρήκαν μια “στατιστικά σημαντική γραμμική σχέση του δείκτη συγκράτησης μαθητικού πληθυσμού του ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ και του δείκτη σχολικής διαρροής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου σε όλες τις επιμέρους βαθμίδες της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης” (ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ 2017:499).

ερευνητικό υλικό τους από τα σχολεία με τη χρήση απογραφικών δελτίων, μια προσέγγιση που ήταν αρκετά χρονοβόρα και απαιτούσε πολύ χρόνο για τον έλεγχο των δελτίων για λάθη και παραλείψεις. Επιπρόσθετο πρόβλημα ήταν ότι δεν συγκεντρώθηκαν δεδομένα από όλα τα σχολεία, καθώς υπήρξαν σχολικές μονάδες που δεν επέστρεψαν ποτέ τα απογραφικά δελτία. Αν και ο αριθμός των σχολείων που λείπει από τα δεδομένα είναι σχετικά μικρός (της τάξης του 4-8%), είναι πιθανό να επέδρασε στα ευρήματα των ερευνών στο βαθμό που τα σχολεία που αρνήθηκαν να απαντήσουν ενδέχεται να διέφεραν σημαντικά από αυτά που απάντησαν.

Λίστα ερευνών Μαθητικής Διαρροής

1996: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

- Κοόρτες 1987-88, 1989-90 & 1991-92 (αποφοίτηση 1990, 1992 & 1994)
- Γυμνάσια
- Καταγραφή με απογραφικά δελτία

2001: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

- Κοόρτη 1997-98 (αποφοίτηση 2000)
- Γυμνάσια
- Καταγραφή με απογραφικά δελτία

2006: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

- Κοόρτη 2000-01 (αποφοίτηση 2003)
- Γυμνάσια, Ενιαία Λύκεια και ΤΕΕ
- Καταγραφή με απογραφικά δελτία

2008: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

- Κοόρτη 2003-04 (αποφοίτηση 2006)
- Γυμνάσια, Ενιαία Λύκεια και ΤΕΕ
- Καταγραφή με απογραφικά δελτία

2017: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

- Κοόρτη 2013-14 (αποφοίτηση 2016)
- Δημοτικά, Γυμνάσια, Γενικά Λύκεια και ΕΠΑΛ
- Καταγραφή με το πληροφοριακό σύστημα myschool

Πίνακας 3: Διαχρονική εξέλιξη της ΜΔ στα ημερήσια Γυμνάσια (%)

Γενιά μαθητών/τριων	Μαθητική Διαρροή
1987-88	12,60
1989-90	11,55
1991-92	9,60
1997-98	6,98
2000-01	6,09
2003-04	6,51
2013-14	4,23

Πηγή: ΠΙ/ΙΕΠ

Η τελευταία έρευνα διεξήχθη από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Παπαδοπούλου κ.α. 2017), αφορά την κοόρτη των μαθητών/τριών που γράφτηκαν στην πρώτη τάξη το σχολικό έτος 2013-14 και, αντίθετα με τις προηγούμενες έρευνες, εξέτασε τα σχολεία όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων (Δημοτικά, Γυμνάσια, ΓΕΛ και ΕΠΑΛ). Η κύρια πρωτοτυπία αυτής της έρευνας σε σχέση με τις τέσσερις μελέτες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου είναι πως συγκέντρωσε τα δεδομένα μέσω του πληροφοριακού συστήματος myschool, το οποίο διαχειρίζεται το ΙΤΥΕ Διόφαντος και αποτελεί τον φορέα του Υπουργείου Παιδείας για θέματα ΤΠΕ. Αυτός ο τρόπος συλλογής δεδομένων αποτελεί σημαντική βελτίωση της έρευνας πεδίου όσον αφορά τόσο την διαδικασία της συλλογής, όσο και την αξιοπιστία των δεδομένων, καθώς η συντριπτική πλειονότητα των σφαλμάτων εντοπίζονταν αυτόματα από το σύστημα, ενώ επιπλέον έτσι επιτεύχθηκε η κάλυψη του συνόλου των σχολικών μονάδων. Επιπρόσθετο πλεονέκτημα του είναι πως επέτρεψε τη συγκέντρωση δεδομένων σχετικά με την ηλικία και την ιθαγένεια των μαθητών/τριών. Το μόνο μειονέκτημα του σε σχέση με τα απογραφικά δελτία είναι πως, ενώ οι προηγούμενες έρευνες είχαν συμπεριλάβει τόσο τα δημόσια όσο και τα ιδιωτικά σχολεία, περιορίστηκε στα δημόσια σχολεία καθώς τα ιδιωτικά εντάχθηκαν στο myschool για πρώτη φορά, και μάλιστα με αρκετές ελλείψεις, κατά το σχολικό έτος 2015-16.

Παρά τα χρονικά κενά μεταξύ των πέντε ερευνών, αυτές δίνουν μια γενική διαχρονική εικόνα της Μαθητικής Διαρροής στην Ελλάδα και είναι σαφής η συνεχής της μείωση κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Αξίζει να σημειωθεί πως τέτοια μείωση δεν παρατηρείται σύμφωνα με τη συγχρονική μέθοδο, κάτι που δείχνει τη μεθοδολογική υπεροχή της προσέγγισης της κοόρτης.

Πίνακας 4: Διαχρονική εξέλιξη της ΜΔ στα ημερήσια Ενιαία/Γενικά Λύκεια (%)

Γενιά μαθητών/τριων	Μαθητική Διαρροή
2000-01	3,32
2003-04	2,32
2013-14	1,92

Πηγή: ΠΙ/ΙΕΠ

Πίνακας 5: Διαχρονική εξέλιξη της ΜΔ στα ημερήσια ΤΕΕ και ΕΠΑΛ (%)

Γενιά μαθητών/τριων	Μαθητική Διαρροή
2000-01	28,86
2003-04	28,94
2013-14	11,02

Πηγή: ΠΙ/ΙΕΠ

Η σύγχυση της ΜΔ με την ΠΕΣ

Οι όροι Μαθητική Διαρροή και Πρόωρη Εγκατάλειψη Σχολείου μοιάζουν από νοηματικής άποψης να είναι συνώνυμοι. Ωστόσο, όπως εξηγήθηκε, αν και αναφέρονται στο ίδιο φαινόμενο διαφέρουν ριζικά τόσο στον τρόπο που το καταμετρούν, όσο και εννοιολογικά. Παρόλα αυτά, λόγω της φαινομενικής τους ομοιότητας, είναι εξαιρετικά σύνηθες να χρησιμοποιούνται οι δυο όροι σαν ταυτόσημοι, και μάλιστα χωρίς να αποσαφηνίζεται το περιεχόμενο τους. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να υπάρχει μεγάλη σύγχυση μεταξύ τους.

Το πρόβλημα της σύγχυσης των δύο όρων είναι τόσο σημαντικό που εντοπίζεται ακόμα και στα επίσημα έγγραφα του επιχειρησιακού προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» για την Ελλάδα στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2014-2020. Συγκεκριμένα, τόσο στην πρώτη εκδοχή του προγράμματος, όσο και στην αναθεώρηση του, χρησιμοποιείται κατά βάση ο όρος ΠΕΣ, ακόμα και όταν από τα συμφραζόμενα είναι εμφανές ότι δεν αναφέρεται στην ΠΕΣ αλλά στη Μαθητική Διαρροή. Για παράδειγμα, αναφέρεται ότι “το ΙΤΥΕ ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ αναπτύσσει σύστημα συλλογής δεδομένων και πληροφοριών το οποίο μπορεί, μεταξύ άλλων, να παράσχει στοιχεία για την μελέτη του φαινομένου Πρόωρης Εγκατάλειψης του Σχολείου” (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2014:434-5). Το κείμενο αναφέρεται στην πλατφόρμα myschool που ανέπτυξε το ΙΤΥΕ Διόφαντος, το οποίο όμως δεν μετράει την ΠΕΣ, η οποία υπολογίζεται σύμφωνα με την έρευνα LFS της Eurostat και όχι από εθνικούς

φορείς, αλλά τη Μαθητική Διαρροή.

Αλλά η πλέον σοβαρή σύγκυση της ΠΕΣ με τη ΜΔ αφορά τον δείκτη αποτελέσματος T4901 που αναφέρεται στον “αριθμό σχολείων στα οποία το ποσοστό ΠΕΣ μειώθηκε κατά τουλάχιστον 20% του αρχικού” (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2014:227,234,301,327,481 2017:157-158,164,219,240,371). Όμως, όπως έχει εξηγηθεί, η ΠΕΣ αφορά τον πληθυσμό μεταξύ 18 και 24 ετών και όχι τα σχολεία. Δηλαδή, η διατύπωση της μείωσης της ΠΕΣ στα σχολεία στερείται νοήματος. Ο συγκεκριμένος στόχος αναφέρεται προφανώς στη Μαθητική Διαρροή, η οποία αφορά τα σχολεία, και όχι την ΠΕΣ.

Καθήκον λοιπόν της συγκεκριμένης μελέτης είναι λοιπόν όχι μόνο να συσχετίσει την ΜΔ με την ΠΕΣ, αλλά και να αποσαφηνίσει τις διαφορές τους.

Πρέπει να σημειωθεί πως όταν ξεκίνησε η διεξαγωγή της μελέτης, η Eurostat χρησιμοποιούσε κυρίως τον όρο *Early School Leavers (ESL)*, που στα ελληνικά αποδίδεται ως Πρόωρη Εγκατάλειψη Σχολείου (ΠΕΣ), και μόνο εναλλακτικά τον όρο *Early Leavers from Education and Training* (Πρόωρη Εγκατάλειψη της Εκπαίδευσης και της Κατάρτισης). Κατά τη διάρκεια της μελέτης η Eurostat επέλεξε να χρησιμοποιεί πλέον ως αποκλειστικό όρο το *Early Leavers from Education and Training (ELET)*, ο οποίος περιγράφει με μεγαλύτερη σαφήνεια το περιεχόμενο της έννοιας.

Ελπίζουμε πως τόσο η παρούσα μελέτη, όσο και η πρόσφατη αλλαγή της ορολογίας από τη Eurostat, θα συντελέσουν στο να πάψουν να συγχέονται οι δύο όροι.

Προβλήματα σύγκρισης Μαθητικής Διαρροής και ΠΕΣ

Το ζήτημα της σύγκρισης των ελληνικών και των ευρωπαϊκών δεδομένων, και συγκεκριμένα των δεικτών της Μαθητικής Διαρροής και της ΠΕΣ, τέθηκε πρώτη φορά από την τρίτη έρευνα Μαθητικής Διαρροής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Βρετάκου και Ρουσέας 2006:143-146) και, εν συνεχεία, τέθηκε εκ νέου επιτακτικά από την έρευνα Μαθητικής Διαρροής του ΙΕΠ (Παπαδοπούλου κ.α. 2017:229-232). Καθώς αυτές οι μελέτες αναγνώρισαν ότι δεν είναι δυνατή η άμεση σύγκριση των δυο δεικτών λόγω της διαφορετικής μεθοδολογίας, το ερώτημα του πως μπορεί να συσχετιστεί η Μαθητική Διαρροή με την ΠΕΣ επαναδιατυπώθηκε ως εξής: “Από το σύνολο των μαθητών που γράφονται στην Α' τάξη Γυμνασίου μια συγκεκριμένη σχολική χρονιά πόσοι ολοκληρώνουν τον ανώτερο κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και πόσοι διαρρέουν στη διαδρομή;” (Βρετάκου

και Ρουσέας 2006:143).

Οι εν λόγω μελέτες έδωσαν μια εκτίμηση της συνολικής διαρροής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σύμφωνα με τρεις υποθέσεις: Πρώτον, πως όλοι οι μαθητές/τριες που αποφοίτησαν από το Γυμνάσιο σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, συνεχίζουν στον ανώτερο κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Δεύτερον, πως αυτοί οι μαθητές/τριες επιμερίζονται μεταξύ Ενιαίου/Γενικού Λυκείου και ΤΕΕ/ΕΠΑΛ κατά την ίδια αναλογία που κατέγραψε η έρευνα για την κοόρτη που μελέτησε. Τρίτον, πως τα ποσοστά διαρροής για τους δύο τύπου Λυκείων θα παραμείνουν ίσα με τα ποσοστά διαρροής που εντοπίστηκαν από την έρευνα (Βρετάκου και Ρουσέας 2006:143, Παπαδοπούλου κ.α. 2017:230-231).

Ωστόσο, από αυτές τις εκτιμήσεις της συνολικής διαρροής δεν προκύπτει παρά ένας χονδρικός δείκτης, που δίνει μεν μια ένδειξη για την μελλοντική πορεία της ΠΕΣ, αλλά ούτε αυτός μπορεί να συσχετιστεί άμεσα μαζί της. Κάποια από τα προβλήματα αυτής της εκτίμησης – όπως ότι βασίζεται κατ' ανάγκη σε υποθέσεις λόγω έλλειψης δεδομένων ή ότι δεν εξετάζει άμεσα την παράμετρο της συμμετοχής των ενηλίκων στην εκπαίδευση και την κατάρτιση – αποτελούν εμπόδια χωρίς όμως να κάνουν απαγορευτική τη συσχέτιση. Το βασικό πρόβλημα που προκύπτει είναι το εξής: Ενώ κάθε εκτίμηση δίνει στοιχεία για μία μόνο κοόρτη, η ΠΕΣ, καθώς υπολογίζεται στο ηλικιακό εύρος των 18 έως 24 ετών, τροφοδοτείται όχι από μία αλλά από επτά διαφορετικές κοόρτες. Αυτό το σημείο πρέπει να εξηγηθεί αναλυτικά.

Στον πίνακα 6 βλέπουμε μια λίστα με γενιές μαθητών/τριων Λυκείου, σύμφωνα με την ηλικία εγγραφής τους στην πρώτη τάξη, σε σχέση με την ΠΕΣ. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, ένα παιδί που γράφτηκε στο Λύκειο κατά τη σχολική χρονιά 2014-15. Αν αυτό έχει περάσει από όλα τα προηγούμενα στάδια της εκπαίδευσης κανονικά, χωρίς να μείνει στάσιμο σε κάποια τάξη ή να διακόψει προσωρινά της σπουδές του/ης, κατά τη χρονιά εγγραφής του/ης (2014) είναι 15 ετών. Εφόσον συνεχίσει τις σπουδές του/ης χωρίς διακοπές, θα ολοκληρώσει το Λύκειο τρία χρόνια αργότερα, το 2017, όταν είναι 18 ετών. Συνεπώς, σύμφωνα με τον ορισμό της ΠΕΣ (άτομα 18-24 ετών), αυτό το παιδί, καθώς και η φουρνιά μαθητών από την οποία προέρχεται, συντελεί στον υπολογισμό της ΠΕΣ του 2017. Ωστόσο, θα συνεχίσει να συνεισφέρει στον υπολογισμό της για αρκετά χρόνια ακόμα - στα 19, στα 20, στα 21, στα 22, στα 23 και στα 24 - μέχρι δηλαδή και το 2023, όταν θα είναι πλέον 24 ετών, και μόνο από το επόμενο έτος θα πάψει να συντελεί στον υπολογισμό της ΠΕΣ. Συνεπώς, η γενιά μαθητών και μαθητριών που εγγράφηκε στο Λύκειο τη

σχολική χρονιά 2014-15 θα τροφοδοτήσει την ΠΕΣ των ετών 2017 έως και 2023.

Πίνακας 6: Γενιές μαθητών Λυκείου και τα έτη ΠΕΣ που τροφοδοτούν

Γενιές μαθητών Λυκείου (σχ. έτος εγγραφής)	Τροφοδοτεί την ΠΕΣ των ετών
1997-98	2000 ως και 2006
1998-99	2001 ως και 2007
1999-00	2002 ως και 2008
2000-01	2003 ως και 2009
2001-02	2004 ως και 2010
2002-03	2005 ως και 2011
2003-04	2006 ως και 2012
2004-05	2007 ως και 2013
2005-06	2008 ως και 2014
2006-07	2009 ως και 2015
2007-08	2010 ως και 2016
2008-09	2011 ως και 2017
2009-10	2012 ως και 2018
2010-11	2013 ως και 2019
2011-12	2014 ως και 2020
2012-13	2015 ως και 2021
2013-14	2016 ως και 2022
2014-15	2017 ως και 2023

Στον πίνακα 7 παρατηρούμε το ίδιο φαινόμενο με αντίστροφο τρόπο. Συγκεκριμένα, αυτός ο πίνακας δείχνει την ΠΕΣ των ετών 2006 ως 2017 σε σχέση με τις γενιές μαθητών/τριων που την τροφοδοτούν σε διάφορα στάδια της εκπαίδευσης. Ας εξετάσουμε ενδεικτικά την τελευταία στήλη, που αναφέρεται στο έτος αποφοίτησης από το Λύκειο, σε σχέση με την ΠΕΣ του 2017. Για την ΠΕΣ του 2017 λοιπόν, θα πρέπει να σκεφτούμε ποιες χρονιές ολοκλήρωσαν το Λύκειο τα άτομα που το 2017 είναι μεταξύ 18 και 24 ετών (υποθέτοντας πάντα ότι ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους χωρίς καθυστερήσεις). Δεδομένου λοιπόν ότι ένα άτομο που το 2017 είναι 18 ετών ολοκλήρωσε το Λύκειο το 2017, και ένα άτομο που είναι 24 ετών το ολοκλήρωσε το 2011, η ΠΕΣ του 2017 τροφοδοτείται από τα άτομα που αποφοίτησα από το Λύκειο μεταξύ 2011 και 2017. Συνεπώς, η εκτίμηση της ΠΕΣ του 2017 απαιτεί να γνωρίζουμε τη Μαθητική Διαρροή για επτά συνεχόμενες κοόρτες, η πρώτη εκ

των οποίων εγγράφηκε στο Λύκειο το 2008 και αποφοίτησε το 2011, ενώ η τελευταία εγγράφηκε το 2014 και αποφοίτησε το 2017.

Πίνακας 7: ΠΕΣ και αντιστοιχία με γενιές μαθητών που την τροφοδοτούν

ΠΕΣ (έτη)	Δημοτικό: Έτη εισαγωγής	Δημοτικό: Έτη αποφοίτησης	Γυμνάσιο: Έτη εισαγωγής	Γυμνάσιο: Έτη αποφοίτησης	Λύκειο: Έτη εισαγωγής	Λύκειο: Έτη αποφοίτησης
2006	1988-94	1994-00	1994-00	1997-03	1997-03	2000-06
2007	1989-95	1995-01	1995-01	1998-04	1998-04	2001-07
2008	1990-96	1996-02	1996-02	1999-05	1999-05	2002-08
2009	1991-97	1997-03	1997-03	2000-06	2000-06	2003-09
2010	1992-98	1998-04	1998-04	2001-07	2001-07	2004-10
2011	1993-99	1999-05	1999-05	2002-08	2002-08	2005-11
2012	1994-00	2000-06	2000-06	2003-09	2003-09	2006-12
2013	1995-01	2001-07	2001-07	2004-10	2004-10	2007-13
2014	1996-02	2002-08	2002-08	2005-11	2005-11	2008-14
2015	1997-03	2003-09	2003-09	2006-12	2006-12	2009-15
2016	1998-04	2004-10	2004-10	2007-13	2007-13	2010-16
2017	1999-05	2005-11	2005-11	2008-14	2008-14	2011-17

Συνεπώς, η κύρια δυσκολία συσχέτισης των δυο δεικτών προκύπτει από το γεγονός ότι για την εκτίμηση της ΠΕΣ από τη Μαθητική Διαρροή, όπως υπολογίζεται με τη μέθοδο της κοόρτης, απαιτούνται χρονοσειρές με δεδομένα που αναφέρονται σε πολλές συνεχόμενες κοόρτες. Δυστυχώς οι ήδη υπάρχουσες έρευνες Μαθητικής Διαρροής δεν διεξήχθησαν αρκετά τακτικά για να προσφέρουν τέτοιες χρονοσειρές. Το καλύτερο που θα μπορούσε να γίνει θα ήταν να πάρουμε τα δεδομένα της τρίτης έρευνας του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου σε σχέση με το Γυμνάσιο (έτος εγγραφής 2000) και τα δεδομένα της τέταρτης έρευνας σε σχέση με τα Λύκεια (έτος εγγραφής 2003) για να υπολογιστεί η συνολική Μαθητικής Διαρροής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση για το έτος 2006 (δηλαδή για τη χρονιά αποφοίτησης από το Λύκειο της συγκεκριμένης γενιάς μαθητών/τριών). Ωστόσο, με αυτό τον τρόπο δεν θα είχαμε παρά μόνο μία μαθητική κοόρτη από τις επτά που συνεισφέρουν στην ΠΕΣ, κι η οποία μάλιστα τροφοδοτεί την ΠΕΣ για επτά συναπτά έτη (2006 έως και 2012).

Αυτή η δυσκολία μπορεί να αντιμετωπιστεί μέσω της αξιοποίησης των δεδομένων της ΕΛΣΤΑΤ, τα στατιστικά στοιχεία της οποίας είναι δυνατό να αξιοποιηθούν για τον υπολογισμό της Μαθητικής

Διαρροής σύμφωνα με τη μέθοδο της κοόρτης.

Δυσκολίες συσχέτισης ΜΔ και ΠΕΣ

- Η κύρια δυσκολία προκύπτει από το ότι η ΠΕΣ αναφέρεται στο εύρος ηλικίας 18-24 ετών, το οποίο τροφοδοτείται από μαθητές/τριες επτά διαφορετικών σχολικών ετών. Κατά συνέπεια, οποιαδήποτε απόπειρα συσχέτισης της ΜΔ με την ΠΕΣ ενός έτους προϋποθέτει να ξέρουμε τη ΜΔ για επτά συνεχόμενα έτη. Όμως, τα δεδομένα των υπαρχόντων ερευνών ΜΔ δεν καλύπτουν τέτοιο χρονικό εύρος.
- Δευτερεύουσες δυσκολίες σχετίζονται με εννοιολογικές διαφορές των όρων, με κυριότερο το ότι η ΠΕΣ περιλαμβάνει τη συμμετοχή των ενηλίκων στην άτυπη εκπαίδευση, χωρίς όμως αυτές να καθιστούν απαγορευτική τη συσχέτιση.

Η καταγραφή της Μαθητικής Διαρροής μέσω των δεδομένων της ΕΛΣΤΑΤ

Η ΕΛΣΤΑΤ συγκεντρώνει στατιστικά στοιχεία από τα σχολεία όλων των τύπων δύο φορές το χρόνο (κατά την έναρξη και κατά τη λήξη του σχολικού έτους) χρησιμοποιώντας απογραφικά δελτία, δηλαδή με μέθοδο αντίστοιχη με αυτή των ερευνών Μαθητικής Διαρροής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Στη ιστοσελίδα της υπάρχουν διαθέσιμοι αναλυτικοί πίνακες με τα σχετικά δεδομένα από το σχολικό έτος 2001-02 μέχρι το σχολικό έτος 2015-16 και, με αρκετές ελλείψεις, για τα σχολικά έτη 1999-00 και 2000-01.⁴ Ανάμεσα σε άλλα καταγράφει τους αριθμούς των εγγεγραμμένων, των μαθητών/τριών που εγκατέλειψαν αδικαιολόγητα τις σπουδές τους, των μαθητών/τριων που παρακολούθησαν κανονικά τα μαθήματα και συμμετείχαν στις τελικές εξετάσεις, των αποφοίτων, καθώς και πληροφορίες όπως την ηλικία ή το φύλο των μαθητών/τριων. Επιπλέον, τα περισσότερα δεδομένα παρουσιάζονται ανά τάξη και τύπο σχολείου καθώς και σε επίπεδο περιφέρειας και νομού.

Από αυτούς τους πίνακες είναι δυνατό να υπολογιστεί η Μαθητική Διαρροή σε κάθε βαθμίδα της εκπαίδευσης με τη μέθοδο της κοόρτης. Συγκεκριμένα, θα αξιοποιηθούν τα στοιχεία λήξης της

4 Οι σχετικοί πίνακες υπάρχουν διαθέσιμοι στην ιστοσελίδα της ΕΛΣΤΑΤ στον σύνδεσμο <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SED12/> για τα Δημοτικά, στο <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SED21/> για τα Γυμνάσια, στο <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SED23/> για τα Ενιαία/Γενικά Λύκεια και στο <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SED27/> για τα ΤΕΕ/ΕΠΑΛ.

ΕΛΣΤΑΤ όσων αφορά των αριθμό των εγγεγραμμένων μαθητών/τριών της Α' τάξης καθώς και τον αριθμό των μαθητών/τριων της τελευταία τάξης που συμμετείχαν στις τελικές εξετάσεις που αναφέρονται στην ίδια γενιά. Έτσι, για παράδειγμα, για να υπολογιστεί η Μαθητική Διαρροή του Γυμνασίου το 2004, θα συγκριθεί ο αριθμός των παιδιών που γράφτηκαν στην Α' τάξη κατά το σχολικό έτος 2001-02 με τον αριθμό των παιδιών που συμμετείχαν στις τελικές εξετάσεις της Γ' τάξης το σχολικό έτος 2003-04.

Τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ θα αξιοποιηθούν με τρόπο που να είναι κατά το δυνατό συγκρίσιμος με τις έρευνες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του ΙΕΠ. Γι' αυτό το λόγο επιλέγεται να χρησιμοποιηθεί ο αριθμός των μαθητών/μαθητριών που συμμετείχαν στις τελικές εξετάσεις και όχι των αποφοίτων, καθώς αυτή ήταν και η επιλογή των εν λόγω ερευνών προκειμένου να υπολογιστεί η Μαθητική Διαρροή, ενώ θα χρησιμοποιηθούν τα στοιχεία των ημερήσιων δημοσίων και ιδιωτικών σχολείων μόνο και όχι των εσπερινών, τα οποία είχαν αποκλειστεί από τις έρευνες Μαθητικής Διαρροής λόγω των ιδιαιτεροτήτων τους.

Με αυτό τον τρόπο γίνεται εφικτό να κατασκευαστούν οι αναγκαίες χρονοσειρές της Μαθητικής Διαρροής από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, οι οποίες εν συνεχεία μπορούν να συγκριθούν με τα στοιχεία ΠΕΣ της Eurostat. Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονιστεί πως, καθώς πρόκειται για συγκεντρωτικά στατιστικά δεδομένα, δεν ανταποκρίνονται πλήρως στον ορισμό της κοόρτης και υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των ερευνών της ΕΛΣΤΑΤ και αυτών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του ΙΕΠ.

Πρώτον, αυτές οι έρευνες έχουν διαφορετικές προθέσεις και χρησιμοποιούν διαφορετικά ερωτηματολόγια, κάτι που σε ορισμένες περιπτώσεις οδηγεί σε σημαντικές διαφορές στα καταγεγραμμένα νούμερα λόγω διαφορετικής διατύπωσης ερωτημάτων. Αυτό εκδηλώνεται έντονα στην περίπτωση του αριθμού των εγγραφών της πρώτης τάξης του Γυμνασίου, όπου η ΕΛΣΤΑΤ καταγράφει το σύνολο των αυτεπάγγελτων εγγραφών, ανεξάρτητα από το για πόσες συνεχόμενες χρονιές έχει γίνει η αυτεπάγγελη εγγραφή του ίδιου παιδιού χωρίς να εμφανιστεί ποτέ στο σχολείο, ενώ το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και το ΙΕΠ καταγράφουν μόνο τις αυτεπάγγελτες εγγραφές που γίνονται για πρώτη φορά και άρα εντάσσονται στην ίδια εκπαιδευτική κοόρτη.

Δεύτερον, καθώς πρόκειται για απογραφικές έρευνες βάσει δελτίων, οι έρευνες της ΕΛΣΤΑΤ και του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (αλλά όχι του ΙΕΠ) αντιμετωπίζουν το πρόβλημα των σχολείων που δεν

επιστρέφουν ποτέ τα δελτία με αποτέλεσμα ελλιπή στοιχεία. Ωστόσο, το ποια στοιχεία λείπουν διαφέρει μεταξύ των ερευνών, καθώς ένα σχολείο μπορεί να δώσει απαντήσεις στην ΕΛΣΤΑΤ και να μην δώσει στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και αντιστρόφως. Στην περίπτωση μάλιστα της ΕΛΣΤΑΤ αυτό φαίνεται έντονα μέσω των αντιφάσεων που παρατηρούνται, σε κάποιες περιπτώσεις, μεταξύ των στοιχείων έναρξης και των στοιχείων λήξης του ίδιου σχολικού έτους, καθώς λείπουν στοιχεία από διαφορετικά σχολεία μεταξύ διαφορετικών κυμάτων της έρευνας.⁵

Τέλος, ίσως η σημαντικότερη διαφορά αφορά το ότι ενώ οι έρευνες του ΠΙ/ΙΕΠ συγκεντρώνουν δεδομένα για τα παιδιά που εντάσσονται σε μια συγκεκριμένη κοόρτη και παρακολουθεί την πορεία των συγκεκριμένων παιδιών και μόνο, η ΕΛΣΤΑΤ δίνει συγκεντρωτικά δεδομένα. Ως αποτέλεσμα, στα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ στο ίδιο έτος καταγράφονται και μαθητές/τριες από διαφορετικές κοόρτες. Έτσι, για παράδειγμα, οι μαθητές/τριες που καταγράφονται, σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, ως συμμετέχοντες/ουσες στις τελικές εξετάσεις της τελευταίας τάξης δεν ξεκίνησαν αναγκαστικά μαζί από την πρώτη τάξη δυο σχολικές χρονιές νωρίτερα, καθώς ανάμεσα τους περιλαμβάνονται και άτομα από προηγούμενες κοόρτες που είχαν μείνει στάσιμα σε μία ή περισσότερες τάξεις, όπως και άτομα τα οποία είχαν εγκαταλείψει την εκπαίδευση και επέστρεψαν ένα ή περισσότερα χρόνια αργότερα.⁶ Από την άλλη, οι έρευνες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του ΙΕΠ έχουν το μειονέκτημα ότι δεν μπορούν να παρακολουθήσουν την πορεία των μαθητών/τριών που παίρνουν μεταγραφή σε άλλα σχολεία, καθώς τα δεδομένα καταγράφονται σύμφωνα με τα στοιχεία των σχολείων και δεν είναι δυνατή η εξέταση της πορείας μεμονωμένων μαθητών/τριών⁷, ενώ αντίθετα

- 5 Αυτός είναι ο κύριος λόγος που η παρούσα μελέτη χρησιμοποιεί αποκλειστικά τα στοιχεία λήξης, τα οποία περιλαμβάνουν όλα τα αναγκαία δεδομένα, καθώς το κάθε κύμα της έρευνας της ΕΛΣΤΑΤ ελέγχεται και διορθώνεται όσον αφορά την εσωτερική συνέπεια των δεδομένων, αλλά δεν γίνεται τέτοιος έλεγχος μεταξύ διαφορετικών κυμάτων, ακόμα κι αν αναφέρονται στην ίδια σχολική χρονιά. Συνεπώς, επιλέχθηκε η αποκλειστική χρήση των στοιχείων της λήξης του σχολικού έτους καθώς έτσι θα υπάρχει μεγαλύτερη εσωτερική συνέπεια των στοιχείων. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι αυτό δεν αρκεί για να αντιμετωπιστούν πλήρως οι αντιφάσεις: Καθώς για τις ανάγκες της μεθόδου της κοόρτης απαιτείται η σύγκριση δεδομένων από διαφορετικές σχολικές χρονιές, είναι σίγουρο ότι από κάθε χρονιά θα λείπουν διαφορετικά σχολεία από το δείγμα. Κι αν αυτό έχει αμελητέα επίδραση στα συγκεντρωτικά δεδομένα σε επίπεδο χώρας, μετατρέπεται σε σημαντικό πρόβλημα σε επίπεδο περιφέρειας, όπου η απουσία των δεδομένων μιας μεγάλης σχολικής μονάδας από μια κοόρτη μπορεί να αλλάξει δραματικά τα ευρήματα, όπως θα εξηγηθεί όταν εξεταστούν τα δεδομένα ανά περιφέρεια.
- 6 Η αύξηση του αριθμού των στάσιμων μαθητών/τριών στα μεγαλύτερα επίπεδα της εκπαίδευσης, καθώς και αυτών που επανέρχονται στην εκπαίδευση σε μεγαλύτερη ηλικία, είναι ο λόγος που παρατηρείται το φαινομενικά παράδοξο να αυξάνεται ο αριθμός των εγγεγραμμένων καθώς αυξάνει το επίπεδο της εκπαίδευσης (τα άτομα που είναι εγγεγραμμένα στα Λύκεια είναι συνήθως περισσότερα από αυτά των Γυμνασίων, και αντίστοιχα των Γυμνασίων είναι περισσότερα από αυτά των Δημοτικών) παρά τη μαθητική διαρροή.
- 7 Αυτό ωστόσο άλλαξε πρόσφατα καθώς η πλατφόρμα myschool, από όπου αντλεί τα στοιχεία του το ΙΕΠ, απέκτησε τη δυνατότητα να παρακολουθεί την πορεία των μετεγγραφέντων μαθητών/τριών, κάτι που μπορεί να βελτιώσει σημαντικά τις μελλοντικές έρευνες μαθητικής διαρροής. Το ζήτημα της καταγραφής των μετεγγραφέντων εξετάζεται αναλυτικά στο Παράρτημα.

οι μεταγγραφέντες περιλαμβάνονται στα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ καθώς σε αυτά καταγράφονται τα συγκεντρωτικά στοιχεία των σχολικών μονάδων.

Ωστόσο, παρά τις παραπάνω διαφορές μέτρησης, η αξιοποίηση των δεδομένων της ΕΛΣΤΑΤ σύμφωνα με τη μέθοδο της κοόρτης μπορεί να δώσει μια ικανοποιητική προσέγγιση της Μαθητικής Διαρροής. Επιπλέον, στις περιπτώσεις που οι αποκλίσεις μεταξύ των δεδομένων της ΕΛΣΤΑΤ και του ΠΙ/ΙΕΠ είναι σημαντικές, αυτές μπορούν να αντιμετωπιστούν εφόσον τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ συγκριθούν με αυτά του ΙΕΠ και διορθωθούν με βάση αυτά.

Αυτή η διόρθωση κρίνεται αναγκαία τουλάχιστον στην περίπτωση των δεδομένων των Γυμνασίων, λόγω των αποκλίσεων που προκύπτουν από το διαφορετικό τρόπο καταγραφής των αυτεπάγγελτων εγγραφών. Πιο συγκεκριμένα, η μαθητική διαρροή που καταγράφεται από την ΕΛΣΤΑΤ για τη γενιά που αποφοίτησε το 2016 θα συγκριθεί με τα δεδομένα της έρευνας του ΙΕΠ σε επίπεδο περιφέρειας σύμφωνα με τη στατιστική τεχνική της γραμμικής παλινδρόμησης, η οποία χρησιμοποιείται για τη μοντελοποίηση της σχέσης μιας εξαρτημένης μεταβλητής από μία ή περισσότερες ανεξάρτητες μεταβλητές και την πρόβλεψη των τιμών της εξαρτημένης από τις ανεξάρτητες μεταβλητές. Με αυτό τον τρόπο θα προκύψει ένα μαθηματικό μοντέλο που θα έχει τη μορφή $ΜΔ_{ΙΕΠ} = β_0 + β_1 * ΜΔ_{ΕΛΣΤΑΤ}$, όπου $ΜΔ_{ΙΕΠ}$ η Μαθητική Διαρροή σύμφωνα με τα δεδομένα του ΙΕΠ, $ΜΔ_{ΕΛΣΤΑΤ}$ η Μαθητική Διαρροή σύμφωνα με τα δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ, ενώ $β_0$ και $β_1$ είναι συντελεστές που δίνονται από το μοντέλο της γραμμικής παλινδρόμησης. Αυτός ο τύπος θα χρησιμοποιηθεί για να διορθωθούν τα στοιχεία διαρροής που προκύπτουν από τα δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ με τρόπο που να είναι συγκρίσιμος με τη προσέγγιση του ΙΕΠ.

Επίσης, σε αυτό το σημείο πρέπει να γίνει μια παρατήρηση σε σχέση με τον τρόπο χειρισμού των μετεγγραφέντων μαθητών/τριων στις έρευνες του ΙΕΠ και του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Στις εν λόγω έρευνες, δεδομένου ότι δεν ήταν δυνατόν να καταγράψουν την πορεία των μαθητών/τριών που πήραν μεταγραφή, χρησιμοποιήθηκε η υπόθεση ότι οι μετεγγραφέντες μαθητές/τριες ολοκλήρωσαν κανονικά τις σπουδές τους στο σύνολο τους (στο εξής Υπόθεση Α), και παρουσίασαν τα δεδομένα τους σύμφωνα με αυτή. Ωστόσο, είχαν προτείνει επίσης την εναλλακτική υπόθεση ότι οι μετεγγραφέντες διαρρέουν στον ίδιο βαθμό με τον υπόλοιπο μαθητικό πληθυσμό (στο εξής Υπόθεση Β) και παρουσίασαν εναλλακτικούς υπολογισμούς της διαρροής σύμφωνα με αυτόν (Βρετάκου και Ρουσέας 2006:55,95,121 & 2008:21,59,87). Αν και οι διαφορές μεταξύ των δυο τρόπων υπολογισμού είναι μικρές, στην παρούσα μελέτη υποστηρίζεται ότι η

Υπόθεση Β ανταποκρίνεται περισσότερο στην πραγματικότητα και, συνεπώς, στο εξής τα δεδομένα των ερευνών Μαθητικής Διαρροής θα παρουσιάζονται σύμφωνα με την Υπόθεση Β. Το ζήτημα του ποιος είναι ο ακριβέστερος τρόπος να εκτιμηθεί η διαρροή των μετεγγραφέντων εξετάζεται αναλυτικά στο Παράρτημα.

Συνεπώς, τα δεδομένα θα παρουσιαστούν ως εξής. Πρώτον, θα εξεταστεί η Μαθητική Διαρροή σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ με τον τρόπο που αναφέρθηκε παραπάνω, τόσο σε επίπεδο επικράτειας, όσο και σε επίπεδο περιφέρειας, σε κάθε βαθμίδα της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με τα δεδομένα να διορθώνονται όπου χρειάζεται σύμφωνα με την τεχνική της γραμμικής παλινδρόμησης. Δεύτερον, οι χρονοσειρές Μαθητικής Διαρροής που θα προκύψουν έτσι θα αξιοποιηθούν για να γίνει η καταγραφή της συνολικής διαρροής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ακολουθώντας την ίδια προσέγγιση με τις έρευνες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του ΙΕΠ. Τέλος, σύμφωνα με αυτές τις χρονοσειρές, θα υπολογιστεί η Μαθητική Διαρροή που συνεισφέρει στην ΠΕΣ κάθε έτους, προκειμένου να πραγματοποιηθεί η συσχέτιση μεταξύ των δύο δεικτών.

Το χρονικό της έρευνας: Η πρόκληση της έλλειψης δεδομένων

Η μεγάλη δυσκολία που κλήθηκε να αντιμετωπιστεί από την παρούσα μελέτη ήταν η έλλειψη δεδομένων. Συγκεκριμένα, όπως έχει εξηγηθεί, η συσχέτιση της ΜΔ με την ΠΕΣ ενός και μόνο έτους απαιτεί την ύπαρξη δεδομένων Μαθητικής Διαρροής από επτά συνεχόμενες σχολικές χρονιές. Ωστόσο, οι έρευνες Μαθητικής Διαρροής δεν διεξήχθησαν σε ετήσια βάση και έτσι δεν υπάρχουν οι αναγκαίες χρονοσειρές. Γι' αυτό το λόγο κρίθηκε αναγκαία η χρήση μιας άλλης πηγής δεδομένων που να επιτρέπει μια, έστω, εκτίμηση της ΜΔ για πολλά συναπτά έτη.

Αυτή η πηγή βρέθηκε στα στατιστικά στοιχεία που καταγράφει η ΕΛΣΤΑΤ από τα σχολεία με τη χρήση απογραφικών δελτίων. Συνεπώς, για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας συγκεντρώθηκαν τα δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ σχετικά με τον αριθμό των εγγεγραμμένων μαθητών/τριων της πρώτης τάξης καθώς και αυτών που συμμετείχαν στις τελικές εξετάσεις της τελευταίας τάξης στα Δημοτικά, τα Γυμνάσια, τα Ενιαία και Γενικά Λύκεια, τα ΤΕΕ και τα ΕΠΑΛ για τη χρονική περίοδο 2001-2016 σε επίπεδο επικράτειας και περιφέρειας. Τα στοιχεία αντλήθηκαν από 142 διαφορετικά έγγραφα, πολλά εκ των οποίων ξεπερνούσαν τις 50 σελίδες ή ήταν διαθέσιμα ως εκτυπώσεις matrix που έχουν σκαναριστεί, και απαιτούσε την καταγραφή και την προσθαφαίρεση χιλιάδων αριθμών που

αναφέρονταν σε μαθητές/τριες που ξεκίνησαν ή ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους σε διάφορες χρονικές περιόδους, περιφέρειες, και τύπους σχολείων.

Ωστόσο, τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ αποτελούν συγκεντρωτικά δεδομένα που συλλέγονται με διαφορετικούς στόχους και δεν ανταποκρίνονται με ακρίβεια στον ορισμό της Μαθητικής Διαρροής και την καταγραφή της σύμφωνα με τη μέθοδο της κοόρτης. Συγκεκριμένα, οι κύριες διαφορές των ερευνών της ΕΛΣΤΑΤ από τις έρευνες ΜΔ συνοψίζονται στα εξής:

- Ενώ οι έρευνες ΜΔ συγκεντρώνουν δεδομένα για τα παιδιά που εντάσσονται σε μια συγκεκριμένη κοόρτη και παρακολουθεί την πορεία των συγκεκριμένων παιδιών και μόνο, η ΕΛΣΤΑΤ δίνει συγκεντρωτικά δεδομένα. Έτσι, στα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ περιλαμβάνονται και παιδιά από διαφορετικές κοόρτες (πχ μαθητές/τριες που έμειναν στάσιμοι).
- Αυτές οι έρευνες χρησιμοποιούν πολύ διαφορετικά ερωτηματολόγια και, συνεπώς, οι διαφοροποιήσεις στις διατυπώσεις των ερωτημάτων προκαλούν, σε ορισμένες περιπτώσεις, κάποιες σημαντικές διαφορές στα καταγεγραμμένα νούμερα.
- Αν και τόσο οι έρευνες της ΕΛΣΤΑΤ, όσο και οι πρώτες τέσσερις έρευνες ΜΔ, αντιμετώπιζαν το πρόβλημα σχολείων που δεν επιστρέφουν τα απογραφικά δελτία με αποτέλεσμα ελλιπή στοιχεία, το ποια σχολεία λείπουν διαφέρει μεταξύ των ερευνών, το οποίο μπορεί να επηρεάσει σημαντικά τα στοιχεία σε κάποιες περιπτώσεις.

Γι' αυτούς τους λόγους ήταν αναγκαίο να συγκριθούν προσεκτικά τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ με αυτά των ερευνών ΜΔ για τις χρονιές που διεξήχθησαν και οι δύο έρευνες. Σε κάποιες περιπτώσεις οι διαφορές ήταν αρκετά σημαντικές ώστε να απαιτείται η διόρθωση των στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ βάσει των δεδομένων της έρευνας του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, κάτι που έγινε με τη στατιστική τεχνική της γραμμικής παλινδρόμησης.

Μέσα από αυτή τη διαδικασία έγινε εφικτό να καταγραφεί μια αρκετά ακριβής εκτίμηση της διαχρονικής πορείας της Μαθητικής Διαρροής σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης για πολλά συνεχόμενα έτη, η οποία συμπληρώθηκε με τα στοιχεία των ερευνών του ΙΕΠ, του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και δημοσίευτων στοιχείων του *myschool*.

Σύμφωνα με αυτά τα πρωτότυπα στοιχεία έγινε μια καταγραφή της Μαθητικής Διαρροής στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τη χρονική περίοδο 2006-2018, δημιουργώντας έτσι τις χρονοσειρές που απαιτούνται για τη συσχέτιση της ΜΔ με την ΠΕΣ.

Η Μαθητική Διαρροή στο Δημοτικό, 2006-16

Από την επεξεργασία των στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ για τα Δημοτικά, σύμφωνα με τη προσέγγιση που περιγράφηκε στην προηγούμενη ενότητα, προέκυψαν τα δεδομένα της Μαθητικής Διαρροής που καταγράφονται στον Πίνακα 8. Σε αυτό τον πίνακα η Μαθητική Διαρροή προκύπτει από τη διαφορά μεταξύ του αριθμού των μαθητών/τριων που γράφτηκαν στην πρώτη τάξη και του αριθμού των μαθητών/τριων που παρακολούθησαν τα μαθήματα μέχρι το τέλος της έκτης τάξης πέντε χρόνια μετά, διαιρεμένη με το σύνολο των εγγραφέντων.⁸

Πίνακας 8: Μαθητική Διαρροή στο Δημοτικό (στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ)

Σχολική χρονιά	Μαθητές/τριες που εγγράφηκαν στην Α' τάξη	Μαθητές/τριες που παρακολούθησαν μαθήματα μέχρι το τέλος της ΣΤ' τάξης	Μαθητική Διαρροή (%)
2000-01	112594		
2001-02	111254		
2002-03	110001		
2003-04	109306		
2004-05	106280		
2005-06	104838	110552	1,81
2006-07	108496	108903	2,11
2007-08	107672	107734	2,06
2008-09	108675	107750	1,42
2009-10	108742	104816	1,38
2010-11	108679	102409	2,32
2011-12	108818	104794	3,41
2012-13	109839	102154	5,12
2013-14	107409	101455	6,64
2014-15	114598	102417	5,82
2015-16	111903	101802	6,33

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (στοιχεία λήξης). Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

⁸ Για παράδειγμα, η Μαθητική Διαρροή για τη σχολική χρονιά 2005-06 προκύπτει με βάση τον αριθμό μαθητών/τριών που γράφτηκε στην πρώτη τάξη τη σχολική χρονιά 2000-01 και τον αριθμό των μαθητών/τριών της που παρακολούθησε μέχρι τέλος τα μαθήματα της έκτης τάξης τη σχολική χρονιά 2005-06, δηλαδή τη σχολική χρονιά κατά την οποία αναμένεται η αποφοίτηση της κοόρτης που εγγράφηκε στο δημοτικό τη σχολική χρονιά 2000-01 και, συνεπώς, από τη πράξη 112594-110552/112594.

Αυτό που προκαλεί μεγάλη έκπληξη σε αυτό τον πίνακα είναι η πολύ μεγάλη αύξηση της Μαθητικής Διαρροής από ποσοστά της τάξης του 2% την περίοδο 2006-2010 σε ποσοστά που ξεπερνάνε το 6%. Δεδομένου ότι η Μαθητική Διαρροή ξεκινάει να αυξάνεται από τη σχολική χρονιά 2010-11, η οποία συμπίπτει με την έναρξη της οικονομικής κρίσης, μια εύλογη αλλά βιαστική υπόθεση θα ήταν ότι ο τριπλασιασμός της διαρροής οφείλεται στην επίδραση της κρίσης. Ωστόσο, μια διαρροή της τάξης του 6% στα Δημοτικά φαίνεται παράλογα μεγάλη και βρίσκεται σε αντίθεση τόσο με την εμπειρία των εκπαιδευτικών, όσο και με τα δεδομένα της έρευνας Μαθητικής Διαρροής του ΙΕΠ.

Στην έρευνα του ΙΕΠ η μαθητική διαρροή στα Δημοτικά υπολογίστηκε με βάση δυο χωριστές κοόρτες λόγω του τριετούς ορίζοντα της μελέτης, και συγκεκριμένα μεταξύ αφενός της πρώτης και της τρίτης τάξης και αφετέρου μεταξύ της τετάρτης και της έκτης τάξης. Αν και ο υπολογισμός της διαρροής σε δυο διακριτές κοόρτες δεν επιτρέπει άμεσες συγκρίσεις μεταξύ των στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ και του ΙΕΠ στα Δημοτικά, ο συνυπολογισμός των δύο κοόρτων επιτρέπει κάποιες χονδρικές αναλογίες. Έτσι, σύμφωνα με την τελευταία έρευνα Μαθητικής Διαρροής, η διαρροή στα δημόσια Δημοτικά το 2016 (Υπόθεση Α) βρίσκεται στο 1,79% όσον αφορά την κοόρτη μεταξύ της πρώτης και της τρίτης τάξης και στο 1,65% για την κοόρτη μεταξύ της τέταρτης και της έκτης τάξης (Παπαδοπούλου κ.α. 2017:63). Αν συνυπολογιστεί η επίδραση των δύο κοόρτων, υποθέτοντας ότι η Μαθητική Διαρροή έμεινε σταθερή κατά την προηγούμενη τριετία στην πρώτη από τις δύο κοόρτες, προκύπτει πως η συνολική διαρροή στα Δημοτικά το 2016 βρίσκονταν στο 3,4%, διαρροή σχεδόν υποδιπλάσια από το 6,33% που καταγράφεται από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ. Παρόλο που αυτό το 3,4% αποτελεί εκτίμηση που βασίζεται σε υποθέσεις, θεωρείται ότι προσεγγίζει αρκετά τα πραγματικά δεδομένα καθώς προέκυψε σύμφωνα με τα στοιχεία του myschool και όχι βάσει κάποιας δειγματοληπτικής έρευνας. Συνεπώς πρέπει να υπάρχει κάποια αιτία που διογκώνει συστηματικά τη Μαθητική Διαρροή στο Δημοτικό, όπως καταγράφεται από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, που να σχετίζεται με τον διαφορετικό τρόπο συλλογής των δεδομένων.

Αυτή η αιτία μπορεί να βρεθεί στην αύξηση της μετανάστευσης προς το εξωτερικό κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Στον Πίνακα 9 βλέπουμε την εισερχόμενη και εξερχόμενη μετανάστευση την περίοδο 2008-2015, όπως δίνεται από την ΕΛΣΤΑΤ, καθώς και τη μεταξύ τους διαφορά. Να σημειωθεί ότι τα νούμερα που καταγράφονται αφορούν όλες τις εθνικότητες, περιλαμβανομένης της Ελληνικής. Σε αυτό τον πίνακα παρατηρείται ότι η αύξηση της Μαθητικής

Διαρροής συμπίπτει με τη μείωση του ισοζυγίου των μεταναστευτικών ροών την ίδια χρονική περίοδο, καθώς ο αριθμός των ατόμων που μεταναστεύουν εκτός Ελλάδας υπολείπεται πλέον σημαντικά του αριθμού των ατόμων που μεταναστεύουν στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ της Μαθητικής Διαρροής και του ισοζυγίου των μεταναστευτικών ροών βρέθηκε μια πολύ ισχυρή συσχέτιση Pearson ίση με $-0,923$ ($p < 0,01$), το οποίο σημαίνει ότι το 85,2% των αυξομειώσεων της μαθητικής διαρροής την περίοδο 2008-16, και ιδιαίτερα η απότομη αύξηση της από το 2011, εξηγείται από την αντιστροφή των μεταναστευτικών ροών.

Πίνακας 9: Μετανάστευση και Μαθητική Διαρροή στο Δημοτικό (στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ)

Σχολική χρονιά	Εισερχόμενη μετανάστευση*	Εξερχόμενη μετανάστευση*	Ισοζύγιο μεταναστευτικών ροών*	Μαθητική Διαρροή (%)
2005-06				1,81
2006-07				2,11
2007-08				2,06
2008-09	66529	43044	23485	1,42
2009-10	58613	43686	14927	1,38
2010-11	60462	62041	-1579	2,32
2011-12	60089	92404	-32315	3,41
2012-13	58200	124694	-66494	5,12
2013-14	57946	117094	-59148	6,64
2014-15	59013	106804	-47791	5,82
2015-16	64446	109351	-44905	6,33

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (στοιχεία λήξης). Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

* Αναφέρονται στο έτος που αφορά την έναρξη της σχολικής χρονιάς, δηλαδή στην περίοδο 2008-2015. Τα στοιχεία μετανάστευσης για την περίοδο πριν το 2008 δεν είναι διαθέσιμα.

Συνεπώς, η διόγκωση της Μαθητικής Διαρροής στα Δημοτικά εξηγείται από το γεγονός ότι αρκετές οικογένειες μεταναστεύουν προς το εξωτερικό, παίρνοντας μαζί και τα παιδιά τους. Δηλαδή, δεν πρόκειται για αυθεντική διαρροή, αλλά για το γεγονός ότι πολλά παιδιά μεταναστεύουν και συνεχίζουν το σχολείο στο εξωτερικό.

Η διαφορά που παρατηρείται μεταξύ των δεδομένων της ΕΛΣΤΑΤ και του ΙΕΠ οφείλεται στους διαφορετικούς τρόπους μέτρησης της διαρροής, καθώς η ΕΛΣΤΑΤ αξιοποιεί συγκεντρωτικά στατιστικά δεδομένα ενώ το ΙΕΠ αξιοποιεί τα στοιχεία των ίδιων των σχολικών μονάδων όπως δίνονται από το myschool. Τα συγκεντρωτικά δεδομένα δεν είναι ευαίσθητα στο να καταγράφουν

τους λόγους της διαρροής, με αποτέλεσμα η εξερχόμενη μετανάστευση να καταγράφεται ως διαρροή. Αντίθετα, τα στοιχεία που δίνουν οι σχολικές μονάδες λαμβάνουν υπόψη τη διαφορά μεταξύ της εγκατάλειψης του σχολείου, η οποία καταγράφεται, και της αποχώρησης από το σχολείο λόγω μετανάστευσης, η οποία λογίζεται ως μεταγραφή και συνεπώς δεν καταγράφεται.⁹

Σε αυτό το σημείο πρέπει να εξηγηθεί ότι η αντιστροφή των μεταναστευτικών ροών δεν επηρεάζει τα συγκεντρωτικά δεδομένα μόνο για την περίοδο της οικονομικής κρίσης, αλλά και για την περίοδο πριν από αυτή. Όταν κατά την οικονομική κρίση η Ελλάδα μετατρέπεται σε χώρα εξαγωγής μεταναστών, πολλά παιδιά μεταγράφονται σε σχολεία του εξωτερικού και έτσι στα συγκεντρωτικά δεδομένα παρουσιάζονται ως διαρρέοντα. Αντίθετα, όταν πριν την κρίση η Ελλάδα ήταν χώρα υποδοχής μεταναστών συμβαίνει το αντίθετο φαινόμενο, με αρκετά παιδιά μεταναστών να γράφονται στο σχολείο σε μεγαλύτερες τάξεις, με αποτέλεσμα να προστίθενται στον αριθμό των αποφοίτων του Δημοτικού χωρίς να έχουν εγγραφεί σε αυτό από την πρώτη τάξη. Δηλαδή, τα συγκεντρωτικά στοιχεία υπερτιμούν τη διαρροή στο Δημοτικό την περίοδο της οικονομικής κρίσης, και ταυτόχρονα την υποτιμούν για την περίοδο πριν την κρίση.¹⁰

Το ερώτημα που προκύπτει είναι αν είναι δυνατό να γίνει μια εκτίμηση της εξέλιξης της Μαθητικής Διαρροής στο Δημοτικό λαμβάνοντας υπόψη την επίδραση των μεταναστευτικών ροών. Αυτό είναι σημαντικό καθώς δεν υπάρχουν καθόλου διαχρονικά δεδομένα σχετικά με τη διαρροή στο Δημοτικό, αφού αυτή καταγράφηκε για πρώτη φορά στην τελευταία έρευνα Μαθητικής Διαρροής. Ένας ακριβής υπολογισμός της με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα δεν είναι εφικτός, καθώς αυτός απαιτεί στοιχεία όπως την ακριβή ηλικία των μεταναστών και το αν φοιτούσαν ή όχι στο Δημοτικό. Ωστόσο, είναι δυνατό να γίνει μια χονδρική εκτίμηση σύμφωνα με τους συνολικούς αριθμούς των μεταναστευτικών ροών.

Αυτή η εκτίμηση βασίζεται στη γραμμική παλινδρόμηση μεταξύ των μεταναστευτικών ροών και της

9 Αυτό το σημείο είναι ενδεικτικό ως προς το ότι η ακριβής καταγραφή της Μαθητικής Διαρροής με τη μέθοδο της κοόρτης απαιτεί τη χρήση των στοιχείων που δίνουν οι ίδιες οι σχολικές μονάδες αντί για συγκεντρωτικά στατιστικά δεδομένα που, όπως εξηγήθηκε νωρίτερα, δεν ανταποκρίνονται πλήρως στον ορισμό της κοόρτης και ενδέχεται να συγχέουν τη διαρροή με τρίτους παράγοντες. Να τονιστεί ωστόσο πως, παρά τα μειονεκτήματα των συγκεντρωτικών δεδομένων, η παρούσα έκθεση στηρίζεται σε αυτά επειδή είναι τα μόνα διαθέσιμα στοιχεία που καταγράφουν τη διαρροή σε ετήσια βάση και, συνεπώς, δίνουν τις χρονοσειρές που απαιτούνται για τη συσχέτιση της Μαθητικής Διαρροής με την ΠΕΣ.

10 Πρέπει να σημειωθεί πως το ίδιο φαινόμενο επιδρά στην καταγραφή της Μαθητικής Διαρροής στα Γυμνάσια και τα Λύκεια αλλά σε πολύ μικρότερο βαθμό λόγω των λιγότερων ετών φοίτησης. Δεδομένου ότι η επίδραση του στην καταγραφή της διαρροής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι περιορισμένη, καθώς και λόγω των δυσκολιών να εκτιμηθεί με ακρίβεια η επίδραση του, δεν θα ληφθεί υπόψη στην ανάλυση των επόμενων ενότητων.

Μαθητικής Διαρροής, στατιστική τεχνική που αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη γραμμική παλινδρόμηση μεταξύ των δύο μεταβλητών, η Μαθητική Διαρροή μπορεί να υπολογιστεί από τον τύπο $MD = 2,487 - 0,0000587 * \text{Ισοζύγιο Μετανάστευσης}$ ($p < 0,01$), με το r^2 να είναι ίσο με 0,852, που σημαίνει ότι το 85,2% της διακύμανσης της διαρροής μπορεί να εξηγηθεί από την επίδραση της μετανάστευσης. Με απλά λόγια, η στατιστική εξεργασία δείχνει ότι για κάθε μείωση του μεταναστευτικού ισοζυγίου κατά 10.000 άτομα, η διαρροή στο Δημοτικό αυξάνεται κατά 0,587%. Αυτή η παρατήρηση αξιοποιήθηκε για τη στάθμιση της Μαθητικής Διαρροής στο Δημοτικό σύμφωνα με τις αλλαγές στις μεταναστευτικές ροές για τα έτη που υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Τα σχετικά δεδομένα παρουσιάζονται στον Πίνακα 10. Είναι ενδεικτικό ότι, μετά τη στάθμιση, η διαρροή για τη σχολική χρονικά 2015-16 υπολογίζεται στο 3,69%, ποσοστό που βρίσκεται πολύ κοντά στο 3,4% που δίνει η εκτίμηση σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας του ΙΕΠ.

Πίνακας 10: Σταθμισμένη Μαθητική Διαρροή στο Δημοτικό

	Μαθητική Διαρροή, στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ (%)	Σταθμισμένη Μαθητική Διαρροή (%)
2006	1,81	1,81*
2007	2,11	2,11*
2008	2,06	2,06*
2009	1,42	2,80
2010	1,38	2,25
2011	2,32	2,22
2012	3,41	1,52
2013	5,12	1,22
2014	6,64	3,17
2015	5,82	3,01
2016	6,33	3,69

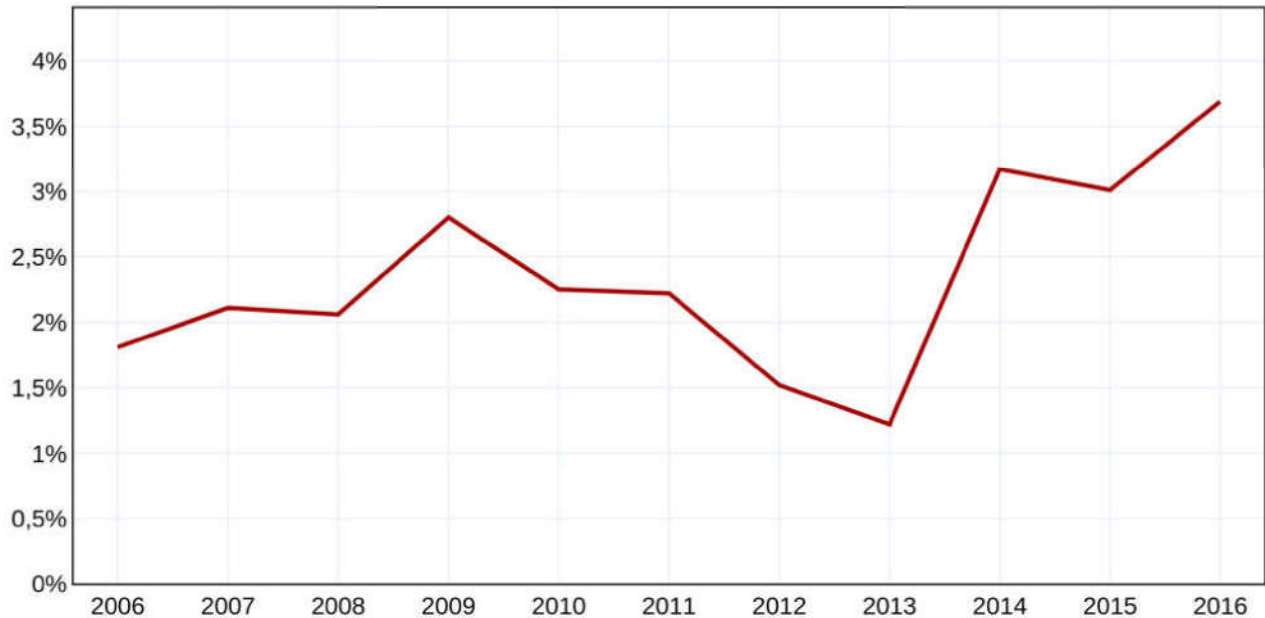
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (στοιχεία λήξης). Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

* Η διαρροή για αυτές τις χρονιές δεν είναι δυνατό να σταθμιστεί λόγω της έλλειψης δεδομένων μετανάστευσης.

Ωστόσο πρέπει να τονιστεί ότι αυτή η εκτίμηση είναι πολύ χονδρική και τα πραγματικά νούμερα διαρροής, αφού αφαιρεθεί η επίδραση της μετανάστευσης, ενδέχεται να διαφέρουν αισθητά. Αυτό φαίνεται άλλωστε από το σχετικά υψηλό περιθώριο σφάλματος της εκτίμησης, που είναι ίσο με $\pm 0,84\%$ (διάστημα εμπιστοσύνης 95%). Παρόλα αυτά από τα δεδομένα προκύπτει μια γενική

εικόνα, σύμφωνα με την οποία η Μαθητική Διαρροή στο Δημοτικό κατά την τελευταία 10ετία κινείται σε ποσοστά μεταξύ 2 και 3%, με αυξητικές τάσεις τα τελευταία χρόνια οπότε φαίνεται ξεπερνάει το 3%.

Διάγραμμα 2: Μαθητική Διαρροή στο Δημοτικό, 2006-2016

Η διαχρονική εξέλιξη της Μαθητικής Διαρροής στα Δημοτικά

Για όλη την περίοδο της μελέτης, τα Δημοτικά Σχολεία χαρακτηρίζονται από χαμηλά ποσοστά Μαθητικής Διαρροής, τα οποία συνήθως κυμαίνονται σε περίπου 2-3%. Ωστόσο, δεδομένου ότι αυτή η διαρροή αφορά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, αυτά τα ποσοστά δεν πρέπει να κριθούν ικανοποιητικά. Επιπρόσθετα, παρά τις επιφυλάξεις που προκαλεί ο τρόπος μέτρησης, φαίνεται πως η ΜΔ ακολουθεί αυξητικές τάσεις στα Δημοτικά τα τελευταία χρόνια. Είναι σημαντικό λοιπόν να διερευνηθεί με πιο κατάλληλα ποσοτικά και ποιοτικά εργαλεία η διαρροή στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση προκειμένου να σχεδιαστούν πολιτικές για τη μείωση του φαινομένου.

Σε κάθε περίπτωση, τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν για τα Δημοτικά είναι ενδεικτικά και πρέπει να αντιμετωπιστούν με επιφύλαξη. Γι' αυτό το λόγο δεν θα γίνει παρουσίαση των δεδομένων σε επίπεδο περιφέρειας, όπως θα γίνει για τις άλλες δύο βαθμίδες εκπαίδευσης, καθώς καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την εξέλιξη των μεταναστευτικών ροών. Επιπλέον, η περαιτέρω εμβάθυνση

δεν κρίνεται αναγκαία καθώς ο βασικός στόχος της παρούσας μελέτης, δηλαδή της συσχέτισης της Μαθητικής Διαρροής με την ΠΕΣ, δεν απαιτεί να γνωρίζουμε τη διαρροή στο Δημοτικό.

Η Μαθητική Διαρροή στο Γυμνάσιο, 2003-18

Στο Πίνακα 11 παρουσιάζεται η Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Γυμνάσια σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ. Για λόγους σύγκρισης περιλαμβάνονται και τα δεδομένα των ερευνών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του ΙΕΠ για τις χρονιές που είναι διαθέσιμα. Η Μαθητική Διαρροή για τις σχολικές χρονιές 2016-17 και 2017-18 καταγράφεται σύμφωνα με αδημοσίευτα στοιχεία του myschool και συνυπολογίζει την πορεία μετεγγραφέντων μαθητών/τριων, καθώς το myschool απέκτησε πρόσφατα αυτή τη δυνατότητα, και συνεπώς αφορά την πραγματική διαρροή αντί να αναφέρεται σε υποθέσεις για την πορεία των μετεγγραφέντων.

Σε αυτό τον πίνακα φαίνεται πως υπάρχει πολύ μεγάλη απόκλιση μεταξύ των στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ και των ερευνών Μαθητικής Διαρροής. Κάποιες αποκλίσεις μεταξύ τους είναι αναμενόμενες λόγω της διαφορετικής μεθόδου των δύο τρόπων μέτρησης της διαρροής. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, οι πολύ μεγάλες αποκλίσεις στην περίπτωση των Γυμνασίων σχετίζονται κυρίως με τον διαφορετικό τρόπο καταμέτρησης των αυτεπάγγελτων εγγραφών. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την 232/1/32/Γ2/1082/30-06-1982 εγκύκλιο του ΥΠΠΕΘ, στο Γυμνάσιο οι μαθητές/τριες εγγράφονται αυτεπάγγελτα μέχρι να συμπληρώσουν το 16ο έτος της ηλικίας τους, κάτι που σημαίνει ότι ένα παιδί που δεν εμφανιστεί ποτέ στο Γυμνάσιο θα συνεχίζει να εγγράφεται αυτεπάγγελτα κάθε χρόνο μέχρι να συμπληρώσει το όριο ηλικίας. Οι έρευνες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του ΙΕΠ κατέγραψαν μόνο τις αυτεπάγγελτες εγγραφές που έγιναν για πρώτη φορά, καθώς μόνο αυτές αφορούν μαθητές/τριες της ίδιας κοόρτης. Ωστόσο, τα συγκεντρωτικά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ καταγράφουν το σύνολο των αυτεπάγγελτων εγγραφών, ανεξάρτητα του πόσες συνεχόμενες χρονιές έχει γίνει η εγγραφή. Με αυτό τον τρόπο καταγράφονται ως διαρρέοντα για πολλές συνεχόμενες χρονιές τα ίδια παιδιά, αντί να καταγραφούν μόνο την πρώτη χρονιά που εγγράφονται μαζί με την κοόρτη στην οποία ανήκουν, το οποίο έχει σαν αποτέλεσμα την υπερεκτίμηση της διαρροής.¹¹

11 Για την ακρίβεια, η διαρροή των μαθητών/τριών που γράφονται αυτεπάγγελτα και δεν εμφανίζονται ποτέ στο σχολείο δεν πρόκειται για διαρροή στη βαθμίδα του Γυμνασίου αλλά, καθώς αφορά παιδιά που διακόπτουν τη φοίτηση τους μετά την ολοκλήρωση του Δημοτικού, για διαρροή μεταξύ Δημοτικού και Γυμνασίου.

Πίνακας 11: Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Γυμνάσια (στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ)

Σχολική χρονιά	Μαθητές/τριες που εγγράφηκαν στην Α' τάξη	Μαθητές/τριες που συμμετείχαν στις τελικές εξετάσεις της Γ' τάξης	Μαθητική Διαρροή (%)	Μαθητική Διαρροή (Στοιχεία ΠΙ/ΙΕΠ, %)
2001-02	112257			
2002-03	109714			6,36 ^a
2003-04	108928	97805	12,87	
2004-05	117955	98353	10,36	
2005-06	116587	95596	12,24	6,76 ^a
2006-07	118675	105554	10,51	
2007-08	116991	103684	11,07	
2008-09	115702	106090	10,60	
2009-10	115035	104660	10,54	
2010-11	112161	103337	10,69	
2011-12	108529	102882	10,56	
2012-13	110471	100084	10,77	
2013-14	105927	95568	11,94	
2014-15	108098	100621	8,92	
2015-16	105901	98069	7,42	4,36 ^b
2016-17	u	u	u	4,75 ^c
2017-18	u	u	u	4,85 ^c

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (στοιχεία λήξης)/ΠΙ/ΙΕΠ/Myschool. Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος
a Υπόθεση Β

b Εκτίμηση για την Υπόθεση Β (περιλαμβάνονται μόνο τα δημόσια σχολεία)

c Αδημοσίευτα στοιχεία του myschool (περιλαμβάνονται μόνο τα δημόσια σχολεία)

u Ανεπαρκή ή μη διαθέσιμα στοιχεία

Συνεπώς, η εκτίμηση της διαρροής για τα Γυμνάσια προϋποθέτει να σταθμιστούν τα στοιχεία με τρόπο που να αφαιρεθεί η επίδραση της διαφορετικής μεθόδου. Αυτό επιτυγχάνεται ξανά με την τεχνική της γραμμικής παλινδρόμησης μεταξύ των δεδομένων Μαθητικής Διαρροής της ΕΛΣΤΑΤ και του ΙΕΠ σε επίπεδο περιφέρειας για το έτος 2015. Προκειμένου να δεδομένα να είναι συγκρίσιμα, για την παλινδρόμηση χρησιμοποιήθηκαν τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για τα ημερήσια δημόσια σχολεία μόνο, καθώς αυτά περιλαμβάνονται στην έρευνα του ΙΕΠ.

Η Μαθητική Διαρροή σε επίπεδο περιφέρειας όπως υπολογίζεται από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ

συσχετίζεται ισχυρά με τη Μαθητική Διαρροή όπως υπολογίστηκε από το ΙΕΠ, με το συντελεστή συσχέτισης Pearson να είναι $r=0.806$ ($p<0,01$). Η γραμμική παλινδρόμηση έδειξε ότι η Μαθητική Διαρροή που δίνει το ΙΕΠ μπορεί να προβλεφτεί από τη Μαθητική Διαρροή που προκύπτει από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ από το μοντέλο $ΜΔ_{ΙΕΠ} = 0,061 + 0,521 * ΜΔ_{ΕΛΣΤΑΤ}$. Το r^2 είναι ίσο με 0,649, που σημαίνει ότι το 64,9% της διακύμανσης στα στοιχεία του ΙΕΠ προβλέπεται από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, ενώ το υπόλοιπο 35,1% οφείλεται στις διαφορές του τρόπου μέτρησης. Το περιθώριο σφάλματος των αναγωγών είναι $\pm 0,59\%$ (διάστημα εμπιστοσύνης 95%).

Πίνακας 12: Σταθμισμένη Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Γυμνάσια

	Μαθητική Διαρροή (Στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ, %)	Σταθμισμένη Μαθητική Διαρροή (μετά από αναγωγή στα στοιχεία του ΙΕΠ, %)
2003		6,36 ^a
2004	12,87	6,77
2005	10,36	5,46
2006	12,24	6,44
2007	10,51	5,54
2008	11,07	5,83
2009	10,60	5,59
2010	10,54	5,55
2011	10,69	5,63
2012	10,56	5,57
2013	10,77	5,67
2014	11,94	6,28
2015	8,92	4,71
2016	7,42	4,36 ^b
2017	υ	4,75 ^c
2018	υ	4,85 ^c

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (στοιχεία λήξης)/ΠΙ/ΙΕΠ/Myschool. Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

a Στοιχεία Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Υπόθεση Β)

b Στοιχεία ΙΕΠ (εκτίμηση σύμφωνα με την Υπόθεση Β, περιλαμβάνονται μόνο τα δημόσια σχολεία)

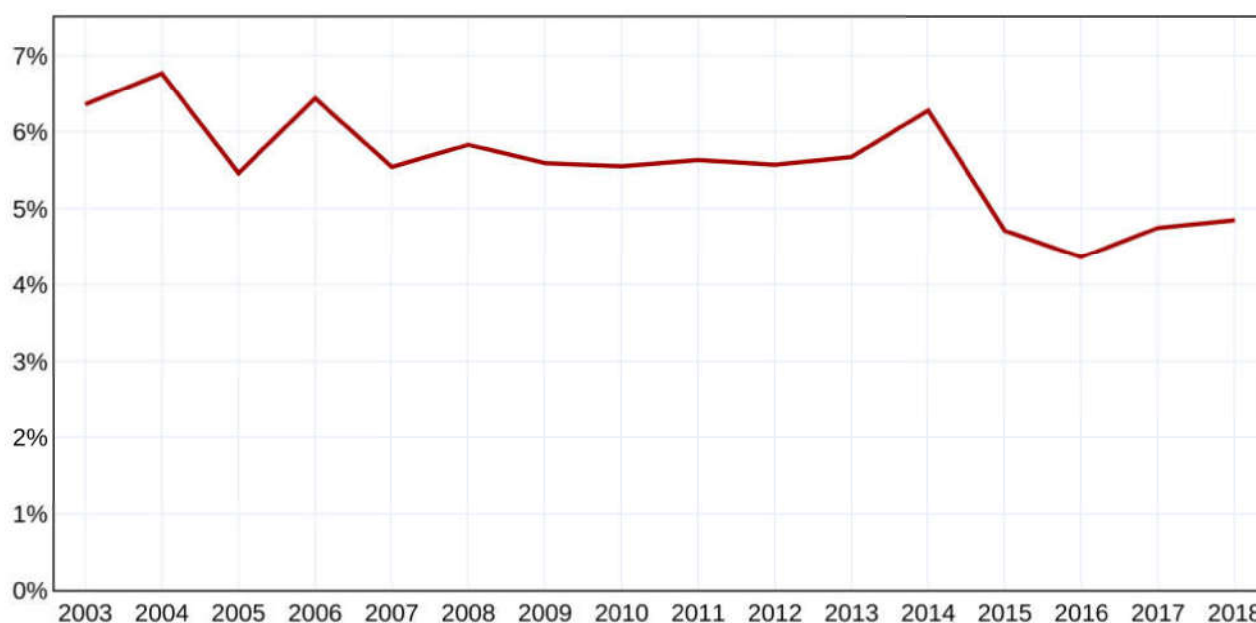
c Αδημοσίευτα στοιχεία του myschool (περιλαμβάνονται μόνο τα δημόσια σχολεία)

υ Ανεπαρκή ή μη διαθέσιμα στοιχεία

Αυτό το μοντέλο εφαρμόστηκε στη Μαθητική Διαρροή όλων των ετών, προκειμένου τα στοιχεία που

προκύπτουν από τα δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ να διορθωθούν σύμφωνα με τα στοιχεία του ΙΕΠ και να αφαιρεθεί η επίδραση των διαφορετικών τρόπων μέτρησης. Η σταθμισμένη Μαθητική Διαρροή παρουσιάζεται στον Πίνακα 12 και καταγράφει μια εκτίμηση της διαχρονικής διαρροής στα ημερήσια Γυμνάσια με περιθώριο σφάλματος $\pm 0,59\%$. Αυτή η εκτίμηση προσεγγίζει αρκετά τα πραγματικά δεδομένα, όπως φαίνεται και από το γεγονός ότι η διαρροή που καταγράφεται για το έτος 2006 μετά την στάθμιση βρίσκεται στο 6,44%, ποσοστό που βρίσκεται πολύ κοντά στο 6,76% που κατέγραψε για το ίδιο έτος η τέταρτη έρευνα Μαθητικής Διαρροής (Βρετάκου και Ρουσέας 2008:21).

Διάγραμμα 3: Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Γυμνάσια, 2003-2018

Σύμφωνα με τα διορθωμένα στοιχεία Μαθητικής Διαρροής, παρατηρείται ότι την περίοδο μεταξύ 2003 και 2014 η διαρροή παρέμενε περίπου σταθερή στα Γυμνάσια σε ποσοστά της τάξης του 5,5-6,5%. Σημαντική πρόοδος παρατηρείται μόνο από το 2015 και έπειτα, οπότε η διαρροή πέφτει κάτω από το 5% και φαίνεται να παραμένει σε αυτά τα επίπεδα. Πρόκειται για ένα απρόσμενο εύρημα, δεδομένου ότι η διαρροή του 2015 αναφέρεται στην κοόρτη που γράφτηκε στο Γυμνάσιο τη σχολική χρονιά 2012-13, που συμπίπτει με την περίοδο που εκδηλώθηκε με μεγαλύτερη ένταση η οικονομική κρίση.¹² Μία πιθανή ερμηνεία μπορεί να βρεθεί στις πολιτικές που σχεδιάστηκαν για να κρατήσουν τα παιδιά στο σχολείο λόγω του φόβου ότι η κρίση θα οδηγούσε στην αύξηση της

¹² Ενδεικτικά, σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας τράπεζας, το 2012 το ελληνικό ΑΕΠ μειώθηκε κατά 7,3% και η ανεργία αυξήθηκε κατά 6,9%

πρώρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης. Μια άλλη ερμηνεία σχετίζεται ακριβώς με το γεγονός ότι η κρίση μείωσε τις ευκαιρίες εργασίας, με αποτέλεσμα κάποια παιδιά που μπορεί σε άλλες συνθήκες να εργάζονταν βοηθώντας, για παράδειγμα, οικογενειακές επιχειρήσεις, να παραμένουν στο σχολείο καθώς αφενός αυτό προσφέρει κάποιες παροχές, αφετέρου η εργασία τους θα ήταν λιγότερο χρήσιμη ή υπό χειρότερες συνθήκες. Πιθανότατα η μείωση της διαρροής την περίοδο της κρίσης να οφείλεται στον συνδυασμό οικονομικών λόγων και εκπαιδευτικών πολιτικών.

Αν η ισχύει η υπόθεση ότι η Μαθητική Διαρροή στο Γυμνάσιο μειώνεται, παραδόξως, λόγω της επίδρασης της οικονομικής κρίσης, είναι σημαντικό να συνεχιστούν δράσεις με στόχο να κρατηθούν τα παιδιά στο σχολείο, ανεξάρτητα τις οικονομικές επιδόσεις της χώρας, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι η διαρροή θα παραμείνει σε χαμηλά επίπεδα.

Η διαχρονική εξέλιξη της Μαθητικής Διαρροής στα Γυμνάσια

Για τη χρονική περίοδο μεταξύ 2003 και 2014 η Μαθητική Διαρροή στα Γυμνάσια παραμένει σταθερή σε ποσοστά μεταξύ 5,5% και 6,5%. Σημαντική βελτίωση παρατηρείται μόνο από το 2015 και έπειτα, οπότε η ΜΔ μειώνεται και διατηρείται σε ποσοστά λίγο κάτω του 5% μέχρι σήμερα. Εκτιμάται ότι αυτή η μείωση οφείλεται σε ένα συνδυασμό εκπαιδευτικών πολιτικών και, παραδόξως, στη μείωση ευκαιριών εργασίας που προκάλεσε η οικονομική κρίση.

Παρατηρούνται επίσης σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των περιφερειών της χώρας, τόσο όσο αφορά τη σημερινή κατάσταση, όσο και τη διαχρονική εξέλιξη της ΜΔ. Το σημαντικότερο πρόβλημα παρατηρείται στην περιφέρεια της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, η οποία χαρακτηρίζεται διαχρονικά από τα υψηλότερα, αν όχι το υψηλότερο, ποσοστό ΜΔ στη χώρα. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η περίπτωση των περιφερειών της Πελοποννήσου και της Θεσσαλίας που, αντίθετα με τις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας (πλην της Θράκης) που μείωσαν σημαντικά τα ποσοστά διαρροής τα τελευταία χρόνια, σε αυτές έχουν παραμείνει σταθερά ή έχουν αυξηθεί.

Στον Πίνακα 13 παρουσιάζεται η Μαθητική Διαρροή σε επίπεδο περιφέρειας για τη χρονική περίοδο 2003 έως 2016. Τα στοιχεία του πίνακα βασίζονται στα δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ, μετά τη στάθμιση τους σύμφωνα με τα στοιχεία του ΙΕΠ, εκτός από τα έτη 2003, 2006 και 2016 που αναφέρονται στις έρευνες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Βρετάκου και Ρουσέας 2006 & 2008) και του ΙΕΠ (Παπαδοπούλου κ.α. 2017). Σε αυτόν παρατηρούνται μεγάλες ανισότητες μεταξύ των

περιφερειών όσον αφορά τις επιδόσεις τους στην αποτροπή της διαρροής.

Στο ένα άκρο βρίσκονται οι περιφέρειες της Δυτικής Μακεδονίας και της Ηπείρου με ποσοστά διαρροής που βρίσκονται κάτω του 2% και 3% αντίστοιχα τα τελευταία χρόνια, παρόλο που δεν είναι από τις πλέον εύπορες περιφέρειες της χώρας. Στο άλλο άκρο βρίσκεται η περιφέρεια της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης με διαρροή που βρίσκεται σταθερά σε ποσοστά της τάξης του 8-9% την τελευταία δεκαετία. Δεδομένου ότι τα υψηλά ποσοστά διαρροής σε αυτή την περιφέρεια οφείλονται σε σημαντικό βαθμό στις διαρροές παιδιών Ρομά και των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας, είναι σημαντικό να συνεχιστούν και να ενισχυθούν δράσεις όπως είναι το πρόγραμμα *Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής Μειονότητας στη Θράκη* που διευθύνεται από την καθηγήτρια του ΕΚΠΑ Θάλεια Δραγώνα.

Ανισότητες μεταξύ των περιφερειών υπάρχουν επίσης όσον αφορά το πόσο έχουν συμβάλει στη μείωση της Μαθητικής Διαρροής από το 2003 μέχρι σήμερα. Όλες οι νησιωτικές περιφέρειες – Κρήτη, Ιόνια Νησιά, Βόρειο και Νότιο Αιγαίο, διακρίνονται από πολύ καλές επιδόσεις στη μείωση της διαρροής. Ενώ στην αρχή της περιόδου και οι τέσσερις χαρακτηρίζονταν από υψηλά ποσοστά, που για κάποιες χρονιές πλησίαζαν ή ξεπερνούσαν το 10%, και βρίσκονταν σαφώς πάνω από τα εθνικά ποσοστά διαρροής, τα τελευταία χρόνια έχουν πετύχει να μειώσουν τη διαρροή στο ήμισυ, με αποτέλεσμα να έχουν καλύτερες επιδόσεις σε σχέση με το σύνολο της χώρας.

Το αντίστροφο φαινόμενο παρατηρείται στις περιφέρειες της Πελοποννήσου και της Θεσσαλίας. Αντίθετα με τις υπόλοιπες περιφέρειες, οι οποίες έχουν μειώσει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό τη Μαθητική Διαρροή στα Γυμνάσια, η Πελοπόννησος διακρίνεται σε όλη την χρονική περίοδο από περίπου σταθερά ποσοστά διαρροής που βρίσκονται συνήθως λίγο πάνω από το 5%. Όσον αφορά τη Θεσσαλία, η Μαθητική Διαρροή αντί να μειωθεί έχει αυξηθεί. Ενώ στην αρχή της περιόδου ήταν από τις περιφέρειες με τις καλύτερες επιδόσεις, με ποσοστά διαρροής κάτω του 4%, τα τελευταία χρόνια φτάνει ή ξεπερνάει το 5% και βρίσκεται περίπου στο μέσο όρο της χώρας. Αν και αυτές οι περιφέρειες δεν χρήζουν τόσο προσοχής όσο η Θράκη, καθώς οι επιδόσεις τους δεν υστερούν πολύ σε σχέση με τα εθνικά ποσοστά, πρέπει να εξεταστεί γιατί σε αυτές δεν επιτεύχθηκε μείωση της διαρροής και να αναπροσαρμοστούν ανάλογα οι εκπαιδευτικές πολιτικές στην περίπτωση τους.

Πίνακας 13: Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Γυμνάσια ανά Διοικητική Περιφέρεια (Σταθμισμένη μετά από αναγωγή στα στοιχεία του ΙΕΠ)¹³

	2003 ^a	2004	2005	2006 ^a	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016 ^b
Αν. Μακεδονία & Θράκη	10,06	11,13	11,04	9,72	7,86	9,41	9,13	9,06	8,37	8,90	8,64	9,14	9,13	8,98
Κεντρική Μακεδονία	5,96	4,10	4,26	5,75	6,54	4,89	4,91	4,31	4,49	4,91	5,06	5,18	4,34	3,86
Δυτική Μακεδονία	2,85	1,00	1,38	2,06	1,16	1,02	1,47	1,94	0,85	1,21	1,95	1,91	1,52	1,46
Θεσσαλία	3,61	3,45	3,20	4,44	3,51	1,98	3,01	3,81	4,21	4,98	5,54	5,26	4,58	4,80
Ήπειρος	3,96	3,72	υ	4,46	2,27	1,43	1,82	2,30	3,65	2,65	2,58	3,58	2,41	2,19
Ιόνια Νησιά	7,46	9,81	8,54	6,84	7,89	7,01	7,52	6,98	5,40	7,19	5,93	5,76	3,84	3,43
Δυτική Ελλάδα	6,68	8,82	4,83	7,44	7,07	6,37	5,44	6,34	6,19	4,74	5,53	6,66	4,87	4,85
Στερεά Ελλάδα	4,31	5,56	5,82	5,91	4,95	6,08	4,64	3,23	5,69	5,37	4,42	4,63	4,53	3,88
Πελοπόννησος	5,36	υ	υ	5,15	5,53	5,93	5,65	4,44	6,35	5,84	4,43	6,66	5,24	5,15
Αττική	6,86	7,80	6,82	8,07	4,86	6,56	5,92	6,09	6,05	5,97	6,35	7,48	4,60	4,27
Βόρειο Αιγαίο	7,21	5,98	5,50	4,95	υ	3,80	3,51	4,09	3,52	3,36	3,94	4,50	3,66	3,30
Νότιο Αιγαίο	6,94	10,62	5,70	6,11	6,51	6,00	5,81	5,32	4,99	3,22	3,50	4,95	3,36	2,53
Κρήτη	8,80	10,93	10,30	8,07	8,89	8,31	9,14	9,37	8,15	7,90	7,68	6,61	5,41	4,27
Σύνολο	6,36	6,77	5,46	6,76	5,54	5,83	5,59	5,55	5,63	5,57	5,67	6,28	4,71	4,36

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (στοιχεία λήξης)/ΠΙ/ΙΕΠ/Myschool. Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

α Στοιχεία του Παδαγωγικού Ινστιτούτου (Υπόθεση Β)

β Στοιχεία ΙΕΠ (εκτίμηση σύμφωνα με την Υπόθεση Β, δημόσια σχολεία μόνο)
υ Ανεπαρκή στοιχεία

¹³ Δεν περιλαμβάνονται τα έτη 2017 και 2018, καθώς τα στοιχεία του myschool σε επίπεδο περιφέρειας δεν έχουν ενσωματώσει ακόμη την πορεία των μετεγγραφέντων μαθητών/τριών.

Η Μαθητική Διαρροή στο Λύκειο, 2003-18

Η ίδια διαδικασία ακολουθήθηκε για την καταγραφή της Μαθητικής Διαρροής στα ημερήσια Λύκεια, και τα σχετικά δεδομένα παρουσιάζονται στο *Πίνακα 14*. Στην τρέχουσα μελέτη η διαρροή καταγράφεται αθροιστικά για όλους τους τύπους Λυκείων, Ενιαία/Γενικά Λύκεια και ΤΕΕ/ΕΠΑΛ, καθώς τα συγκεντρωτικά στοιχεία δεν κάνουν δυνατή τη διάκριση μεταξύ τους εξ' αιτίας της κινητικότητας μεταξύ των τύπων Λυκείων. Ο λόγος είναι η δυνατότητα μεταγραφής από τη γενική εκπαίδευση προς την τεχνική και αντίστροφα, με αποτέλεσμα αρκετά παιδιά που καταγράφονται ότι ξεκίνησαν τις σπουδές σε ένα τύπο σχολείου να τις ολοκλήρωσαν σε άλλο τύπο σχολείου. Κατά συνέπεια, τα συγκεντρωτικά στοιχεία επιτρέπουν την καταγραφή της διαρροής μόνο στο σύνολο της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και όχι ξεχωριστά σε κάθε τύπο σχολείου.

Επιπλέον, αντίθετα με τα Γυμνάσια, δεν θα γίνει στάθμιση των δεδομένων της ΕΛΣΤΑΤ σύμφωνα με τα στοιχεία του ΙΕΠ. Αυτό οφείλεται αφενός στο ότι τα διαθέσιμα στοιχεία του σχολικού έτους 2015-16 αφορούν απόφοιτους/ες και όχι συμμετέχοντες σε τελικές εξετάσεις, έτσι που δίνουν μόνο εκτιμήσεις και συνεπώς δεν επαρκούν γι' αυτό το σκοπό, και αφετέρου επειδή οι αποκλίσεις δεν φαίνεται να οφείλονται σε κάποιο συστηματικό αίτιο, όπως ήταν οι αυτεπάγγελτες εγγραφές στα Γυμνάσια, αλλά έχουν πιο συγκυριακά χαρακτηριστικά και επιδρούν με διαφορετικό τρόπο σε κάθε χρονιά. Συνεπώς, για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης θα χρησιμοποιηθούν τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για τα Λύκεια ως έχουν, εκτός από τα έτη για τα οποία υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και το ΙΕΠ, τα οποία θα προτιμηθούν.

Τέλος, είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη πως στην υπό εξέταση χρονική περίοδο λειτούργησαν δυο διαφορετικές μορφές σχολείων τεχνικής εκπαίδευσης. Μέχρι και τη σχολική χρονιά 2005-06 η τεχνική εκπαίδευση γίνονταν στα Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια (ΤΕΕ), τα οποία περιλάμβαναν δυο κύκλους σπουδών, με τον πρώτο να έχει διετή διάρκεια και να παρέχει πτυχίο ειδίκευσης και τη δυνατότητα συνέχισης των σπουδών στη δεύτερη τάξη του τότε Ενιαίου Λυκείου, και τον δεύτερο κύκλο να έχει μονοετή διάρκεια και να επιτρέπει τη συνέχιση των σπουδών στα ΤΕΙ (ν. 2640/1998). Στις έρευνες Μαθητικής Διαρροής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου θεωρήθηκε ολοκληρωμένη η φοίτηση στον πρώτο, διετή κύκλο σπουδών, με εναλλακτικούς υπολογισμούς με κριτήριο την ολοκλήρωση και του δεύτερου κύκλου σπουδών να δίνονται σε παραρτήματα. Καθώς η ολοκλήρωση του πρώτου κύκλου δεν συνιστά πτυχίο ανώτερη δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στην παρούσα μελέτη θα θεωρηθεί ως ολοκληρωμένη μόνο η τριετής φοίτηση και στον δεύτερο

κύκλο σπουδών. Αυτή η επιλογή γίνεται τόσο για λόγους συγκρισιμότητας με τα δεδομένα των επόμενων ετών, όσο και για να ανταποκρίνεται στον ορισμό της ΠΕΣ καθώς, σύμφωνα με την ταξινόμηση του ISCED που έχει αναφερθεί, η ολοκλήρωση του πρώτου κύκλου σπουδών των ΤΕΕ αντιστοιχεί στη βαθμίδα 3c και, συνεπώς, σύμφωνα με τον ορισμό της ΠΕΣ ένα άτομο που έχει ολοκληρώσει μόνο τον πρώτο κύκλο θεωρείται ότι εγκατέλειψε πρόωρα το σχολείο.

Πίνακας 14: Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Λύκεια όλων των τύπων (στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ)

Σχολική χρονιά	Μαθητές/τριες που εγγράφηκαν στην Α' τάξη	Μαθητές/τριες που συμμετείχαν στις τελικές εξετάσεις της Γ' τάξης	Μαθητική Διαρροή (%)	Μαθητική Διαρροή (Στοιχεία ΠΙ/ΙΕΠ, %)
2001-02	115462			14,34 ^a
2002-03	115319			
2003-04	113857	104656	9,36	
2004-05	105328	103100	10,60	11,47 ^a
2005-06	107512	104937	7,83	
2006-07	97595	95337	9,49	
2007-08	109808	97534	9,28	
2008-09	107803	85103	12,80	
2009-10	109144	95842	12,72	4,30 ^b
2010-11	107734	96503	10,48	
2011-12	107633	99586	8,76	
2012-13	106298	99662	7,49	
2013-14	102541	99605	7,46	
2014-15	102184	100700 ^d	5,27 ^d	3,62 ^c
2015-16	103151	96000 ^d	6,38 ^d	
2016-17	u	u	u	
2017-18	u	u	u	

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (στοιχεία λήξης)/ΠΙ/ΙΕΠ/Myschool. Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

a Υπόθεση Β

b Υπόθεση Β (περιλαμβάνονται μόνο τα δημόσια σχολεία)

c Αδημοσίευτα στοιχεία του myschool (περιλαμβάνονται μόνο τα δημόσια σχολεία)

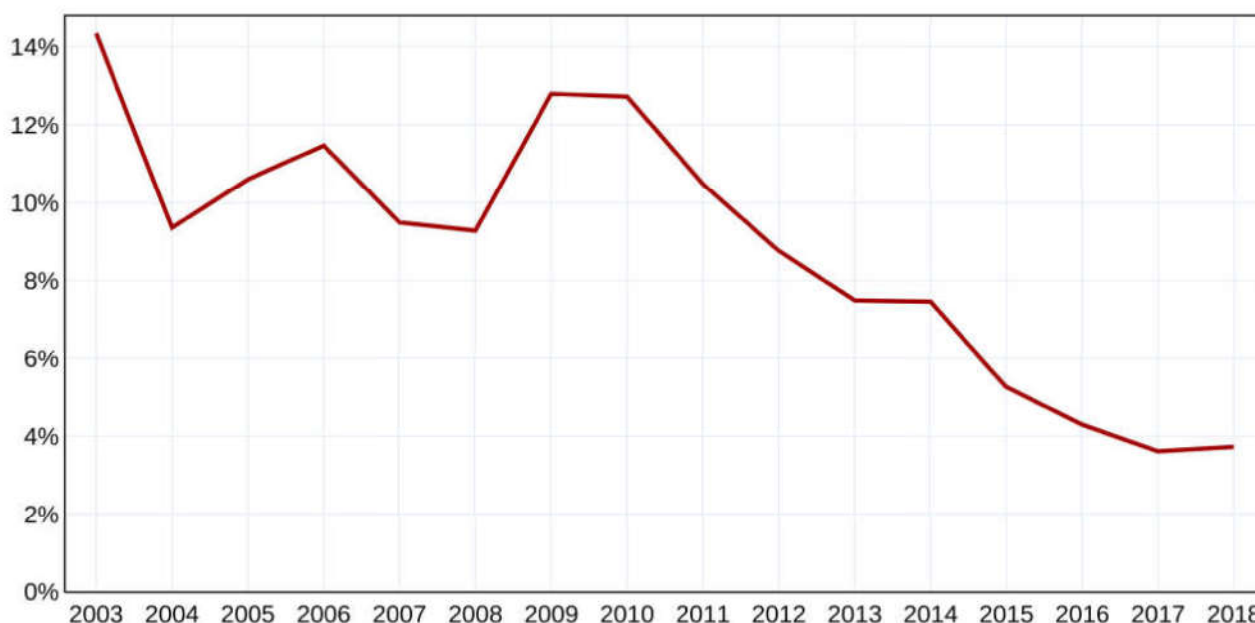
d Εκτίμηση με βάση των αριθμό των αποφοίτων

u Ανεπαρκή ή μη διαθέσιμα στοιχεία

Από τη σχολική χρονιά 2006-07 τα ΤΕΕ καταργούνται και αντικαθίστώνται σταδιακά από τα Επαγγελματικά Λύκεια (ΕΠΑΛ), στα οποία η φοίτηση είναι τριετής και παρέχουν πτυχίο ισότιμο του

Ενιαίου Λυκείου, που μετονομάζεται σε Γενικό Λύκειο (ν. 3475/2006). Κατά τις σχολικές χρονιές 2006-07 και 2007-08 υπάρχει μια μεταβατική περίοδος, όπου λειτουργούν παράλληλα τα νεοσυσταθείσα ΕΠΑΛ με τα ΤΕΕ για τους μαθητές/τριες των μεγαλύτερων τάξεων, και τη σχολική χρονιά 2008-09 αποφοιτούν οι πρώτοι μαθητές/τριες από τα ΕΠΑΛ και τα ΤΕΕ καταργούνται οριστικά. Η μετάβαση από τα ΤΕΕ στα ΕΠΑΛ φαίνεται πως ήταν καθοριστική στην εξέλιξη της Μαθητικής Διαρροής των Λυκείων.

Διάγραμμα 4: Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Λύκεια όλων των τύπων, 2003-18

Συγκεκριμένα, από τα δεδομένα του Πίνακα 14 είναι σαφές ότι, αντίθετα με τα Γυμνάσια, στα Λύκεια έχει συντελεστεί καθοριστική μείωση της Μαθητικής Διαρροής την τελευταία δεκαπενταετία, που ξεκινάει από ποσοστά που ξεπερνούν το 10% στις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας για πέσει κάτω από 4% το 2017. Ωστόσο, για την ερμηνεία αυτών των δεδομένων πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η συντριπτική πλειονότητα των μαθητών/τριων διαρρέει από την τεχνική εκπαίδευση καθώς, όπως γνωρίζουμε από τα στοιχεία των ερευνών Μαθητικής Διαρροής, η διαρροή στη γενική εκπαίδευση είναι διαχρονικά εξαιρετικά χαμηλή. Για την ακρίβεια, το 2003 η διαρροή από τα Ενιαία Λύκεια βρισκονταν στο 3,73% και το 2006 στο 2,51%, ενώ για τα δημόσια Γενικά Λύκεια κατά τα έτη 2016 και 2017 υπολογίστηκε στο 2,18% και 1,82% αντίστοιχα.¹⁴ Συνεπώς, οι αυξομειώσεις της Μαθητικής Διαρροής οφείλονται κατά κύριο λόγο στην τεχνική εκπαίδευση.

14 Βρετάκου και Ρουσέας 2006:95 & 2008:59, Παπαδοπούλου κ.α. 2017:151 με επεξεργασία δεδομένων & αδημοσίευτα στοιχεία του myschool.

Έχοντας υπόψη αυτό το δεδομένο, καθώς και το γεγονός ότι το 2009 αποφοιτούν τα πρώτα παιδιά από τα ΕΠΑΛ, από τον Πίνακα 14 αποκαλύπτεται ότι ο κύριος παράγοντας στη μείωση της διαρροής είναι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 2006 και της αντικατάστασης των ΤΕΕ από τα ΕΠΑΛ. Βέβαια, τις πρώτες δύο χρονιές της λειτουργίας των ΕΠΑΛ η διαρροή αυξήθηκε σε σχεδόν 13%, και μόνο από τη σχολική χρονιά 2010-11 ξεκίνησε η σημαντική μείωση της. Αλλά η προσωρινή αύξηση της Μαθητικής Διαρροής είναι είναι αναμενόμενο φαινόμενο μιας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης τέτοιας κλίμακας. Συγκεκριμένα, τις χρονιές που λειτουργούσαν τα ΤΕΕ αποφοιτούσαν και αρκετοί μαθητές/τριες μεγαλύτερης ηλικίας που είτε είχαν χάσει χρονιές, είτε είχαν εγκαταλείψει στο παρελθόν το σχολείο και επανήλθαν κάποια χρόνια μετά. Όταν όμως καταργήθηκαν τα ΤΕΕ, οι ίδιοι μαθητές/τριες δεν μπορούσαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο στάδιο που τις είχαν αφήσει, με αποτέλεσμα είτε να αναγκαστούν να γραφτούν σε μικρότερες τάξεις, είτε να εγκαταλείψουν τις σπουδές τους. Συνεπώς, ήταν αναμενόμενη μια προσωρινή αύξηση της διαρροής κατά τα πρώτα έτη της μετάβασης. Αφού όμως πέρασε αυτό το μεταβατικό στάδιο και δεν υπήρχαν πλέον παλιοί μαθητές/τριες των ΤΕΕ στα ΕΠΑΛ, τότε άρχισε να φαίνεται η θετική επίδραση της μεταρρύθμισης με τη σταθερή μείωση των ποσοστών της διαρροής.

Δηλαδή, η αντικατάσταση των ΤΕΕ από τα ΕΠΑΛ είχε καθοριστικό ρόλο στη μείωση της Μαθητικής Διαρροής. Ενώ όσο λειτουργούσαν τα ΤΕΕ η διαρροή στο σύνολο των Λυκείων παρέμενε περίπου σταθερή σε επίπεδα της τάξης του 10%, η αντικατάστασή τους από τα ΕΠΑΛ οδήγησε μακροπρόθεσμα σε σταθερή μείωση της διαρροής. Αυτό άλλωστε μπορεί να συναχθεί και από τα στοιχεία των ερευνών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του ΙΕΠ, καθώς η Μαθητική Διαρροή στα ΤΕΕ τις σχολικές χρονιές 2002-03 και 2005-06 βρισκόνταν στο 31,76% και 31,08% αντίστοιχα, ενώ η διαρροή στα ΕΠΑΛ τις σχολικές χρονιές 2015-16 και 2016-17 υπολογίστηκε στο 12,69% και 9,87% αντίστοιχα.¹⁵

Είναι λοιπόν αξιοσημείωτο το πόσο καθοριστική επίδραση μπορεί να έχει μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη Μαθητική Διαρροή. Αυτό δείχνει ότι οι μελλοντικές μεταρρυθμίσεις πρέπει να γίνουν μόνο κατόπιν προσεκτικού σχεδιασμού, προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι η διαρροή θα παραμείνει σε χαμηλά επίπεδα.

Επιπρόσθετα, αξίζει να σημειωθεί η περαιτέρω μείωση της διαρροής από το έτος 2015 και έπειτα,

¹⁵ Στο ίδιο με επεξεργασία δεδομένων & δημοσιεύτα στοιχεία του myschool.

δηλαδή για την ίδια χρονική περίοδο που παρατηρείται μείωση και στα Γυμνάσια και αφορά παιδιά που ξεκίνησαν το Λύκειο στις αρχές της οικονομικής κρίσης. Αν ληφθεί υπόψη ότι κατά τα έτη 2013 και 2014 η διαρροή φαίνεται να είχε σταθεροποιηθεί στο 7,5%, ίσως εκείνη τη χρονική περίοδο να είχε εξαντληθεί η θετική επίδραση της μετάβασης στα ΕΠΑΛ. Ενδέχεται λοιπόν η περαιτέρω μείωση της διαρροής τα τελευταία έτη να οφείλεται στους ίδιους λόγους που επισημάνθηκαν ως πιθανές ερμηνείες για το Γυμνάσιο: την επίδραση εκπαιδευτικών πολιτικών με στόχο να κρατήσουν τα παιδιά στο σχολείο, και τη μείωση των ευκαιριών εργασίας που συντέλεσε στο να παραμείνουν κάποιοι μαθητές/τριες στο σχολείο αντί να εργαστούν.

Η διαχρονική εξέλιξη της Μαθητικής Διαρροής στα Λύκεια

Αντίθετα με τα Δημοτικά και τα Γυμνάσια, όπου η μείωση της Μαθητικής Διαρροής είναι μηδαμινή ή σχετικά μικρή, στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρατηρείται σημαντική πρόοδος την τελευταία δεκαπενταετία, καθώς στις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας κυμαίνονταν σε ποσοστά που ξεπερνούσαν το 10%, ενώ τα τελευταία χρόνια έχει μειωθεί σε κάτω από 4%. Αυτή η σημαντική βελτίωση οφείλεται περισσότερο στη μείωση της διαρροής στην τεχνική εκπαίδευση, από την οποία διαρρέει διαχρονικά ο μεγαλύτερος αριθμός μαθητών/τριων.

Καθοριστικό ρόλο στη μεγάλη μείωση της ΜΔ στα Λύκεια έπαιξε η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 2006 που αντικατέστησε τα ΤΕΕ από τα ΕΠΑΛ, καθώς τα τελευταία αποδείχτηκαν πολύ αποτελεσματικότερα στη διατήρηση των μαθητών/τριων στο σχολείο. Επιπρόσθετα, οι λόγοι που αναφέρθηκαν στην περίπτωση των Γυμνασίων – ο συνδυασμός εκπαιδευτικών πολιτικών και της μείωσης των ευκαιριών εργασίας – ενδέχεται να συντέλεσαν στην περαιτέρω μείωση της ΜΔ τα τελευταία χρόνια.

Σε αντίθεση με τα Γυμνάσια, που χαρακτηρίζονται από μεγάλες ανισότητες μεταξύ περιφερειών, στην περίπτωση των Λυκείων αυτές είναι πλέον περιορισμένες. Ακόμα και στην περίπτωση της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, που διακρίνεται διαχρονικά από πολύ υψηλά ποσοστά διαρροής, τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία δίνουν διαρροή που ξεπερνάει το ποσοστό της επικράτειας κατά μόλις 1,45%.

Πίνακας 15: Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Λύκεια ανά Διοικητική Περιφέρεια¹⁶

	2003 ^a	2004	2005	2006 ^a	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ^b	2016 ^c
Αν. Μακεδονία & Θράκη	13,16	u	8,83	10,09	9,06	u	11,30	14,02	13,33	12,65	9,66	7,36	9,45	5,75
Κεντρική Μακεδονία	15,88	13,60	11,34	12,66	8,42	8,76	14,34	11,89	12,26	10,39	5,30	4,51	7,06	4,06
Δυτική Μακεδονία	13,06	4,15	7,25	11,42	6,71	4,20	8,15	8,39	4,98	3,43	1,39	1,94	2,75	2,76
Θεσσαλία	15,24	8,70	8,57	9,87	8,09	5,82	8,98	9,01	7,64	5,51	5,33	4,17	u	3,76
Ήπειρος	13,10	u	7,76	14,48	14,65	11,12	11,43	12,48	10,81	9,36	4,84	7,12	4,27	3,65
Ιόνια Νησιά	12,85	15,89	16,35	11,91	16,43	11,78	16,75	14,38	11,45	11,01	9,65	10,75	9,50	4,65
Δυτική Ελλάδα	13,32	6,72	8,30	9,52	10,81	9,74	12,21	13,23	11,59	11,44	6,40	6,23	4,39	4,09
Στερεά Ελλάδα	13,11	u	12,25	10,73	10,60	9,57	11,20	11,42	13,18	11,09	4,99	8,61	5,62	5,18
Πελοπόννησος	13,41	u	7,83	10,50	9,94	8,74	12,85	15,08	8,81	u	7,02	8,14	4,26	4,10
Αττική	13,97	11,21	12,14	11,60	8,55	10,90	12,96	13,15	8,60	7,57	9,08	9,49	6,58	4,14
Βόρειο Αιγαίο	13,25	u	7,39	11,22	7,35	6,73	10,27	11,38	11,54	7,90	7,20	9,56	u	3,37
Νότιο Αιγαίο	17,57	17,71	12,28	13,12	12,60	11,75	17,30	15,44	14,54	12,24	12,23	9,33	5,54	4,96
Κρήτη	15,82	u	8,54	11,36	12,29	9,36	14,87	14,76	13,99	9,54	9,71	8,32	8,88	5,44
Σύνολο	14,34	9,36	10,60	11,47	9,49	9,28	12,80	12,72	10,48	8,76	7,49	7,46	5,27	4,30

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (στοιχεία λήξης)/ΓΠ/ΙΕΠ/Μυςchool. Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

a Στοιχεία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Υπόθεση Β)

b Εκτίμηση βάσει αριθμού αποφοίτων

c Στοιχεία ΙΕΠ (Υπόθεση Β, δημόσια σχολεία μόνο)

u Ανεπαρκή στοιχεία

¹⁶ Δεν περιλαμβάνονται τα έτη 2017 και 2018, καθώς τα στοιχεία του myschool σε επίπεδο περιφέρειας δεν έχουν ενσωματώσει ακόμη την πορεία των μετεγγραφέντων μαθητών/τριών.

Στον Πίνακα 15 παρουσιάζεται η Μαθητική Διαρροή στα Λύκεια σε επίπεδο περιφέρειας για τη χρονική περίοδο 2003 έως 2016. Τα δεδομένα του πίνακα προέκυψαν σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, εκτός από τα έτη 2003, 2006 και 2016 για τα οποία χρησιμοποιήθηκαν τα στοιχεία των ερευνών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Βρετάκου και Ρουσέας 2006 & 2008) και του ΙΕΠ (Παπαδοπούλου κ.α. 2017).

Όπως και στην περίπτωση των Γυμνασίων, τα χαμηλότερα ποσοστά Μαθητικής Διαρροής παρατηρούνται στην Δυτική Μακεδονία και τα υψηλότερα στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Στην περίπτωση της Δυτικής Μακεδονίας η διαρροή φαίνεται να έχει σταθεροποιηθεί σε ποσοστά της τάξης του 2% τα τελευταία χρόνια· ωστόσο, αντίθετα από την περίπτωση των Γυμνασίων όπου χαρακτηρίζεται διαχρονικά από εξαιρετικά χαμηλή διαρροή, αυτά τα πολύ χαμηλά ποσοστά επιτεύχθηκαν μετά από σταδιακή μείωση καθώς στις αρχές και τα μέσα της δεκαετίας του 2000 υπήρχαν έτη που η διαρροή ξεπέρασε το 10%. Όσον αφορά την περιφέρεια της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, η οποία διαχρονικά χαρακτηρίζεται από τα υψηλότερα, αν όχι το υψηλότερο, ποσοστό Μαθητικής Διαρροής, αξίζει να σημειωθεί πως υπάρχει μεγάλη βελτίωση κατά τα τελευταία έτη. Συγκεκριμένα, η διαρροή μειώνεται από ποσοστά της τάξης του 13% στις αρχές της τελευταίας δεκαετίας, σε 5,75% το 2016 που, αν και το υψηλότερο ποσοστό διαρροής ανάμεσα σε όλες τις περιφέρειες, δεν υστερεί πολύ σε σχέση με το 4,3% που καταγράφεται στο σύνολο της επικράτειας.

Σε αντίθεση με την περίπτωση των Γυμνασίων, όπου υπήρχαν μεγάλες ανισότητες μεταξύ περιφερειών όσον αφορά το πόσο συνέβαλλαν στη διαχρονική μείωση της Μαθητικής Διαρροής, στα Λύκεια δεν παρατηρείται κάτι τέτοιο. Είναι πολύ θετικό πως σε όλες τις περιφέρειες έχει συντελεστεί καθοριστική μείωση της διαρροής καθώς από το 2003, οπότε σε όλες τις περιφέρειες η διαρροή ξεπερνάει το 12%, το 2016 σε καμία περιφέρεια δεν καταγράφεται διαρροή πάνω από 6%. Συνολικά, φαίνεται πως οι ανισότητες μεταξύ περιφερειών είναι λιγότερο έντονες στα Λύκεια απ' ό τι στα Γυμνάσια. Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονιστεί πως αυτό είναι κάτι που παρατηρείται μόνο για το τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν επαρκή δεδομένα, ενώ τα αμέσως προηγούμενα έτη υπήρχαν σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των περιφερειών.

Άλλωστε τα έτη 2016 και 2017 χαρακτηρίζονται από πρωτόγνωρα χαμηλά ποσοστά Μαθητικής Διαρροής στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, κάτι που αναμφίβολα σχετίζεται με τις πολύ καλές επιδόσεις που παρατηρούνται σε όλες τις περιφέρειες. Είναι λοιπόν σημαντικό να εξεταστεί η

εξέλιξη της διαρροής σε επίπεδο περιφέρειας, σύμφωνα με την περαιτέρω επεξεργασία των πρόσφατων στοιχείων του myschool, προκειμένου να διαπιστωθεί αν οι πολύ καλές επιδόσεις όλων των περιφερειών διατηρούνται και τα επόμενα έτη ή αν υπάρχουν περιοχές που χρήζουν στοχευμένων παρεμβάσεων.

Η Μαθητική Διαρροή στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 2006-18

Καθώς είναι γνωστή η διαρροή στα Γυμνάσια και τα Λύκεια, είναι δυνατό να υπολογιστεί η συνολική Μαθητική Διαρροή στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση για τα έτη που υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, κάτι που είναι αναγκαίο προκειμένου να συσχετιστεί η Μαθητική Διαρροή με την ΠΕΣ. Για αυτό το σκοπό θα ακολουθηθεί μια προσέγγιση παρεμφερής με αυτή που εφαρμόστηκε στις έρευνες Μαθητικής Διαρροής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του ΙΕΠ, που είχε αποτελέσει την πρώτη απόπειρα συσχέτισμού των δυο δεικτών (Βρετάκου και Ρουσέας 2006:143-146 & 2008:109-113, Παπαδοπούλου κ.α. 2017:229-232).

Σε αυτές τις έρευνες, αφού ήταν γνωστή η διαρροή στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο για μια συγκεκριμένη κοόρτη μαθητών/τριων, η συνολική διαρροή στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση υπολογίστηκε ως εξής:

- Καταγράφηκε ο αριθμός των μαθητών/τριων που γράφτηκαν στην Α' Γυμνασίου, καθώς και ο αριθμός αυτών που αποφοίτησαν.
- Διατυπώθηκε η πρώτη υπόθεση πως το σύνολο των μαθητών/τριων που αποφοίτησαν από το Γυμνάσιο θα συνεχίσουν τη φοίτηση τους στον ανώτερο κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.
- Διατυπώθηκε μια δεύτερη υπόθεση πως οι μαθητές/τριες θα επιμεριστούν μεταξύ γενικής και τεχνικής εκπαίδευσης σε ίση αναλογία με αυτή που κατέγραψε η έρευνα για την κοόρτη που εξετάστηκε, και με βάση αυτή εκτιμάται ο αριθμός των μαθητών/τριων που θα γραφτεί σε κάθε τύπου σχολείου.
- Διατυπώθηκε μια τρίτη υπόθεση πως τα ποσοστά διαρροής στην τεχνική και τη γενική εκπαίδευση θα παραμείνουν σταθερά και έτσι εκτιμήθηκε ο αριθμός των μαθητών/τριών που θα διαρρεύσει από την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.
- Τέλος, γνωρίζοντας τον αριθμό των διαρρεόντων από το Γυμνάσιο και έχοντας κάνει μια εκτίμηση για τη μελλοντική διαρροή από τα Λύκεια, υπολογίστηκε η συνολική διαρροή στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Αυτή η προσέγγιση δίνει μόνο μια εκτίμηση της διαρροής, καθώς βασίζεται αναγκαστικά σε υποθέσεις. Πρώτον, δεν προσμετρά τη διαρροή μεταξύ Γυμνασίου και Λυκείου, καθώς δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.¹⁷ Δεύτερον, η διαρροή που υπολογίζεται για τη φοίτηση στο Λύκειο βασίζεται στα τρέχοντα δεδομένα διαρροής και δεν ανταποκρίνεται στις μεταβολές που θα συντελεστούν την επόμενη τριετία.

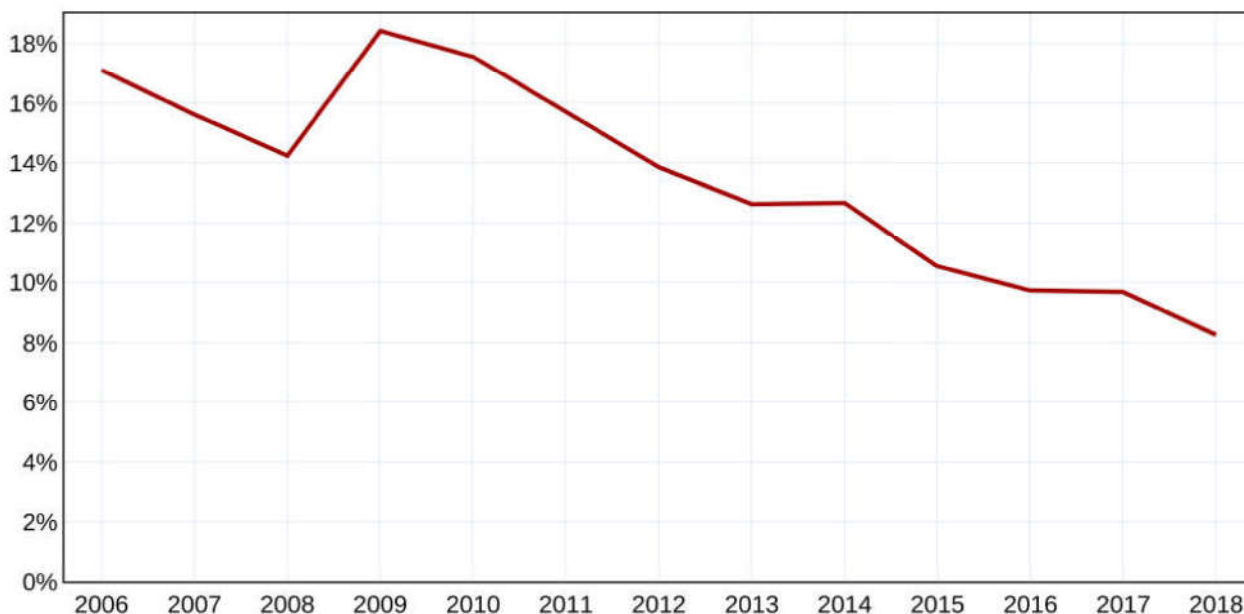
Ωστόσο, στην τρέχουσα μελέτη είναι γνωστά τα ποσοστά διαρροής από το Λύκειο, οπότε η δεύτερη και τρίτη υπόθεση δεν χρειάζονται και ο υπολογισμός γίνεται με βάση πραγματικά δεδομένα. Ας πάρουμε για παράδειγμα τα ποσοστά διαρροής που καταμετρήθηκαν από την τρίτη και την τέταρτη έρευνα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για τα Γυμνάσια και τα Λύκεια αντίστοιχα, που παρουσιάστηκαν στους πίνακες 11 και 14. Καθώς αυτές οι δυο έρευνες διεξήχθησαν με διαφορά τριών ετών, είναι σαφές ότι η κοόρτη που γράφτηκε στο Γυμνάσιο το 2000 και το ολοκλήρωσε το 2003, η οποία εξετάστηκε στην τρίτη έρευνα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Βρετάκου και Ρουσέας 2006) ταυτίζεται με την κοόρτη που ξεκίνησε τη φοίτηση της στο Λύκειο την ίδια χρονιά και ολοκλήρωσε τη φοίτηση της το 2006, η οποία εξετάστηκε στην τέταρτη έρευνα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Βρετάκου και Ρουσέας 2008). Συνεπώς, η συνολική Μαθητική Διαρροή του έτους 2006 είναι δυνατό να υπολογιστεί από τα δεδομένα αυτών των δυο ερευνών. Συγκεκριμένα, γνωρίζουμε από την τρίτη έρευνα ότι το 6,36% των μαθητών/τριων της συγκεκριμένης κοόρτης διέρρευσε από το Γυμνάσιο και 93,64% το ολοκλήρωσε. Ακολουθώντας τις έρευνες Μαθητικής Διαρροής, θα θεωρήσουμε ότι το σύνολο των αποφοίτων του Γυμνασίου συνέχισαν τη φοίτηση τους στο Λύκειο. Γνωρίζουμε επίσης από την τέταρτη έρευνα ότι από αυτό το 93,64% που συνέχισε στο Λύκειο, το 11,47% διέρρευσε και το 88,53% το ολοκλήρωσε κανονικά. Έτσι, μπορούμε να συνάγουμε ότι μεταξύ των μαθητών/τριων που ξεκίνησαν τη φοίτηση τους στο Γυμνάσιο το 2000, ολοκλήρωσαν το Λύκειο το 2006 το $93,64\% \cdot 88,53\% \approx 82,9\%$ και διέρρευσε το 17,1%.

Δηλαδή, ο πολλαπλασιασμός του ποσοστού των μαθητών/τριων που ολοκληρώνουν το Γυμνάσιο με αυτό όσον ολοκληρώνουν το Λύκειο τρία χρόνια μετά αρκεί για να μάθουμε το ποσοστό των παιδιών που φοίτησαν κανονικά σε όλη τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και το ποσοστό της διαρροής στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το μόνο μειονέκτημα αυτής της προσέγγισης είναι πως, όπως και οι έρευνες Μαθητικής Διαρροής, δεν προσμετρά τη διαρροή

¹⁷ Αντίστοιχα, δεν προσμετρά τη διαρροή στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, η οποία θα απαιτούνταν για να υπολογιστεί η διαρροή στο σύνολο της εκπαίδευσης. Ωστόσο, συνυπολογίζει τη διαρροή μεταξύ της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μέσω τη καταγραφής των παιδιών που γράφτηκαν αναπατάγγελα στο Γυμνάσιο και δεν φοίτησαν ποτέ.

μεταξύ Γυμνασίου και Λυκείου λόγω της έλλειψης στοιχείων.¹⁸ Έτσι, με αυτό τον τρόπο υπολογίστηκε η συνολική διαρροή στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση για τη χρονική περίοδο 2006-2018 σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, καθώς με και τα στοιχεία των ερευνών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, του ΙΕΠ, και του myschool. Τα σχετικά δεδομένα παρουσιάζονται στον Πίνακα 16.

Διάγραμμα 5: Μαθητική Διαρροή στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 2006-18

18 Θεωρητικά θα ήταν δυνατό να συγκριθεί ο αριθμός των αποφοίτων του Λυκείου με τον αριθμό των παιδιών που γράφτηκαν στην Α' Γυμνασίου έξι χρόνια πριν. Ωστόσο, στην πράξη αυτό είναι ιδιαίτερα προβληματικό λόγω της φύσης των συγκεντρωτικών στοιχείων. Όπως έχει εξηγηθεί, οι έρευνες Μαθητικής Διαρροής παρακολουθούν την πορεία των μαθητών/τριων που ανήκουν σε μια συγκεκριμένη εκπαιδευτική κοόρτη, ενώ στα συγκεντρωτικά στοιχεία περιλαμβάνονται και παιδιά που προέρχονται από διαφορετικές κοόρτες λόγω της απώλειας χρονιάς ή της προσωρινής διακοπής της φοίτησης. Το πρόβλημα είναι ότι καθώς ανεβαίνουμε τις βαθμίδες της εκπαίδευσης αυξάνεται και η παρουσία παιδιών από διαφορετικές κοόρτες, δεδομένου ότι αυξάνεται ο αριθμός των μαθητών/τριών που μένουν στάσιμοι ή που εγκαταλείπουν προσωρινά τη φοίτηση τους. Όπως αναφέρθηκε και στην υποσημείωση 6, αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να αυξάνεται ο αριθμός των εγγραφών στην πρώτη τάξη της κάθε εκπαιδευτικής βαθμίδας, παρά τη διαρροή, λόγω της όλο και μεγαλύτερης παρουσίας μαθητών/τριών αυτής της κατηγορίας. Συνεπώς, τα δεδομένα του Γυμνασίου δεν είναι δυνατό να συγκριθούν με τα δεδομένα του Λυκείου.

Πίνακας 16: Μαθητική Διαρροή στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

	Μαθητική Διαρροή Γυμνασίου (%)	Μαθητική Διαρροή Λυκείου (%)	Συνολική Μαθητική Διαρροή (%)	Έτη ΠΕΣ που επηρεάζονται
2003	6,36 ^a			
2004	6,77			
2005	5,46			
2006	6,44	11,47 ^a	17,10	2006-12
2007	5,54	9,49	15,61	2007-13
2008	5,83	9,28	14,23	2008-14
2009	5,59	12,80	18,41	2009-15
2010	5,55	12,72	17,55	2010-16
2011	5,63	10,48	15,70	2011-17
2012	5,57	8,76	13,85	2012-18
2013	5,67	7,49	12,63	2013-19
2014	6,28	7,46	12,67	2014-20
2015	4,71	5,27 ^b	10,54	2015-21
2016	4,36 ^c	4,30 ^c	9,73	2016-22
2017	4,75 ^d	3,62 ^d	9,68	2017-23
2018	4,85 ^d	3,73 ^d	8,26	2018-24

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (στοιχεία λήξης)/ΠΙ/ΙΕΠ/Myschool. Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

a Στοιχεία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Υπόθεση Β)

b Εκτίμηση με βάση τον αριθμό των αποφοίτων

c Στοιχεία ΙΕΠ (Υπόθεση Β, δημόσια σχολεία μόνο)

d Α δημοσιεύματα στοιχεία του myschool (περιλαμβάνονται μόνο τα δημόσια σχολεία)

Σε αυτό τον πίνακα φαίνεται η σταθερά πτωτική πορεία της Μαθητικής Διαρροής στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, κάτι που βρίσκεται σε συμφωνία με την αντίστοιχη σταθερή μείωση της ΠΕΣ την ίδια χρονική περίοδο όπως καταγράφεται από τη Eurostat. Παρόλα αυτά, τα παραπάνω δεδομένα δεν μπορούν να συσχετιστούν άμεσα με την ΠΕΣ. Ο λόγος είναι πως, όπως εξηγήθηκε στη σχετική ενότητα, η Μαθητική Διαρροή κάθε έτους δεν συνεφέρει στη διαμόρφωση της ΠΕΣ μόνο για ένα έτος, αλλά για επτά συνεχόμενα έτη, μέχρι δηλαδή οι απόφοιτοι/ες της συγκεκριμένης κοόρτης να ξεπεράσουν τα 24 έτη οπότε και παύουν να περιλαμβάνονται στον ορισμό της ΠΕΣ.

Η διαχρονική εξέλιξη της Μαθητικής Διαρροής στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Η συνάθροιση των δεδομένων ΜΔ από τα Γυμνάσια και τα Λύκεια επιτρέπει τον υπολογισμό της διαρροής στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, κάτι που αφενός δίνει μια συνολικότερη εικόνα της έκτασης του φαινομένου, και αφετέρου επιτρέπει τη συσχέτιση της ΜΔ με την ΠΕΣ.

Από τα δεδομένα διαπιστώνεται η σταθερή μείωση της Μαθητικής Διαρροής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, που από 17,1% το 2006 έπεσε στο 8,26% το 2018, κάτι που βρίσκεται σε αντιστοιχία με τη σταθερή μείωση της ΠΕΣ στην Ελλάδα.

Συσχέτιση Μαθητικής Διαρροής και ΠΕΣ

Όπως έχει διερευνηθεί στην ενότητα *Προβλήματα σύγκρισης Μαθητικής Διαρροής και ΠΕΣ*, η συσχέτιση μεταξύ της Μαθητικής Διαρροής και της ΠΕΣ προϋποθέτει την κατασκευή ενός συγκρίσιμου δείκτη διαρροής, ο οποίος να σχηματίζεται από την αθροιστική επίδραση της διαρροής όλων των ετών που συντελούν στη διαμόρφωση της ΠΕΣ για ένα συγκεκριμένο έτος. Για παράδειγμα, όπως φαίνεται από τους πίνακες 7 και 16, η ΠΕΣ του 2012 διαμορφώνεται από τη Μαθητική Διαρροή των ετών 2006 έως και 2012, καθώς συνυπολογίζει το σύνολο των ατόμων που δεν ολοκλήρωσαν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και ήταν μεταξύ 18 και 24 ετών το 2012.

Αυτός ο δείκτης Μαθητικής Διαρροής που συνεισφέρει στην ΠΕΣ μπορεί να κατασκευαστεί από τον σταθμισμένο (ως προς τον αριθμό των μαθητών/τριών κάθε έτους) μέσο όρο των ποσοστών Μαθητικής Διαρροής. Πρόκειται ουσιαστικά για τη διαρροή σε βάθος επταετίας η οποία συνεισφέρει στην ΠΕΣ ενός έτους. Αυτός ο δείκτης, μαζί με την ΠΕΣ και τους δυο συστατικούς της δείκτες, παρουσιάζεται στον *Πίνακα 17*. Λόγω της ανάγκης χρήσης χρονοσειρών σε βάθος επταετίας, η Μαθητική Διαρροή που συνεισφέρει στην ΠΕΣ μπορεί να υπολογιστεί μόνο για την περίοδο από το 2012 και έπειτα.

Επιπρόσθετα, από τα διαθέσιμα στοιχεία είναι δυνατό να γίνει μια εκτίμηση της εξέλιξης της Μαθητικής Διαρροής που συνεισφέρει στην ΠΕΣ για την περίοδο 2019-21. Αυτή η εκτίμηση προκύπτει σύμφωνα με τα ποσοστά διαρροής των Γυμνασίων των ετών 2016-2018 καθώς και τις εξής δύο υποθέσεις σχετικά με τα Λύκεια:

- Πρώτον, υποτίθεται ότι η Μαθητική Διαρροή στα Λύκεια θα παραμείνει σταθερή στο ποσοστό που καταγράφηκε το 2018, σύμφωνα με τα δημοσίευτα στοιχεία του myschool.
- Δεύτερον, για τις ανάγκες στάθμισης υποτίθεται ότι ο αριθμός των μαθητών/τριών που συμμετέχει στις τελικές εξετάσεις της Γ' τάξης θα παραμείνει ίσος με αυτόν υπολογίστηκε σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ.

Πίνακας 17: Μαθητική Διαρροή και ΠΕΣ στην Ελλάδα, 2012-2021

	Μαθητική Διαρροή που συνεισφέρει στην ΠΕΣ (%)	Πρόωρη Εγκατάλειψη Σχολείου (%)	Άτομα 18-24 ετών που δεν έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (%)	Άτομα 18-24 ετών που συμμετέχουν σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα (%) ^a
2012	16,03	11,3	20,0	43,5
2013	15,35	10,1	18,7	46,1
2014	14,92	9,0	16,2	44,3
2015	14,37	7,9	15,9	50,1
2016	13,22	6,2	13,6	54,1
2017	12,12	6,0	13,4	55,2
2018	11,08	u	u	u
2019	10,23 ^b			
2020	9,61 ^b			
2021	9,08 ^b			

Πηγή: Eurostat/ΕΛΣΤΑΤ/ΠΙ/ΙΕΠ/Myschool. Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

a Απόφοιτοι/ες κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ή λιγότερο.

b Εκτίμηση

u Τη στιγμή της ολοκλήρωσης της τελικής έκδοχής της μελέτης (Ιανουάριος 2019), η Eurostat δεν είχε κάνει διαθέσιμα τα στοιχεία του 2018.

Όπως φαίνεται ακόμα και με μια πρόχειρη εξέταση του Πίνακα 17, η Μαθητική Διαρροή σχετίζεται στενά με την ΠΕΣ καθώς ακολουθούν εξίσου πτωτική πορεία την περίοδο 2012-2017. Πράγματι, όπως μπορεί να διαπιστωθεί από τη διερεύνηση των σχετικών συντελεστών συσχέτισης, που παρουσιάζονται στον Πίνακα 18, υπάρχει πολύ ισχυρή συσχέτιση μεταξύ των δύο δεικτών.

Πίνακας 18: Συντελεστές συσχέτισης Μαθητικής Διαρροής και ΠΕΣ

	Μαθητική Διαρροή	ΠΕΣ	ΜΟΔΕ ^a	ΣΕΚ ^b
Μαθητική Διαρροή	1,000			
ΠΕΣ	0,963	1,000		
ΜΟΔΕ ^a	0,942	0,988	1,000	
ΣΕΚ ^b	-0,949	-0,944	-0,884	1,000

a Μη Ολοκλήρωση της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (προτελευταία στήλη του πίνακα 17)

b Συμμετοχή στην Εκπαίδευση και την Κατάρτιση (τελευταία στήλη του πίνακα 17)

Συγκεκριμένα, η Μαθητική Διαρροή που συνεισφέρει στην ΠΕΣ, όπως καταγράφεται από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ και των ερευνών του ΠΙ/ΙΕΠ, συσχετίζεται πολύ ισχυρά με την ΠΕΣ, με το συντελεστή συσχέτισης Pearson να είναι $r=0.963$ ($p<0,01$), το οποίο σημαίνει ότι το 92,7% των διακυμάνσεων του δείκτη της ΠΕΣ μπορεί να εξηγηθεί από την εξέλιξη του δείκτη της Μαθητικής Διαρροής. Πρόκειται για έναν εντυπωσιακά υψηλό συντελεστή συσχέτισης, που δεν εντοπίζονται σχεδόν ποτέ σε κοινωνικές έρευνες, και αποτελεί απρόσμενο εύρημα δεδομένου των πολύ σημαντικών διαφορών μεταξύ των δύο δεικτών.

Συνεπώς, αυτή η πολύ υψηλή συσχέτιση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι *οι δείκτες της Μαθητικής Διαρροής και της ΠΕΣ μετράνε το ίδιο φαινόμενο με διαφορετική έμφαση και μέθοδο*. Επιπλέον, η συσχέτιση μεταξύ τους είναι τόσο ισχυρή που *είναι δυνατό να εκτιμηθεί με σχετική ακρίβεια ο ένας δείκτης από τον άλλο* εφόσον υπάρχουν επαρκή στοιχεία.

Ταυτόχρονα, η εκτίμηση για περαιτέρω μείωση της Μαθητικής Διαρροής που συνεισφέρει στην ΠΕΣ σημαίνει πως η ΠΕΣ αναμένεται να συνεχίσει να μειώνεται μέχρι τουλάχιστον το 2021.

Τέλος, η Μαθητική Διαρροή σχετίζεται επίσης ισχυρά με τους δυο συστατικούς δείκτες της ΠΕΣ, αν και σε ελαφρώς μικρότερο βαθμό απ' ότι με την ίδια την ΠΕΣ. Συγκεκριμένα, όσον αφορά τη συσχέτιση της με τον αριθμό των ατόμων 18-24 ετών που δεν έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ο συντελεστής συσχέτισης Pearson είναι $r=0,942$ ($p<0,01$), ενώ όσον αφορά το ποσοστό των ατόμων 18-24 ετών που δεν έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και συμμετέχει σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ο συντελεστής είναι $r=-0,949$ ($p<0,01$).

Συσχέτιση ΜΔ και ΠΕΣ

Η διαδικασία καταγραφής της ΜΔ στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για 13 συναπτά έτη κάνει δυνατό τον υπολογισμό της διαρροής που συνεισφέρει στην ΠΕΣ για τη χρονική περίοδο 2012-18, καθώς και μια εκτίμηση της για την επόμενη τριετία. Χάρης σε αυτό τον δείκτη είναι δυνατή η άμεση συσχέτιση της ΜΔ με την ΠΕΣ.

Η στατιστική ανάλυση δείχνει πως υπάρχει μια πολύ ισχυρή συσχέτιση μεταξύ των δυο δεικτών, και συγκεκριμένα πως το 92,7% της διακύμανσης του δείκτη της ΠΕΣ μπορεί να εξηγηθεί από την ΜΔ, με μόνο το υπόλοιπο 7,3% της διακύμανσης να οφείλεται στις διαφορές μέτρησης.

Η συσχέτιση μεταξύ της ΜΔ και της ΠΕΣ είναι τόσο ισχυρή, που είναι δυνατό να εκτιμηθεί με σχετική ακρίβεια ο ένας δείκτης από τον άλλο εφόσον υπάρχουν επαρκή στοιχεία.

Η ισχυρή συσχέτιση της Μαθητικής Διαρροής με τη συμμετοχή στην εκπαίδευση προκαλεί κάποια έκπληξη. Θεωρητικά, η Μαθητική Διαρροή συνδέεται άμεσα μόνο με τον πρώτο από τους δυο επιμέρους δείκτες που διαμορφώνουν την ΠΕΣ, και συγκεκριμένα με το ποσοστό των ατόμων 18-24 ετών που δεν έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ δεν υπάρχει κάποιος προφανής λόγος να θεωρήσουμε πως έχει σχέση με το δεύτερο συστατικό δείκτη της ΠΕΣ. Δημιουργείται λοιπόν το ερώτημα τι είναι ακριβώς αυτό που συνδέει τη Μαθητική Διαρροή με τη συμμετοχή στην εκπαίδευση των ατόμων που δεν έχουν ολοκληρώσει το σχολείο.

Προκειμένου να απαντηθεί αυτό, εξετάστηκε η ηλικία των μαθητών/τριών στα Γυμνάσια και τα Λύκεια σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ. Έτσι διαπιστώθηκε ότι στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση συμμετέχει και μεγάλος αριθμός ενηλίκων. Όπως φαίνεται από τα σχετικά στοιχεία του Πίνακα 19, κατά την τελευταία δεκαπενταετία ο αριθμός των ενήλικων μαθητών/τριων κυμαίνονταν μεταξύ 60 και 90 χιλιάδων και αποτελεί υπολογίσιμο τμήμα του μαθητικού πληθυσμού.

Πίνακας 19: Ενήλικες μαθητές/τριες στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Σχολική χρονιά	Ενήλικες μαθητές/τριες στον πληθυσμό της έρευνας (ημερήσια σχολεία, %)	Ενήλικες μαθητές/τριες στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (%)	Συνολικός αριθμός ενήλικων μαθητών/τριών
2001-02	9,94	12,37	89.908
2002-03	9,22	12,16	85.582
2003-04	8,74	12,07	84.708
2004-05	8,24	11,86	82.704
2005-06	7,76	11,35	79.136
2006-07	6,84	10,10	69.404
2007-08	6,76	9,65	66.503
2008-09	6,94	9,81	67.784
2009-10	7,12	9,82	68.285
2010-11	7,35	10,16	70.368
2011-12	8,07	10,87	75.335
2012-13	8,74	11,52	79.489
2013-14	7,61	10,53	69.712
2014-15	6,03	9,24	60.658
2015-16	4,28	9,25	60.201

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (στοιχεία λήξης). Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

Αυτό σημαίνει πως πολύ μεγάλο τμήμα του πληθυσμού 18-24 ετών που δεν έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση έχει καθυστερήσει την αποφοίτηση του, είτε λόγω στασιμότητας στην ίδια τάξη, είτε λόγω προσωρινής διακοπής των σπουδών, αλλά συνεχίζει να βρίσκεται σε αυτή. Επιπλέον, δεδομένου του πολύ υψηλού αριθμού ενήλικων μαθητών/τριων, μπορεί να προκύψει το συμπέρασμα ότι στην Ελλάδα μεγάλο μέρος της συμμετοχής των ενηλίκων στην εκπαίδευση γίνεται μέσω της τυπικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Αυτός είναι λοιπόν ο λόγος που η Μαθητική Διαρροή σχετίζεται τόσο στενά με τη συμμετοχή ενηλίκων στην εκπαίδευση.

Θα πρέπει να παρατηρηθεί πάντως πως, λαμβάνοντας υπόψη τη σταθερή μείωση του ποσοστού των ενηλίκων που συμμετέχει στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και την αντίστροφη αύξηση που καταγράφει η Eurostat για τη συμμετοχή των ενηλίκων σε οποιαδήποτε μορφής εκπαιδευτικό πρόγραμμα, με το πέρασμα του χρόνου φαίνεται να έχει αυξηθεί σημαντικά η συμμετοχή των ενηλίκων στην άτυπη εκπαίδευση. Είναι βέβαιο πως η δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων,

όπως ήταν το πρόγραμμα *Ακαδημία Πλάτωνος: Η Πολιτεία και ο Πολίτης* που λειτούργησε τη χρονική περίοδο 2012-15 υπό την εποπτεία του Πανεπιστημίου Αθηνών και περιλάμβανε δεκάδες κύκλους σεμιναρίων κάθε τρίμηνο, έχει επίσης συντελέσει σημαντικά στην αύξηση της συμμετοχής των ενηλίκων στην εκπαίδευση και, κατά συνέπεια, στη μείωση της ΠΕΣ.

ΜΔ, ΠΕΣ και η συμμετοχή ενηλίκων στην εκπαίδευση

Σύμφωνα με τον ορισμό της ΠΕΣ, ο υπολογισμός της περιλαμβάνει τόσο την εγκατάλειψη του σχολείου, όσο και τη συμμετοχή των ατόμων 18-24 ετών στην εκπαίδευση. Ένας βασικός λόγος που η ΜΔ συσχετίζεται τόσο στενά με την ΠΕΣ είναι πως αφορά σε σημαντικό βαθμό και τη δεύτερη παράμετρο.

Συγκεκριμένα, η διερεύνηση των στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ σε σχέση με τον αριθμό των ενηλίκων μαθητών/τριων δείχνει πως ένα σημαντικό τμήμα του μαθητικού πληθυσμού στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, που κυμαίνεται μεταξύ 4% και 13% ανάλογα τον τύπο του σχολείου και τη χρονική περίοδο, αποτελείται από άτομα άνω των 18 ετών. Από αυτό μπορεί να συναχθεί ότι η εκπαίδευση των ενηλίκων στην Ελλάδα γίνεται σε μεγάλο βαθμό μέσω της τυπικής εκπαίδευσης.

Πρόβλεψη της ΠΕΣ για τα έτη 2018-2021

Ο πίνακας 17 περιλάμβανε μια πρόβλεψη της Μαθητικής Διαρροής που συνεισφέρει στην ΠΕΣ για την περίοδο 2019-2021, σύμφωνα με την υπόθεση ότι ο αριθμός μαθητών/τριων και η Μαθητική Διαρροή του Λυκείου θα παραμείνει σταθερός. Δεδομένης της πολύ ισχυρής συσχέτισης Μαθητικής Διαρροής και ΠΕΣ, αυτό επιτρέπει να γίνει μια εκτίμηση της πορείας της ΠΕΣ κατά την ίδια χρονική περίοδο. Γι' αυτό το σκοπό αξιοποιήθηκε η τεχνική της πολυωνυμικής παλινδρόμησης, που αποτελεί μια εκδοχή γραμμικής παλινδρόμησης.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την πολυωνυμική παλινδρόμηση, η ΠΕΣ μπορεί να υπολογιστεί από τη Μαθητική Διαρροή που συνεισφέρει στην ΠΕΣ σύμφωνα με το μοντέλο $ΠΕΣ = 0,08 + 0,205 * ΜΔ + 0,002 * ΜΔ^3$. Το r^2 είναι ίσο με 0,998, που σημαίνει ότι το 99,6% της διακύμανσης της ΠΕΣ προβλέπεται από τη Μαθητική Διαρροή. Το περιθώριο σφάλματος των εκτιμήσεων είναι $\pm 0,19\%$ (διάστημα εμπιστοσύνης 95%). Αυτό το μοντέλο εφαρμόστηκε και στην εκτίμηση της Μαθητικής

Διαρροής που συνεισφέρει στην ΠΕΣ για τα έτη 2018-21, προκειμένου να εκτιμηθεί η πορεία της ΠΕΣ.

Πίνακας 20: Πρόβλεψη της ΠΕΣ στην Ελλάδα, 2018-2021

	Μαθητική Διαρροή που συνεισφέρει στην ΠΕΣ (%)	Πρόωρη Εγκατάλειψη Σχολείου (%)
2012	16,03	11,3
2013	15,35	10,1
2014	14,92	9,0
2015	14,37	7,9
2016	13,22	6,2
2017	12,12	6,0
2018	11,08	5,1*
2019	10,23*	4,3*
2020	9,61*	3,8*
2021	9,08*	3,4*

Πηγή: Eurostat/ΕΛΣΤΑΤ/ΠΙ/ΙΕΠ/Myschool. Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

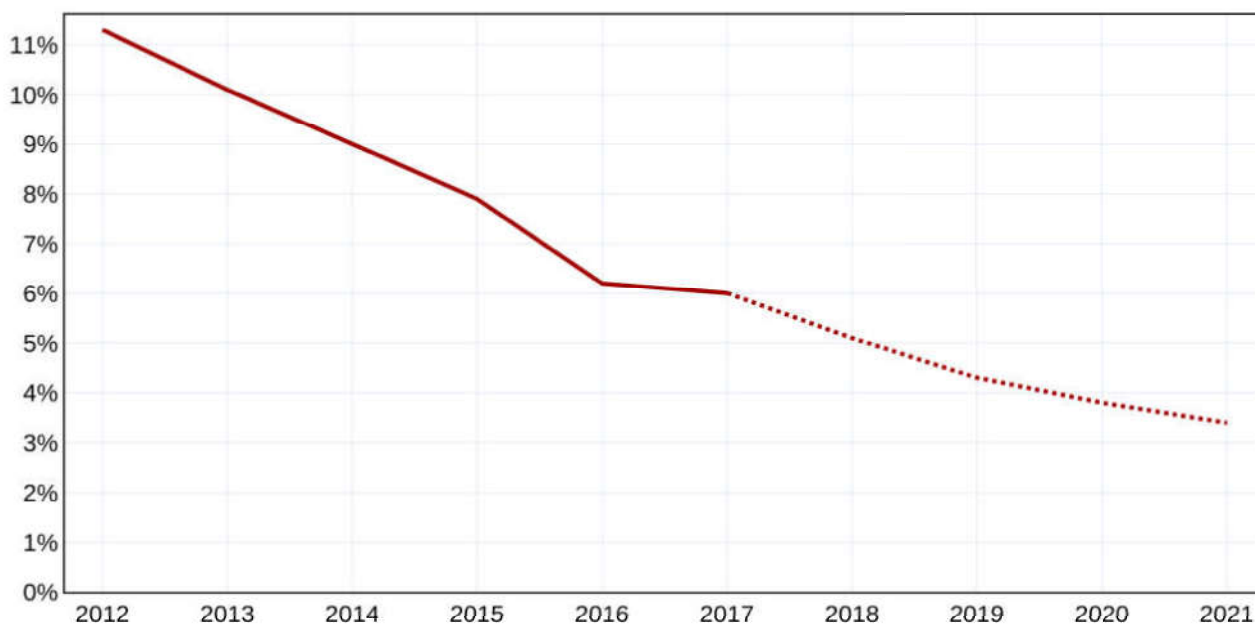
* Εκτίμηση

Η σχετικές εκτιμήσεις παρουσιάζονται στον Πίνακα 20 και, σύμφωνα με αυτές, αναμένεται σημαντική πτώση της ΠΕΣ τα επόμενα χρόνια, και συγκεκριμένα προβλέπεται να κυμανθεί στο 5,1% το 2018, στο 4,3% το 2019, στο 3,8% το 2020, και στο 3,4% το 2021. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι αυτή η πρόβλεψη βασίζεται σε δύο προϋποθέσεις. Πρώτον, πως η Μαθητική Διαρροή στο Λύκειο θα παραμείνει σε ποσοστά εξίσου χαμηλά με αυτά που καταγράφηκαν για το 2018. Δεύτερον, πως οι ενήλικες που δεν έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση θα συνεχίσουν να συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα στην πλειονότητα τους. Αν δεν υπάρξουν αυτές οι προϋποθέσεις, αν, δηλαδή, δεν διατηρηθούν οι πολύ καλές επιδόσεις της χώρας στην αποτροπή της διαρροής και στη συμμετοχή των ενηλίκων στην εκπαίδευση, η πρόβλεψη που δίνεται θα αποδειχτεί υπεραισιόδοξη.

Δεδομένου ότι και οι δύο προϋποθέσεις μπορούν να καθοριστούν από τις εκπαιδευτικές πολιτικές, η χρηματοδότηση προγραμμάτων δια βίου μάθησης καθώς και η συνέχιση δράσεων που στοχεύουν στη διατήρηση των μαθητών/τριων στο σχολείο θα εξασφαλίσουν πως πράγματι θα μειωθεί περαιτέρω η ΠΕΣ. Ωστόσο, καθώς οι παραπάνω εκτιμήσεις προέκυψαν σύμφωνα με την

υπόθεση ότι η Μαθητική Διαρροή στο Λύκειο θα παραμείνει στο 3,73% την επόμενη τριετία, που αποτελεί σχεδόν χαμηλό ρεκόρ και δεν είναι εύκολο να διατηρηθεί, εκτιμάται ότι η ΠΕΣ θα κινηθεί σε υψηλότερα ποσοστά από αυτά των εκτιμήσεων, αν και μια έστω και μικρή μείωση της τα επόμενα χρόνια μπορεί να θεωρηθεί βέβαιη.

Διάγραμμα 6: Πρόβλεψη της ΠΕΣ στην Ελλάδα, 2018-2021

Η μελλοντική εξέλιξη της ΠΕΣ στην Ελλάδα

Τα στοιχεία ΜΔ επιτρέπουν την εκτίμηση ότι η ΠΕΣ του 2018 θα κυμανθεί στο 5,1%, και πως θα συνεχίσει να μειώνεται τα επόμενα χρόνια και ενδέχεται να πέσει κάτω του 4% το 2020. Αναμένεται, δηλαδή, η Ελλάδα να είναι ανάμεσα στις 2-3 χώρες με τον χαμηλότερο δείκτη ΠΕΣ σε όλη την Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας.

Όμως, αυτή η αισιόδοξη εκτίμηση πρέπει να αντιμετωπιστεί με επιφύλαξη, καθώς βασίζεται σε υποθέσεις σχετικά με την μελλοντική πορεία της ΜΔ και της συμμετοχής των ενηλίκων στην εκπαίδευση. Αναγκαία προϋπόθεση για να συνεχιστεί η πτώση της ΠΕΣ είναι να διατηρηθούν οι πολύ καλές επιδόσεις της χώρας. Κεντρικής σημασίας είναι οι εκπαιδευτικές πολιτικές που θα εφαρμοστούν στο προσεχές μέλλον.

Προτάσεις στοχευμένων δράσεων

Τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν δείχνουν πως τόσο η Μαθητική Διαρροή, όσο και η ΠΕΣ, έχουν μειωθεί σε πολύ χαμηλά επίπεδα και αναμένεται να συνεχίσουν να μειώνονται στο προσεχές μέλλον. Ωστόσο αυτό δεν συνιστά λόγο καθυσχασμού. Η σημαντική μείωση της διαρροής συντελέστηκε σε μεγάλο βαθμό λόγω των εκπαιδευτικών πολιτικών που εφαρμόστηκαν και η διατήρηση της σε χαμηλά επίπεδα εξαρτάται από τις πολιτικές που θα ακολουθηθούν τα επόμενα χρόνια. Επιπρόσθετα, η μείωση της ΜΔ οφείλεται περισσότερο στη μείωση της διαρροής στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, παρά στα Γυμνάσια και τα Δημοτικά, για τα οποία υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης.

Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να συνοψιστούν οι παράγοντες που έχουν συντελέσει στη μείωση της Μαθητικής Διαρροής και της ΠΕΣ:

- Καθοριστική ήταν η μεταρρύθμιση της τεχνικής εκπαίδευσης του 2006, με την οποία αντικαταστάθηκαν τα ΤΕΕ από τα ΕΠΑΛ. Όπως φάνηκε από την πορεία των ποσοστών διαρροής, τα ΕΠΑΛ αποδείχτηκαν πολύ πιο αποτελεσματικά στο να κρατάνε τα παιδιά στο σχολείο.
- Κρίσιμη είναι επίσης η αύξηση της συμμετοχής των ενηλίκων στην άτυπη εκπαίδευση την τελευταία δεκαετία, που αναμφίβολα σχετίζεται με τη δημιουργία υποδομών δια βίου μάθησης.
- Επίσης, εκτιμάται ότι η λήψη μέτρων για τη διατήρηση των παιδιών στο σχολείο την περίοδο της οικονομικής κρίσης, καθώς και παροχές που δόθηκαν όπως τα δωρεάν γεύματα, συντέλεσε σημαντικά στη μεγάλη μείωση της ΠΕΣ και της Μαθητικής Διαρροής τα τελευταία χρόνια.
- Τέλος, υποθέτουμε ότι η οικονομική κρίση είχε παραδόξως θετική επίδραση στην αποτροπή της διαρροής. Η υπόθεση είναι πως πολλά παιδιά και νεαροί ενήλικες που σε άλλες συνθήκες θα εργάζονταν παραμένουν στο σχολείο ή επιστρέφουν σε αυτό, καθώς οι ευκαιρίες εργασίας μειώθηκαν και οι συνθήκες εργασίας χειροτέρεψαν και άρα κρίνουν πιο χρήσιμο να ενισχύσουν τα εκπαιδευτικά και επαγγελματικά τους εφόδια.

Οι λόγοι της μείωσης της ΜΔ και της ΠΕΣ στην Ελλάδα

- Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 2006, όσον αφορά την τεχνική εκπαίδευση, με την οποία αντικαταστάθηκαν τα ΤΕΕ από τα ΕΠΑΛ.
- Η λήψη μέτρων για την διατήρηση των παιδιών στο σχολείο την περίοδο της οικονομικής κρίσης και οι παροχές που δόθηκαν στους μαθητές/τριες.
- Η μείωση των ευκαιριών εργασίας λόγω της κρίσης, που συντέλεσε στη συνέχιση των σπουδών ή την επιστροφή στο σχολείο ατόμων που σε άλλες συνθήκες θα προτιμούσαν να εργάζονται.
- Όσον αφορά ειδικότερα την ΠΕΣ, σημαντική είναι η δημιουργία υποδομών δια βίου μάθησης που συντέλεσε στην αύξηση της συμμετοχής των ενηλίκων στην άτυπη εκπαίδευση.

Η γνώση των κύριων λόγων που συντέλεσαν στη μείωση της ΜΔ και της ΠΕΣ στην Ελλάδα, καθώς και τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν, είναι ιδιαίτερα χρήσιμα στον σχεδιασμό στοχευμένων δράσεων. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί πως οποιοσδήποτε σχεδιασμός προϋποθέτει την ύπαρξη κατάλληλων εργαλείων μέτρησης της Μαθητικής Διαρροής και των χαρακτηριστικών της. Η έλλειψη τακτικών ερευνών Μαθητικής Διαρροής έχει σαν αποτέλεσμα τη χρήση στοιχείων που δεν έχουν σχεδιαστεί γι' αυτό το σκοπό, όπως έγινε στην παρούσα μελέτη, με αποτέλεσμα να χρειάζονται πολλές σταθμίσεις και να καταφεύγουμε σε υποθέσεις. Όμως, υπάρχει πια η δυνατότητα καταγραφής της διαρροής με ακρίβεια χάρις την πλατφόρμα myschool του ΙΤΥΕ Διόφαντος, η οποία είναι πολύ σημαντικό να αξιοποιηθεί.

Το πλέον σημαντικό λοιπόν για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών πολιτικών με στόχο τη μείωση της Μαθητικής Διαρροής είναι να υπάρχει επαρκής γνώση για την έκταση και τα αίτια της. Συνεπώς είναι αναγκαία η διεξαγωγή ερευνών Μαθητικής Διαρροής με τη μέθοδο της κοόρτης σε ετήσια βάση σύμφωνα με τα στοιχεία του myschool. Επιπλέον, δεν αρκεί απλά η τακτική καταγραφή της διαρροής, αλλά το myschool πρέπει να ενισχυθεί προκειμένου να καταγράφονται στοιχεία με τα οποία να εντοπίζονται οι ομάδες μαθητών/τριων που βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο διαρροής. Είναι δηλαδή σημαντικό στις ήδη υπάρχοντες παραμέτρους που καταμετρώνται από το myschool να προστεθούν χαρακτηριστικά όπως η εθνικότητα, η οικογενειακή κατάσταση και το επάγγελμα των γονιών.

Αλλά τα ποσοτικά εργαλεία δεν αρκούν από μόνα τους στην πλήρη διερεύνηση του φαινομένου. Γιατί ο απλός εντοπισμός των ομάδων που αντιμετωπίζουν αυξημένο κίνδυνο διαρροής δεν εξηγεί γιατί κάποια παιδιά από αυτές τις ομάδες παραμένουν στο σχολείο και διαπρέπουν, ενώ άλλα διαρρέουν. Δηλαδή, είναι σημαντικό να διερευνηθούν τα αίτια της διαρροής, το οποίο προϋποθέτει την ενίσχυση της ποσοτικής έρευνας με ποιοτικές μεθόδους, όπως είναι οι συνεντεύξεις με καθηγητές/τριες και μαθητές/τριες.

Δυστυχώς, τα υπάρχοντα δεδομένα είναι μάλλον φτωχά για να επιτρέψουν τον σχεδιασμό συγκεκριμένων δράσεων για την μείωση της ΜΔ, καθώς αναγκαία προϋπόθεση για τον σωστό σχεδιασμό τους είναι η σε βάθος γνώση των αιτιών του φαινομένου. Ωστόσο, επαρκούν για να τεθούν οι κεντρικές κατευθυντήριες γραμμές του σχεδιασμού των δράσεων, ιδίως σε σχέση με το που πρέπει να δοθεί έμφαση και που να στραφεί η χρηματοδότηση. Συγκεκριμένα, προτείνονται τα εξής:

Πρώτον, είναι σημαντικό να μην προκληθεί εφησυχασμός από τα χαμηλά ποσοστά διαρροής και να συνεχιστούν οι δράσεις που στοχεύουν στη διατήρηση των μαθητών/τριων στο σχολείο καθώς και οι παροχές που τους προσφέρονται. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στις περιφέρειες που διακρίνονται από υψηλά ποσοστά διαρροής, ιδίως στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Άλλωστε, αν ισχύει η υπόθεση ότι η οικονομική κρίση συντέλεσε απρόσμενα στη μείωση της ΜΔ λόγω της μείωσης των ευκαιριών εργασίας, μια πτώση της ανεργίας ενδέχεται να προκαλέσει το αντίθετο φαινόμενο και αρκετά παιδιά ή νεαροί ενήλικες, που θα έπρεπε να βρίσκονταν στο σχολείο, να αναζητήσουν εργασία για βιοποριστικούς λόγους.

Οι συγκεκριμένες δράσεις μπορούν να διακριθούν σε προληπτικές, που στοχεύουν στην αποτροπή της διαρροής, και σε παρεμβατικές, που επικεντρώνονται στα πεδία που υπάρχει σημαντικό πρόβλημα διαρροής προκειμένου να αντιμετωπιστεί. Αρκετές προληπτικές δράσεις εφαρμόζονται ήδη και είναι σημαντικό να συνεχιστούν. Κάποιες από αυτές περιλαμβάνουν α) επιμόρφωση των εκπαιδευτικών με εστίαση στην πρόληψη της διαρροής β) εμπλουτισμός της διδακτικής μεθοδολογίας με στόχο την ενίσχυση των ασθενέστερα κοινωνικά μαθητών/τριων γ) εξορθολογισμός και επικαιροποίηση της διδακτικής ύλης δ) αλλαγές στο τρόπο αξιολόγησης ε) ενίσχυση του ψηφιακού σχολείου και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στη χρήση νέων τεχνολογιών στ) ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού για μαθητές/τριες με μαθησιακές δυσκολίες. Ωστόσο, πρέπει να υπάρξει ανακατανομή των οικονομικών και ανθρώπινων πόρων ώστε να δοθεί

έμφαση στις περιοχές και τις βαθμίδες εκπαίδευσης που υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη.

Ο σχεδιασμός των *παρεμβατικών δράσεων* απαιτεί, όπως έχει εξηγηθεί, περισσότερα δεδομένα σχετικά με τα χαρακτηριστικά της Μαθητικής Διαρροής. Παρόλα αυτά, κάποιες πρώτες παρεμβατικές δράσεις μπορούν να περιλαμβάνουν τα εξής: α) ενίσχυση της εκπαιδευτικής διδασκαλίας των μειονοτικών ομάδων, όπως των Ρομά και της μουσουλμανικής μειονότητας β) ενισχυτική διδασκαλία ελληνικών για τα παιδιά αλλοδαπής προέλευσης γ) ειδική μέριμνα για τα παιδιά οικογενειών που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες και προσφορά επιπλέον παροχών σε αυτά δ) ανάπτυξη και εφαρμογή συστήματος συμβουλευτικής των μαθητών/τριων που αντιμετωπίζουν μαθησιακές δυσκολίες.

Δεύτερον, πρέπει να δοθεί έμφαση στη διαρροή από τα Δημοτικά και τα Γυμνάσια. Η πολύ σημαντική μείωση της ΠΕΣ οφείλεται περισσότερο στη μείωση της ΜΔ στα Λύκεια, η οποία το 2018 υπολογίστηκε στα πολύ χαμηλά επίπεδα του 3,73%, επίδοση που είναι δύσκολο να βελτιωθεί. Ωστόσο, η ΜΔ στα Γυμνάσια ξεπερνάει το 4%, ενώ στα Δημοτικά φαίνεται να αυξάνεται τα τελευταία χρόνια σε πάνω από 3%. Κι ενώ αυτά τα ποσοστά μπορεί να μην μοιάζουν εκ πρώτης όψεως υψηλά, είναι πολύ σημαντικά δεδομένου ότι αναφέρονται στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Είναι σαφές ότι τα άτομα που εγκαταλείπουν την εκπαίδευση στη βαθμίδα του Δημοτικού ή του Γυμνασίου βρίσκονται κοινωνικά σε πολύ μειονεκτικότερη θέση, κάτι που έχει βλαπτικές συνέπειες στην ισότητα, την οικονομία, και την κοινωνική συνοχή. Συνεπώς, *προτείνεται ο κύριος όγκος της χρηματοδότησης των πολιτικών για τη διατήρηση των παιδιών στο σχολείο να στραφεί προς τα Δημοτικά και τα Γυμνάσια*. Αν και κάτι τέτοιο δεν θα έχει άμεση επίδραση στην πορεία της ΠΕΣ, καθώς θα περάσουν αρκετά χρόνια μέχρι οι σημερινοί μαθητές/τριες του Δημοτικού και του Γυμνασίου να ενηλικιωθούν ώστε να προσμετρηθούν στην ΠΕΣ, το μακροπρόθεσμο όφελος θα είναι σημαντικό, τόσο κοινωνικά όσο και για την ΠΕΣ.

Τρίτον, όσον αφορά το ποιες περιφέρειες πρέπει να ενισχυθούν περισσότερο, *προτείνεται να υπάρξει ιδιαίτερη μέριμνα για την περιφέρεια της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης* που χαρακτηρίζεται διαχρονικά από τα υψηλότερα ποσοστά Μαθητικής Διαρροής τόσο στο Γυμνάσιο, όσο και στο Λύκειο. Δεδομένου ότι αυτά οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στη διαρροή παιδιών Ρομά και της μουσουλμανικής μειονότητας, έχει ιδιαίτερη σημασία να διατηρηθούν και να ενισχυθούν τα προγράμματα που στοχεύουν στην ενίσχυση της εκπαίδευσης αυτών των ομάδων, όπως είναι το πρόγραμμα “Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής Μειονότητας στη Θράκη”.

Τέταρτον, ειδικότερα για τα Γυμνάσια, χρειάζεται επίσης μέριμνα για τις περιφέρειες της Θεσσαλίας και της Πελοποννήσου. Συγκεκριμένα, σε αυτές τις περιφέρειες δεν έχει υπάρξει καθόλου πρόοδος στη μείωση της διαρροής από τα Γυμνάσια, κάτι που πρέπει να διερευνηθεί και να ενισχυθούν οι σχετικές δράσεις.

Πέμπτον, πριν από οποιαδήποτε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που αλλάζει αισθητά τη δομή της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης πρέπει να προηγείται εμπεριστατωμένη μελέτη σχετικά με την επίδραση της στη Μαθητική Διαρροή. Αυτό φάνηκε έντονα στην περίπτωση της μεταρρύθμισης της τεχνικής εκπαίδευσης, όπου η αντικατάσταση των ΤΕΕ από τα ΕΠΑΛ συντέλεσε καθοριστικά στη μείωση της ΜΔ. Μια μελλοντική μεταρρύθμιση, που θα γίνει βιαστικά χωρίς κατάλληλο σχεδιασμό ή στοιχεία, ενδέχεται να προκαλούσε το αντίθετο αποτέλεσμα και να αυξήσει τη διαρροή. Επιπλέον, καθώς από τα στοιχεία φάνηκε πως μια μεταρρύθμιση τέτοιας κλίμακας προκαλεί μια προσωρινή αύξηση της διαρροής, πρέπει να προβλέπονται αντισταθμιστικά μέτρα προκειμένου να διατηρούνται στο σχολείο οι μαθητές/τριες που βρίσκονται αντιμέτωποι με τη μετάβαση από ένα εκπαιδευτικό καθεστώς σε ένα άλλο.

Έκτον, όσον αφορά ειδικότερα την ΠΕΣ, είναι σημαντικό να διατηρηθούν και να ενισχυθούν τα εκπαιδευτικά προγράμματα δια βίου μάθησης. Δράσεις όπως το πρόγραμμα “Ακαδημία Πλάτωνος: Η Πολιτεία και ο Πολίτης”, που λειτούργησε μεταξύ 2012 και 2015 υπό την εποπτεία του ΕΚΠΑ με δεκάδες κύκλους σεμιναρίων και δωρεάν συμμετοχή, όχι μόνο συντέλεσε σημαντικά στη συμμετοχή των ενηλίκων στην εκπαίδευση, και άρα στη μείωση της ΠΕΣ, αλλά επιπλέον ενίσχυσε τα προσόντα των συμμετεχόντων και τις ευκαιρίες εργασίας τους. Είναι σημαντικό λοιπόν να συνεχιστεί η χρηματοδότηση τέτοιων εκπαιδευτικών προγραμμάτων και να δημιουργηθούν νέα.

Σχεδιασμός για την αντιμετώπιση της ΜΔ και της ΠΕΣ

1. Αναγκαία προϋπόθεση είναι η βελτίωση των εργαλείων καταγραφής της Μαθητικής Διαρροής προκειμένου να γίνουν γνωστά τα ακριβή αίτια της. Αυτό απαιτεί α) Διεξαγωγή ερευνών ΜΔ σε ετήσια βάση μέσω του πληροφοριακού συστήματος myschool β) Ενίσχυση του myschool για να εντοπιστούν οι ομάδες που αντιμετωπίζουν υψηλό κίνδυνο διαρροής με προσθήκη παραμέτρων όπως την εθνικότητα, την οικογενειακή κατάσταση, και την ταξική προέλευση των μαθητών/τριών γ) Διεξαγωγή ποιοτικών ερευνών προκειμένου να διερευνηθούν σε βάθος οι συνθήκες που προκαλούν διαρροή
2. Να συνεχιστούν δράσεις που στοχεύουν στη διατήρηση των μαθητών/τριων στο σχολείο καθώς και οι παροχές που τους προσφέρονται. Αυτό είναι σημαντικό καθώς όχι μόνο τα σημερινά χαμηλά ποσοστά ΜΔ και ΠΕΣ δεν προδικάζουν την μελλοντική εξέλιξη του φαινομένου, αλλά επίσης επειδή εκτιμάται ότι η βελτίωση του οικονομικού κλίματος ενδέχεται να αυξήσει τη ΜΔ λόγω των αυξημένων ευκαιριών εργασίας. Τέτοιες δράσεις περιλαμβάνουν α) προληπτικά μέτρα, όπως επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, εμπλουτισμός της διδακτικής μεθοδολογίας με στόχο την ενίσχυση των ασθενέστερα κοινωνικά μαθητών/τριων, εξορθολογισμός και επικαιροποίηση της διδακτικής ύλης, αλλαγές στο τρόπο αξιολόγησης, ενίσχυση του ψηφιακού σχολείου και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στη χρήση νέων τεχνολογιών, ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού για μαθητές/τριες με μαθησιακές δυσκολίες και β) παρεμβατικά μέτρα, όπως ενίσχυση της εκπαιδευτικής διδασκαλίας των μειονοτικών ομάδων, ενισχυτική διδασκαλία ελληνικών για τα παιδιά αλλοδαπής προέλευσης, ειδική μέριμνα για τα παιδιά οικογενειών που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες, ανάπτυξη και εφαρμογή συστήματος συμβουλευτικής των μαθητών/τριων που αντιμετωπίζουν μαθησιακές δυσκολίες.
3. Να στραφεί η χρηματοδότηση περισσότερο στην αντιμετώπιση της διαρροής από τα Δημοτικά και τα Γυμνάσια. Αυτό είναι αναγκαίο, καθώς αφενός σε αυτές τις βαθμίδες εκπαίδευσης η διαχρονική μείωση της ΜΔ είναι περιορισμένη ή ανύπαρκτη, αφετέρου επειδή η μη ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης συνεπάγεται μεγαλύτερη ανισότητα απ' ό,τι η μη ολοκλήρωση της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.
4. Να χρηματοδοτηθούν περισσότερο οι δράσεις στην περιφέρεια της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, ιδιαίτερα μέσω της διατήρησης και ενίσχυσης δράσεων για μειονοτικές ομάδες, όπως το πρόγραμμα "Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής Μειονότητας στη Θράκη".
5. Όσον αφορά ειδικότερα τα Γυμνάσια, θα πρέπει επιπλέον να ενισχυθούν περισσότερο οι δράσεις στις περιφέρειες της Θεσσαλίας και της Πελοποννήσου.

6. Να μην γίνουν ριζικές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις χωρίς να έχει προηγηθεί έρευνα και πρόνοια για την επίδραση τους στη Μαθητική Διαρροή, καθώς μπορεί να έχουν καταστροφικές συνέπειες.
7. Όσον αφορά ειδικότερα την ΠΕΣ, πρέπει να διατηρηθούν και να ενισχυθούν τα προγράμματα δια βίου μάθησης.

Τέλος, μια συνολικότερη παρατήρηση για τη μελλοντική διερεύνηση του φαινομένου και τις σχετικές δράσεις, είναι πως *συνίσταται να δοθεί έμφαση κυρίως στην καταγραφή και διερεύνηση της Μαθητικής Διαρροής και όχι της ΠΕΣ*. Όπως έχει εξηγηθεί, η ΠΕΣ είναι ένας στατιστικός δείκτης που δημιουργήθηκε για την ανάγκη σύγκρισης μεταξύ των μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και είναι ακατάλληλος για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών πολιτικών. Επιπλέον, όπως φάνηκε από την παρούσα μελέτη, η ΠΕΣ εξαρτάται σχεδόν πλήρως από τη Μαθητική Διαρροή και είναι δυνατό να προβλεφτεί από αυτή. Συνεπώς, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η ουσία του προβλήματος, το οποίο είναι οι ανισότητες στην εκπαίδευση, πρέπει να αξιοποιηθεί ο δείκτης της Μαθητικής Διαρροής και να βελτιωθούν τα εργαλεία μέτρησης της.

Όσον αφορά την ΠΕΣ, από τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν είναι σαφές ότι αν μειώνεται η Μαθητική Διαρροή θα ακολουθήσει και η ΠΕΣ. *Ιδιαίτερη μέριμνα σε σχέση με την ΠΕΣ χρειάζεται να δοθεί μόνο στην παράμετρο της δια βίου μάθησης*, η οποία δεν συνυπολογίζεται από τη ΜΔ που εξετάζει την τυπική εκπαίδευση. Όσον αφορά την ανάγκη συσχέτισης τους προκειμένου να εξετάζονται οι επιδόσεις της χώρας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, σε αυτή τη μελέτη φάνηκε πως όταν υπάρχουν επαρκείς χρονοσειρές του δείκτη της Μαθητικής Διαρροής μπορεί να προβλεφθεί και η πορεία της ΠΕΣ σύμφωνα με στατιστικά εργαλεία.

Σε αυτή τη μελέτη, χάρις τα δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ και του myschool, δόθηκε η πρόβλεψη πως η ΠΕΣ του 2018 θα κυμανθεί στο 5,1%. Ο επίσημος δείκτης της ΠΕΣ για την Ελλάδα το 2018 θα γίνει γνωστός από τη Eurostat εντός των επόμενων μηνών. Η επαλήθευση αυτής της πρόβλεψης θα δείξει ότι αν γίνονται τακτικές έρευνες Μαθητικής Διαρροής μέσω του myschool, τότε είναι δυνατό να εκτιμηθεί με σχετική ακρίβεια το ύψος της ΠΕΣ στην Ελλάδα πριν καν δημοσιοποιηθούν τα στοιχεία της Eurostat. πρακτική η οποία θα είναι χρήσιμο να συνεχιστεί.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Μεταγραφές μαθητών/τριων και τρόποι υπολογισμού της Μαθητικής Διαρροής

Η υπόθεση ότι οι μαθητές/τριες που παίρνουν μεταγραφή ολοκληρώνουν κανονικά τις σπουδές τους στο σύνολο τους, που τέθηκε από τις έρευνες Μαθητικής Διαρροής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και ακολουθήθηκε από την έρευνα του ΙΕΠ για λόγους σύγκρισης, είναι προφανώς λανθασμένη. Αυτό επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία του myschool, στο οποίο πρόσφατα προστέθηκε η δυνατότητα της παρακολούθησης της διαρροή των μετεγγραφέντων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα στοιχεία του myschool για την κοόρτη 2014/15-2016/17, η διαρροή ανάμεσα στους/ις μετεγγραφέντες μαθητές/τριες βρίσκεται στο 2,68% στα Γυμνάσια, στο 1,86% για τα Γενικά Λύκεια, και στο 6,89% για τα ΕΠΑΛ. Το γεγονός ότι οι έρευνες Μαθητικής Διαρροής στηρίζονται στην παραδοχή ότι οι μετεγγραφέντες δεν διαρρέουν (στο εξής Υπόθεση Α), σημαίνει πως υποτιμούν τη Μαθητική Διαρροή. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί πως οι αποκλίσεις σε σχέση με τα πραγματικά στοιχεία, μετά τον έλεγχο της πορείας των μετεγγραφέντων, δεν είναι αρκετά μεγάλες για να αλλάξουν τη συνολική εικόνα.

Το γεγονός ότι η Υπόθεση Α δεν στέκει ήταν γνωστή στους συντάκτες/τριες της τρίτης και της τέταρτης έκθεσης Μαθητικής Διαρροής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Γι' αυτό το λόγο, εκτός από την Υπόθεση Α, βάσει της οποίας παρουσίασαν τα στοιχεία τους, διατύπωσαν την Υπόθεση Β, σύμφωνα με την οποία οι μαθητές/τριες που μετεγγράφονται διαρρέουν στο ίδιο ποσοστό με τον υπόλοιπο μαθητικό πληθυσμό. Ακολουθώντας την Υπόθεση Β προτείνουν έναν εναλλακτικό τρόπο υπολογισμού και δίνουν αναθεωρημένα ποσοστά μαθητικής διαρροής για όλους τους τύπους των σχολείων σε επίπεδο επικράτειας. Η Υπόθεση Β παρουσιάζεται στις σελίδες 55, 95 και 121 της τρίτης έρευνας Μαθητικής Διαρροής (Βρετάκου και Ρουσέας 2006) και στις σελίδες 21, 59 και 87 της τέταρτης έρευνας (Βρετάκου και Ρουσέας 2006).

Μέχρι σήμερα τέτοιες υποθέσεις ήταν αναγκαίες καθώς δεν υπήρχε τρόπος να παρακολουθήσουμε την πορεία των μετεγγραφέντων. Αλλά πλέον η πλαφόρμα myschool επιτρέπει την καταγραφή της πορείας τους και, συνεπώς, τον υπολογισμό της πραγματικής μαθητικής διαρροής χωρίς την ανάγκη τέτοιων υποθέσεων. Επιπλέον, τα στοιχεία διαρροής των μετεγγραφέντων του myschool επιτρέπουν για πρώτη φορά να εξεταστεί πόσο κοντά βρίσκεται η Υπόθεση Β στην πραγματικότητα: αν αυτή η υπόθεση είναι σωστή, οι μετεγγραφέντες μαθητές/τριες θα διαρρέουν στον ίδιο περίπου βαθμό με τον υπόλοιπο μαθητικό πληθυσμό. Συνεπώς, με βάση τα πρόσφατα

δεδομένα του myschool, στον Πίνακα Π1 παρουσιάζεται η διαρροή των μαθητών/τριων στα Λύκεια ανάλογα με το αν πήραν μεταγραφή ή αν παρέμειναν σε όλη τη διάρκεια της τριετίας στο σχολείο όπου ξεκίνησαν τις σπουδές τους.

Στην περίπτωση των Γενικών Λυκείων το ποσοστό διαρροής των μετεγγραφέντων μαθητών/τριων σχεδόν ταυτίζεται με αυτό του υπόλοιπου μαθητικού πληθυσμού, δείχνοντας πως σε αυτή την περίπτωση η Υπόθεση Β βρίσκεται πολύ κοντά στα πραγματικά δεδομένα. Στην περίπτωση των ΕΠΑΛ υπάρχει μια σημαντική απόκλιση μεταξύ των αντίστοιχων ποσοστών διαρροής, καθώς οι μαθητές/τριες που συνέχισαν τις σπουδές τους στο ίδιο σχολείο διαρρέουν σε ποσοστό 10,33%, ενώ αυτοί/ές που πήραν μεταγραφή διαρρέουν σε ποσοστό 6,89%. Ωστόσο, παρά αυτή την απόκλιση, η Υπόθεση Β βρίσκεται πιο κοντά στα πραγματικά δεδομένα, καθώς με αυτή θα υπολογιστεί διαρροή μετεγγραφέντων ίση με 10,33%, που αντιστοιχεί σε απόκλιση 3,44% από την πραγματική διαρροή, ενώ η Υπόθεση Α υπολογίζει διαρροή 0 που σημαίνει απόκλιση ίση με την πραγματική διαρροή, δηλαδή 6,89%, που είναι διπλάσια από την απόκλιση της Υπόθεσης Β.

Πίνακας Π1: Διαρροή μετεγγραφέντων και μη μετεγγραφέντων μαθητών/τριών, γενιά 2014/15

	Διαρροή μαθητών/τριων που δεν πήραν μεταγραφή (%)	Διαρροή μετεγγραφέντων μαθητών/τριων (%)	Πραγματική ΜΔ (περιλαμβανομένων μετεγγραφέντων, %)
Γεν. Λύκεια	1,81	1,86	1,82
ΕΠΑΛ	10,33	6,89	9,87

Πηγή: Myschool. Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

Η υπεροχή της Υπόθεσης Β σε σχέση με την Υπόθεση Α φαίνεται ξεκάθαρα στον Πίνακα Π2, όπου καταγράφεται η Μαθητική Διαρροή σύμφωνα με τις δύο υποθέσεις και συγκρίνεται με την πραγματική Μαθητική Διαρροή, όπως δίνεται από τα στοιχεία του myschool. Σε αυτό τον πίνακα βλέπουμε πως ενώ η απόκλιση του υπολογισμού της Μαθητικής Διαρροής σύμφωνα με την Υπόθεση Α αποκλίνει από την πραγματική διαρροή κατά 0,17% στα ΓΕΛ και 0,93% στα ΕΠΑΛ, οι αποκλίσεις στην περίπτωση της Υπόθεσης Β είναι μόλις 0,01% και 0,46% αντίστοιχα και μπορούν να θεωρηθούν από χαμηλές έως αμελητέες.

Πίνακας Π2: Τρόποι υπολογισμού της Μαθητικής Διαρροής, γενιά 2014/15

	ΜΔ, Υπόθεση Α (%)	ΜΔ, Υπόθεση Β (%)	Πραγματική ΜΔ (%)	Διαφορά πραγματικής ΜΔ και ΜΔ-Υπόθεση Α (%)	Διαφορά πραγματικής ΜΔ και ΜΔ-Υπόθεση Β (%)
Γεν. Λύκεια	1,65	1,81	1,82	-0,17	-0,01
ΕΠΑΛ	8,94	10,33	9,87	-0,93	+0,46

Πηγή: Myschool. Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

Συμπερασματικά λοιπόν, η μέτρηση της Μαθητικής Διαρροής δίνεται με ακρίβεια όταν εξετάζεται η πραγματική πορεία των μετεγγραφέντων. Όταν αυτό δεν είναι δυνατό, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των τεσσάρων ερευνών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ο υπολογισμός της Μαθητικής Διαρροής σύμφωνα με την Υπόθεση Β προσεγγίζει με μεγάλη ακρίβεια την πραγματική διαρροή, ενώ η Υπόθεση Α, που χρησιμοποιούνταν κυρίως μέχρι σήμερα, παρουσιάζει μικρές, αλλά όχι αμελητέες αποκλίσεις, που υποτιμούν τη διαρροή.

Δεδομένου λοιπόν ότι πλέον το myschool επιτρέπει την παρακολούθηση της πορείας των μετεγγραφέντων, η πρακτική που βασίζεται σε υποθέσεις πρέπει να εγκαταλειφθεί.

Το πρόβλημα που προκύπτει σε αυτή την περίπτωση αφορά τη συγκρισιμότητα των νέων στοιχείων με τα δεδομένα των προηγούμενων ερευνών Μαθητικής Διαρροής. Καθώς, όπως φάνηκε, η Υπόθεση Β χαρακτηρίζεται από μεγάλη ακρίβεια, το πρόβλημα συγκρισιμότητας θα λυθεί αν στις επόμενες εκθέσεις τα δεδομένα των προηγούμενων ερευνών παρουσιαστούν σύμφωνα με τη Υπόθεση Β, αντί για την Υπόθεση Α που χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα. Όσον αφορά τη Μαθητική Διαρροή σε επίπεδο επικράτειας, οι εκθέσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου είτε περιλαμβάνουν υπολογισμούς σύμφωνα και με την Υπόθεση Β, είτε δίνουν επαρκή στοιχεία για υπολογιστεί η Μαθητική Διαρροή σύμφωνα με αυτή. Στους Πίνακες Π3, Π4 και Π5 παρουσιάζονται τα σχετικά στοιχεία των ερευνών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου βάσει και των δύο υποθέσεων. Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, συνίσταται οι μελλοντικές έρευνες να παρουσιάζουν τα δεδομένα των στηλών που αναφέρονται στον υπολογισμό σύμφωνα με την Υπόθεση Β.

Πίνακας Π3: Διαχρονικά στοιχεία Μαθητικής Διαρροής στα Γυμνάσια

Γενιά	ΜΔ, Υπόθεση Α (%)	ΜΔ, Υπόθεση Β (%)
1987-88	12,60	13,97
1989-90	11,55	12,51
1991-92	9,60	10,29
1997-98	6,98	7,60
2000-01	6,09	6,36
2003-04	6,51	6,76

Πηγή: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

Όσον αφορά την πέμπτη έρευνα Μαθητικής Διαρροής, που διεξήχθη από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής σύμφωνα με τα στοιχεία του myschool, προτείνεται για τις μελλοντικές συγκρίσεις να αναθεωρηθούν τα δεδομένα υπολογίζοντας και την πραγματική διαρροή των μετεγγραφέντων, καθώς το myschool απέκτησε αυτή η δυνατότητα.

Πίνακας Π4: Διαχρονικά στοιχεία Μαθητικής Διαρροής στα Ενιαία Λύκεια

Γενιά	ΜΔ, Υπόθεση Α (%)	ΜΔ, Υπόθεση Β (%)
2000-01	3,32	3,73
2003-04	2,32	2,51

Πηγή: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Πίνακας Π5: Διαχρονικά στοιχεία Μαθητικής Διαρροής στα ΤΕΕ¹⁹

Γενιά	ΜΔ, Υπόθεση Α (%)	ΜΔ, Υπόθεση Β (%)
2000-01	28,82	31,76
2003-04	28,94	31,08

Πηγή: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Επεξεργασία: ΙΕΠ/Γιώργος Διακουμάκος

¹⁹ Για λόγους σύγκρισης με τα μετέπειτα ΕΠΑΛ, αυτός ο πίνακας αναφέρεται στη διαρροή μεταξύ της πρώτης τάξης του Α κύκλου και της ολοκλήρωση της φοίτησης στον Β κύκλο, ώστε να αναφέρεται σε τριετή φοίτηση. Αντίθετα, οι εκθέσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου υπολόγιζαν ως ολοκληρωμένη φοίτηση την ολοκλήρωση μόνο του διετούς Α κύκλου σπουδών. Βλέπε επίσης το παράρτημα Γ της τρίτης έκθεσης Μαθητικής Διαρροής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, που αναφέρεται στον υπολογισμό της Μαθητικής Διαρροής στα ΤΕΕ με βάση τριετή αντί για διετή φοίτηση (Βρετάκου & Ρουσέας 2006:181-192).

Οι συγκρίσεις θα έχουν δυσκολίες μόνο στην περίπτωση που χρειάζεται να παρουσιαστούν σε επίπεδο περιφέρειας ή νομού, καθώς οι εκθέσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου δεν περιλαμβάνουν τα αναγκαία στοιχεία για τους σχετικούς υπολογισμούς, ενώ τα πρωτογενή δεδομένα τους δεν είναι εύκολα προσβάσιμα. Γ' αυτό το σκοπό, μια πρόχειρη, αλλά ενδεχομένως επαρκής λύση, είναι αν θεωρήσουμε ότι η τεκνοθέτηση της Υπόθεσης Β επηρεάζει αναλογικά τα ευρήματα σε όλες τις περιφέρειες και νομούς. Σε αυτή την περίπτωση, η Μαθητική Διαρροή σύμφωνα με την Υπόθεση Β σε επίπεδο περιφέρειας ή νομού μπορεί να εκτιμηθεί από τον τύπο

$$M\Delta(B)_{\Pi} = M\Delta(A)_{\Pi} \frac{M\Delta(B)_E}{M\Delta(A)_E}$$

Όπου $M\Delta(A)_{\Pi}$ και $M\Delta(A)_E$ η Μαθητική Διαρροή σύμφωνα με την Υπόθεση Α σε επίπεδο περιφέρειας ή νομού και επικράτειας αντίστοιχα, ενώ $M\Delta(B)_{\Pi}$ και $M\Delta(B)_E$ η Μαθητική Διαρροή σύμφωνα με την Υπόθεση Β στην περιφέρεια/νομό και επικράτεια αντίστοιχα.

Βιβλιογραφία

- Βρετάκου Β., Παλαιοκρασάς Β. & Ρουσέας Π. (1996). *Οι μαθητές που εγκαταλείπουν τις σπουδές τους στο γυμνάσιο και οι ανάγκες τους για επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση: Εμπειρική έρευνα*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.
- Βρετάκου Β., Παλαιοκρασάς Β. & Ρουσέας Π. (2001). *Έρευνα μαθητικής διαρροής στο γυμνάσιο*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.
- Βρετάκου Β. & Ρουσέας Π. (2006). *Η μαθητική διαρροή στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γυμνάσιο, Ενιαίο Λύκειο, ΤΕΕ)*. Αθήνα: Επτάλοφος.
- Βρετάκου Β. & Ρουσέας Π. (2008). *Έρευνα Καταγραφής μαθητικής διαρροής στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση μέσω διαδικτύου*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή/ΓΔ Εκπαίδευσης και Πολιτισμού (2015). *Μια ολιστική προσέγγιση του σχολείου για την αντιμετώπιση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου: Μηνύματα εκπαιδευτικής πολιτικής*. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2014). *Εκτελεστική απόφαση της επιτροπής για την έγκριση ορισμένων στοιχείων του επιχειρησιακού προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» για στήριξη από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το ειδικό κονδύλιο για την πρωτοβουλία για την απασχόληση των νέων στο πλαίσιο του στόχου «Επενδύσεις στην ανάπτυξη και την απασχόληση» για τις περιφέρειες Αττική, Νότιο Αιγαίο, Δυτική Μακεδονία, Στερεά Ελλάδα, Ιόνια Νησιά, Πελοπόννησος, Βόρειο Αιγαίο, Κρήτη, Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Κεντρική Μακεδονία, Ήπειρος, Θεσσαλία, Δυτική Ελλάδα στην Ελλάδα*. Εκτελεστική Απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Βρυξέλλες.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2017). *Εκτελεστική απόφαση της επιτροπής για την τροποποίηση της εκτελεστικής απόφασης C(2014)10128 για την έγκριση ορισμένων στοιχείων του επιχειρησιακού προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» για στήριξη από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το ειδικό κονδύλιο για την πρωτοβουλία για την απασχόληση των νέων στο πλαίσιο του στόχου «Επενδύσεις στην ανάπτυξη και την απασχόληση» στην Ελλάδα*. Εκτελεστική Απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Βρυξέλλες.
- ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ (2016). *Τα βασικά μεγέθη της εκπαίδευσης 2015. Η ελληνική πρωτοβάθμια & δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Μέρος Α: Το ευρωπαϊκό και διεθνές πλαίσιο αναφοράς (2002-2013)*. Αθήνα: ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ.
- ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ (2017). *Τα βασικά μεγέθη της εκπαίδευσης 2016. Η ελληνική πρωτοβάθμια &*

δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Μέρος Β: Το εθνικό πλαίσιο αναφοράς. Αθήνα: ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ.

Παπαδοπούλου Ε., Καραγιάννη Ε., Καρναβάς Β., Κουτίδου Ε., Καπετανάκης Ι. (2017). *Η Μαθητική Διαρροή στην Ελληνική Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - Παρατηρητήριο για τα θέματα καταγραφής και αντιμετώπισης της Μαθητικής Διαρροής.

Cedefop (2016). *Leaving education early: Putting vocational education and training centre stage. Volume I: investigating causes and extent*. Luxembourg: Publications Office.

Dale R. (2010). *Early school leaving: Lessons from research for policy makers*. Brussels: NESSE/European Commission.

Dragomirescu-Gaina C. & Weber A. (2013). *Forecasting the Europe 2020 headline target on education and training: A panel data approach*. Luxembourg: European Commission.

EU Council (2009). *Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training ('ET 2020')*. Official Journal of the European Union, C119/2.

European Commission/Directorate General for Education and Culture. (2002). *Education and Training in Europe: Diverse systems, shared goals for 2010. The Work Programme on the future objectives of education and training systems*. Brussels: European Commission.

European Commission (2017). *Education and training monitor 2017*. Luxembourg: European Commission.

Eurostat (2018α). *Early leavers from education and training*. Ανακτήθηκε στις 19 Δεκεμβρίου 2018 στο https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Early_leavers_from_education_and_training

Eurostat (2018β). *Participation in education and training (based on EU-LFS) (trng_lfs_4w0)*. Reference Metadata in Euro SDMX Metadata Structure (ESMS). Ανακτήθηκε στις 19 Δεκεμβρίου 2018 στο https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/trng_lfs_4w0_esms.htm

Eurostat (χ.η. α). *Employment and unemployment (LFS) – Overview*. Ανακτήθηκε στις 30 Ιουλίου 2018 στο <http://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/overview>

Eurostat (χ.η. β). *EU labour force survey – development and history*. Ανακτήθηκε στις 19 Δεκεμβρίου 2018 στο https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_labour_force_survey_-_development_and_history

GHK (2005). *Study on Access to Education and Training, Basic Skills and Early School Leavers: Final Report*. Brussels: DG EAC.

Glenn, N. D. (1997). *Cohort Analysis*. London: Sage.

Psacharopoulos G. (2007). *The Costs of School Failure: A Feasibility Study*. Analytical Report for the European Commission prepared by the European Expert Network on Economics of Education (EENEE).

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: ΠΕΣ και οι συστατικοί της δείκτες στην Ελλάδα και την ΕΕ, 2007-2017	13
Πίνακας 2: Μαθητές/τριες που εγκατέλειψαν αδικαιολόγητα τη φοίτηση τους σε ετήσια βάση	21
Πίνακας 3: Διαχρονική εξέλιξη της ΜΔ στα ημερήσια Γυμνάσια (στοιχεία ΠΙ/ΙΕΠ).....	24
Πίνακας 4: Διαχρονική εξέλιξη της ΜΔ στα ημερήσια Ενιαία/Γενικά Λύκεια (στοιχεία ΠΙ/ΙΕΠ)	25
Πίνακας 5: Διαχρονική εξέλιξη της ΜΔ στα ημερήσια ΤΕΕ και ΕΠΑΛ (στοιχεία ΠΙ/ΙΕΠ).....	25
Πίνακας 6: Γενιές μαθητών Λυκείου και τα έτη ΠΕΣ που τροφοδοτούν.....	28
Πίνακας 7: ΠΕΣ και αντιστοιχία με γενιές μαθητών που την τροφοδοτούν	29
Πίνακας 8: Μαθητική Διαρροή στο Δημοτικό (στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ)	36
Πίνακας 9: Μετανάστευση και Μαθητική Διαρροή στο Δημοτικό (στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ).....	38
Πίνακας 10: Σταθμισμένη Μαθητική Διαρροή στο Δημοτικό	40
Πίνακας 11: Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Γυμνάσια (στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ)	43
Πίνακας 12: Σταθμισμένη Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Γυμνάσια	44
Πίνακας 13: Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Γυμνάσια ανά Διοικητική Περιφέρεια	48
Πίνακας 14: Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Λύκεια όλων των τύπων (στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ)	50
Πίνακας 15: Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Λύκεια ανά Διοικητική Περιφέρεια	54
Πίνακας 16: Μαθητική Διαρροή στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	59
Πίνακας 17: Μαθητική Διαρροή και ΠΕΣ στην Ελλάδα, 2012-2021	61
Πίνακας 18: Συντελεστές συσχέτισης Μαθητικής Διαρροής και ΠΕΣ	62
Πίνακας 19: Ενήλικες μαθητές/τριες στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση	64
Πίνακας 20: Πρόβλεψη της ΠΕΣ στην Ελλάδα, 2018-2021	66

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: ΠΕΣ στην Ευρώπη ανά περιφέρεια, 2016.....	12
Διάγραμμα 2: Μαθητική Διαρροή στο Δημοτικό, 2006-2016	41
Διάγραμμα 3: Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Γυμνάσια, 2003-2018	45
Διάγραμμα 4: Μαθητική Διαρροή στα ημερήσια Λύκεια όλων των τύπων, 2003-18	51
Διάγραμμα 5: Μαθητική Διαρροή στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 2006-18.....	58
Διάγραμμα 6: Πρόβλεψη της ΠΕΣ στην Ελλάδα, 2018-2021.....	67

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη